

**Михайло
Петренко**

**Життя
і творчість**

УДК 821.161.2-1Петренко1

ББК 84(4Укр)1-5

ПЗ0

ПЗ0 **Михайло Петренко** : Життя і творчість : Художні тексти, дослідження, документи / Упоряд. О. Є. Петренко, О. О. Редчук. — К.: «Фенікс», 2013. — 218 с., іл.

ISBN 978-966-651-899-9

До книжки увійшло повне зібрання творів українського поета-романтика Михайла Миколайовича Петренка (1817–1862) — митця, вірші якого стали улюбленими народними піснями («Дивлюсь я на небо», «Взяв би я бандуру»). Поезію подано правописом оригіналу й адаптованою до сучасних літературних мовних норм. Життя і творчість поета висвітлено у ґрунтовній науковій статті М. Бондаря. Подано також пояснення до тогочасного правопису.

Уперше опубліковано фрагмент раніше невідомої драматичної думи «Найда». Також уперше подано документально підтверджений архівними матеріалами біографічний нарис родоводу та службової діяльності М. Петренка.

Книгу адресовано не лише науковцям, викладачам і студентам, а й усім небайдужим до української культури, поезії, історії.

УДК 821.161.2-1Петренко1

ББК 84(4Укр)1-5

*Рекомендовано до друку Вченою радою
Інституту літератури ім. Т. Г. Шевченка НАН України*

Науковий редактор М. П. Бондар

Рецензент Г. М. Бурлака

Опубліковано на умовах ліцензії CC BY-SA 3.0 Unported

Текст ліцензії: <http://creativecommons.org/licenses/by-sa/3.0/>

© Петренко О. Є., концепція, упорядкування, статті, 2013

© Редчук О. О., упорядкування, адаптація тексту «Найди», коментарі, 2013

© Бондар М. П., вступна стаття, 2013

© Куземська Г. В., стаття, 2013

ISBN 978-966-651-899-9

© Чередниченко О. М., портрети, 2013

Михайло Петренко

Життя
і творчість

Київ — 2013

*Видання присвячене поетові харківської школи
романтиків першої половини ХІХ століття
Михайлу Петренку.*

*У представлений на розгляд читачів книжці
продовжено низку публікацій-досліджень
життя і творчості Михайла Миколайовича Петренка
в межах проекту «Ідентифікація Петренків».*

*Видання книги здійснене за фінансової підтримки
праправнуків поета
Сергія Євграфовича та Олександра Євграфовича Петренків,
прапраправнуків
Дмитра Олександровича та Олександра Олександровича
Редчуків.*

Зміст

Від упорядників.	6
Задивлений у небо України. <i>М. П. Бондар</i>	9
Як читати українські тексти XIX ст. <i>Г. В. Куземська</i>	57
Зі збірки «СНІПЪ»	63
НЕДОЛЯ («Дивлюся на небо...»)	66
ВЕЧІРНІИ ДЗВІНЪ	67
СМУТА	67
«По небу блакитнімь очіма блукаю...»	69
«Гей, Іване! пора...»	70
БРОВИ	72
«Туди мої очі, туди моя думка...»	74
Зі збірки «МОЛОДІКЪ НА 1843 ГОДЪ»	75
ВЕЧИРЪ	78
БАТЬКИВСКА МОГИЛА	79
Зі збірки «ЮЖНЫЙ РУССКИЙ ЗБОРНИКЪ».	81
«Думи мої, думи мої...»	84
НЕБО	86
«Дивлюся на небо, та й думку гадаю...»	86
«По небу блакитним очима блукаю...»	86
«Схилившись на руку, дивлюся я...»	88
ВЕСНА	89
СЛАВЬЯНСК	90
«Ось, ось Славьянск! моя родіна!...»	90
«Чи бачив хто славьянську дивчину...»	91
«Рай цилій радости и пекло мук...»	92
«Далеко од родіни...»	93
«Тебе не стане в сих мистах...»	95
«Туди мої очі, туди моя думка...»	97
«Як в сумерки вечірній дзвін...»	98
«Ой беда мени, беда...»	99
«Минулися мої ходи...»	100
«Чого ти, козаче, чого ти, бурлаче...»	102
ИВАН КУЧЕРЯВУЙ	103
«У недиленьку раненько...»	103

«Не сон схилив головоньку...»	103
«Не вий, витре, не вий, буйний...»	104
«Не все гудуть буйни витри...»	105
НЕДУГ	106
«Хоче хвиля по Осколу...»	106
«Прийди, прижмись, моя мила...»	107
«Цитуйте, витри! цитуйте, буйні!..»	107
«Чом не заплакати-б мени?...»	109
Зі збірки «Українські поети-романтики»	111
«Думи мої, думи мої...»	116
НЕБО	118
«Дивлюся на небо та й думку гадаю...»	118
«По небу блакитнім очима блукаю...»	118
«Схилившись на руку, дивлюся я...»	120
ВЕСНА	120
СЛОВ'ЯНСЬК	122
«Ось-ось Слов'янськ! Моя родина!..»	122
«Чи бачив хто слов'янську дівчину?...»	123
«Рай цілий радості і пекло мук...»	124
«Далеко од родини...»	125
«Тебе не стане в сих місцях...»	127
«Туди мої очі, туди моя думка...»	129
«Як в сумерки вечірній дзвін...»	130
«Ой біда мені, біда...»	131
«Минулися мої ходи...»	132
«Чого ти, козаче, чого ти, бурлаче...»	134
ІВАН КУЧЕРЯВИЙ	135
«У неділю раненько...»	135
«Не сон схилив головоньку...»	135
«Не вий, вітре, не вий, буйний...»	136
«Не все гудуть буйні вітри...»	137
НЕДУГ	138
«Хоче хвиля по Осколу...».	138
«Прийди, прижмись, моя мила...»	139
«Цитуйте, вітри! цитуйте, буйні!..»	139
«Чом не заплакати б мені?...»	141

БАТЬКІВСЬКА МОГИЛА.	142
«Гей, Іване, пора...».	144
Нові знахідки. <i>О. Є. Петренко</i>.	147
Найда. Оригінальний текст	151
Найда. Адаптація до сучасних мовних норм	171
Реконструкції образу	189
Біографічний нарис. <i>О. Є. Петренко</i>.	195
Література	211

Від упорядників

Михайло Миколайович Петренко (1817–1862) отримав вищу юридичну освіту, закінчивши в 1841 році Харківський університет. Починаючи з липня 1844 року до кінця 1862 року він служив в установах Харківської губернії, підпорядкованих Міністерству юстиції Російської імперії.

Проте відомим Михайло Петренко став завдяки його захопленню поезією. Творча спадщина митця невелика, але його вірші пам'ятають і понині. Деякі з них з часом стали словами народних пісень («Дивлюсь я на небо та й думку гадаю...», «Взяв би я бандуру...», «Ходить хвиля по Осколу...»). Незважаючи на це, на нашу думку, люди знають про поета менше, ніж він заслуговує, й це видання покликане заповнити прогалину.

Відкриває книжку наукова стаття, автор якої аналізує творчість Михайла Петренка в контексті літературного процесу ХІХ ст., подає докладну інформацію про видання, в яких друкувалися його вірші.

До цієї книжки увійшли вірші Михайла Петренка з відомих збірок, виданих ще за часів життя поета:

- «Снїпъ», 1841 рік [1];
- «Молодікъ», 1843 рік [3];
- «Южный русскій зборникъ», 1848 рік [5]

та, сучасним українським правописом, зі збірки «Українські поети-романтики 20–40-их років ХІХ ст.» видавництва «Дніпро», 1968 рік [21].

У 1987 році «Наукова думка» видала книжку «Українські поети-романтики» [26], де охоплено період з 20-их по 60-ті роки ХІХ століття та представлено творчість більшої кількості поетів. Але в ній, на превеликий жаль, у деяких віршах М. Петренка видавці припустилися друкарських помилок¹, частина з яких потрапила звідти в окремі видання останніх років.

¹ У другій частині вірша «Гей, Іване, пора...» пропущено рядок, є декілька дрібних помилок в інших віршах.

У цій книзі ми спираємося на видання 1968 року, звіривши у спірних випадках тексти віршів з оригіналом.

Вже коли книжка була майже готовою, шанувальники української літератури отримали подарунок долі — на полицях Російської державної бібліотеки було знайдено рукопис першої дії драматичної думи Михайла Петренка «Найда». Ми з радістю опрацювали знахідку, і в цьому виданні вперше опубліковано оригінальний текст та його адаптацію до сучасних мовних норм.

У віршах з видань 1841, 1843 та 1848 років максимально відтворено графічну систему оригіналу, що дає можливість ознайомитися з тогочасними текстами тим, хто не має доступу до відповідних раритетних видань. Слід зазначити, що на ті часи через тривалі утиски української мови й навіть заборону окремих літер української абетки² в Україні не було єдиного загальноприйнятого правопису. Видавці часто робили власні спроби передати звучання української мови, орієнтуючись на те, що читатимуть ці тексти люди, яких уже багато років у школі вчили лише російської, а також користуючись обмеженими можливостями типографій. Наприклад, у виданні 1848 року «старинную букву „є“» набрано як перевернуту російську літеру „э“, що чудово видно по засічках шрифту.

Особливості правопису згаданих видань та рукопису «Найди» проаналізовано в окремому розділі.

Ще дуже мало відомо про життя Михайла Миколайовича, не знайдено деяких його творів, про які згадували його сучасники, точно не встановлено дату народження, літературні відомості про його родовід досить суперечливі. Тому книга також містить документально обґрунтований біографічний нарис про Михайла Петренка. Нарис спирається на віднайдені за останні роки архівні документи й у такому обсязі подається вперше.

² Див.: Зубков М. Г. Українська мова. Універсальний довідник. — Харків: Школа, 2005, С. 7.

На жаль, досі не знайдено портрета Михайла Петренка, тому до видання увійшли реконструкції, створені художником на основі фотографій нащадків поета.

Написання та видання навіть невеличкої книжки потребує великої роботи, яка пов'язана, зокрема, з архівними пошуками, з обробкою знайденої інформації та підготовкою до друку, створенням макета тощо. Все це потребує зусиль багатьох людей, причетних до творчого процесу.

Досить важко перелічити всіх, хто брав участь у створенні книжки, але авторський колектив висловлює подяку бодай тим учасникам, чий внесок у видання був найсуттєвішим:

- **Валентині Миколаївні Шабановій**, дослідниці життя й творчості Михайла Петренка, — за участь у проєкті «Ідентифікація Петренків»;
- **Андрію Федоровичу Парамонову**, відомому генеалогу, — за інформаційну підтримку в межах проєкту;
- **Михайлу Андрійовичу Мороховцю** — за допомогу в розшуку деяких матеріалів, пов'язаних із творчістю поета;
- **Інні Костянтинівні Балюк (Шептій)**, праправнучці поета, — за надані з сімейного архіву фотографії.

Також вдячні працівникам **Російської державної бібліотеки** (м. Москва) за збереження текстів поета-романтика Михайла Петренка.

Задивлений у небо України

Від 1841 року, коли було опубліковано перші вірші поета, у сузір'ї української поезії світиться зірка під іменем Михайло Петренко — світиться рівним, хоч, може, й не надто яскравим світлом. Поет обдарував свій народ низкою віршових творів, кілька з яких стали широковідомими народними піснями. Однак такою складалася історія української культури, що життя цілого ряду її діячів було застувано хмарами повсякденно-побутової неухаги, неналежного поцінування, політично-ідеологічного остраху їх сучасників, — і сьогодні, коли видається, що такі хмари із небозводу щезають, примітна постать все ж бачиться не зовсім виразно, в оточенні ще не розвіяної мли загадок та елементарних запитань.

Першим, хто подав відомості про Петренка, був видавець альманаху «Южный русский сборник» ([5], 1848) Амвросій Метлинський. При публікаціях творів кожного з поетів видавець подавав біографічну замітку. Про М. Петренка зокрема мовлено: *«Петренко, Михайло Николаевич, родился в 1817 году, и, большею частию, проживал и узнал язык и быт народный в городе Славянске и его окрестностях, Изюмского уезда; окончил курс учения в 1841 году в Харьковском университете, и потом определился на службу по гражданскому ведомству. Кроме напечатанных здесь сочинений написал еще оперу, нигде не напечатанную; — первые же стихотворения его напечатаны в украинском литературном сборнике „Молодик на 1843 год“»* ([5], С. 30).

Ця коротка замітка тривалий час — понад сто двадцять років — була практично єдиним джерелом інформації, що стосувалась біографії талановитого поета. У повному (а це всього кілька рядків!) чи й у більш стислому вигляді її наводили історики української літератури (М. Петров, Ом. Огоновський, С. Єфремов, М. Плевако, В. Коряк), укладачі енциклопедій та різних довідників.

З цієї замітки починається дослідження життя і творчості Михайла Петренка — дослідження, треба сказати, непросте, сповнене для літературознавців та істориків чималих труднощів, помилок, неточностей, заблудів (навіть і в цитованій замітці уже є мимовільна неточність, оскільки перші вірші М. Петренка друковані були не в «Молодику» 1843 р., а двома роками раніше — в альманасі «Сніп», [1], 1841); інколи — поєднане й із поспішними висновками, необґрунтованими припущеннями.

Аж у 1973 р. дослідникам вдалося одержати перші суттєві документальні дані, що стосувались біографії поета, у 1989 р. — встановити дату його смерті...

Однак почнемо з самого початку. Народився поет у 1817 р.; місяць і день народження досі невідомі і потребують з'ясування, тож певна річ, що це постає як завдання перед краєзнавцями, істориками, філологами. Місце народження поета — найбільш імовірно — Слов'янськ, проте документальних даних з цього приводу також іще не розшукано.

Додати можна хіба лиш те, що місто Слов'янськ, з любов'ю оспіване поетом у циклі віршів, нині — райцентр у Донецькій області, розташоване біля ріки Казенний Торець, — ріки, про яку також згадує поет у своїх віршах. Цікаво, що Ізюм та Слов'янськ нині входять до різних областей (Ізюм — до Харківської і має статус міста обласного підпорядкування); цікаво й те, що за числом мешканців Слов'янськ нині уже вдвічі більший, ніж Ізюм — до повіту якого колись належав.

У 1837 р., як це встановлено документально³ (а не в 1836 р., як іще донині, бува, фігурує у нарисах про поета), Петренко вступив на юридичний факультет Харківського університету. Навчання на цьому факультеті тривало чотири роки, отже завершив навчання (у званні дійсного студента) у 1841 р. — у рік свого літературного дебюту.

³ Див.: [35], С. 172–173.

Безперечним є те, що за час навчання в університеті М. Петренка увійшов до гуртка літераторів, що існував у Харкові (за виразом А. Шамрая — «харківська школа романтиків», хоча в строгому значенні слова ця творча співдружність аматорів літературної творчості «школою» навряд чи може бути названа).

М. Костомаров, ведучи мову про період приблизно літа-осені 1841 р., часу свого повороту до Харкова, в університет, де уже розглядалася його перша (втім, відхилена) дисертація, згадує: *«В это время я сблизился с целым кружком молодых людей, так же, как и я, преданных идее возрождения малорусского языка и литературы...»*. З числа цих людей автор спогадів поіменно називає О. Корсуна, М. Петренка, Я. Щоголева, П. Кореницького, П. Писаревського. Про М. Петренка в «Автобиографии» Костомарова зокрема зазначено: *«Петренко, бедный студент, уроженец изюмского уезда, молодой человек меланхолического характера, в своих стихах всегда почти обращавшийся к месту своей родины, к своим семейным отношениям»* ([29], С. 109). Далі Костомаров веде мову про задум О. Корсуна видати малоросійський збірник (що й було реалізовано у вигляді альманаху «Сніп» 1841 р.) та про приїзд у Харків (з Москви) І. Бецького — літератора, культурного діяча, що відзначився трохи далі організацією в Харкові ще одного помітного українського видання — альманаху «Молодик». Таким було оточення М. Петренка на початку 40-х років. Слід зазначити його участь і у «Снопі» О. Корсуна, і у 2-ій частині «Молодика на 1843 год», де були зібрані зразки україномовної творчості харків'ян та близьких до їх товариства.

Не зайве навести іще одну — хай і опосередковану — згадку про М. Петренка цієї доби. У 1891 р. в редакцію журналу «Киевская Старина» відомий український поет П. Грабовський надіслав (уже із заслання, із Сибіру, уже як результат відкопаних у пам'яті згадок про зустрічі часів перебування в Україні) замітку «Несколько слов об украинском писателе Порфирии Кореницком» (замітку того

часу не було надруковано, її першопублікацію здійснено у «Збірнику ХІФТ» 1995 р.). Ведучи мову про літературні гуртки кінця 30-х — початку 40-х років XIX ст. та посилаючись на свідчення їх сучасника, знайомого йому священика Мартиновича, автор зазначав: *«Такой кружок существовал и в Харькове; в него входили: Корсун, братья Писаревские, Костомаров, Петренко и другие лица...»*. Головний персонаж цієї замітки — поет П. Кореницький; *«... по свидетельству того же о. Мартыновича, он был близок с Писаревским и Петренком, известными украинофилами-романтиками. В ходу была малорусская речь и малорусские песни; студенты и семинаристы славились украинскими концертами; общение учащейся молодежи с обществом было более или менее живым, непосредственным»* ([32], С. 183). Далі П. Грабовський, очевидно, вважаючи дорогим кожне свідчення про своїх попередників у справі розбудови української словесності та враховуючи той факт, що «Киевская Старина» його замітку друкувати не поспішає, пише ще один її варіант і надсилає до львівського журналу «Зоря», де її й було видрукувано в 1894 р. (під заголовком «Дещо про Порфира Кореницького»). Також і в цьому тексті знайшлася потреба сказати про аматорську культурно-мистецьку діяльність харківських поетів початку 40-х років, їхнє не тільки поетичне, а й музичне чи вокальне (чи й культурно-організаторське) обдаровання; посилаючись на того ж таки знайомого священика, Грабовський ще раз зазначає, що Кореницький *«належав до гурту Писаревських, Петренка, що славились під той час у Харкові своїми українськими концертами, будши до того й поетами українськими»* ([19], С. 41).

Втім, повернемося до свідчень очевидця, М. Костомарова. У листі до І. Срезневського від 30 листопада 1840 р., давши високу оцінку щойно прочитаному «Кобзарю» Шевченка та суворо характеризуючи матеріали ще не виданого на той час альманаху «Сніп», Костомаров писав: *«Между тем готовится у нас в Харькове огромный малороссийский*

Альманах, изд[аваемый] Корсуном. ... Если говорит правду, то, за исключением стихотворений г. Петренка и Писаревского (сына того священника) все прочие (о своих я судить не буду) носят на себе отпечаток если не совершенной бесталанности, то совершенного безвкусыя...» ([14], С. 332).

Ще один очевидец підготовки альманаху «Сніп», уже згадуваний А. Метлинський (той самий, котрий парадоксальним чином через декілька років забув про цей альманах та про вміщення в ньому віршів Петренка) 26 серпня 1840 р. писав тому ж таки І. Срезневському: «...*Корсун набрал [книжище] малороссийской всячины; но тут же является и поэт истинный, не нам чета, студент бедный, без роду и племени, некто **Петренко***» ([13], С. 138. Підкреслення автора листа; див. також: [20], С. 336–337).

Отже, в альманасі «Сніп», що мав підзаголовок «Український новорочник» і що його, як зазначено на титульній сторінці, «зкрутив Александр Корсун» (до речі, тоді — сам іще студент Харківського університету, що курс на тому ж таки юридичному факультеті проходив роком пізніше від М. Петренка), відбувається дебют на той час молодого, 24-річного поета.

Із чийх же творів «скручено» «Сніп»? Розпочинає альманах трагедія (на матеріалі з української історії) «Переяславська ніч» М. Костомарова, ровесника Петренка, але натоді — уже відомого літератора, в чиєму доробку уже були драма «Сава Чалий» (Х., 1838), віршові збірки «Українські балади» (Х., 1839) та «Вітка» (Х., 1840); розділ, відведений Костомарову, доповнюють у «Снопі» іще декілька його віршів — зокрема цикл «Єврейські співанки» (переспіви циклу Байрона з такою ж назвою, що в свою чергу є інтерпретаціями біблійних тем).

Також уже знаним літератором був ще один представлений у «Снопі» автор — Степан Писаревський, на той час уже покійний; під псевдонімом Стецько Шереперя у Харкові в 1840 р. була видана його оперета «Купала на Івана», в народі були уже відомі створені ним пісні — «За Німань

іду» (складена, ймовірно, у 1813 р., заведена у фольклорний збірник М. Максимовича 1827 р.) та «Моя доля» (складена автором раніше, потім включена в оперету «Купала на Івана»). Поряд із С. Писаревським, який у «Снопі» подав три поетичних твори, альманах представив і творчість сім'ї Писаревських: під іменем Марти Писаревської надруковано сонет «Петраркина пісня» (своєрідна варіація на мотиви лірики Петрарки); Степанів син Петро Писаревський вмістив тут поему («можебилиця») любовно-побутової теми «Стецько» та дві байки (паралельно друкував твори і в альманасі «Ластівка», що того часу готувався в Петербурзі). Уміщено в «Снопі» також «сатирицьку поему» (жанрове визначення, яке дав автор своєму творові — поемі натуралістичного складу, етнографічної теми з елементами сатири) «Вечерниці» Порфирія Кореницького. Чималий розділ О. Корсун відвів для власних творів — циклу «Українські повір'я» (завіршовані легенди й перекази) та ліричних віршів (серед них — переклади з чеської). Таким, разом із творами М. Петренка, був зміст альманаху «Сніп», що зібрав наявні на той час у Харкові та поближчих місцевостях літературні сили (щоправда, впадає в очі відсутність творів Л. Боровиковського, який підтримував зв'язок із харківським гуртком, та А. Метлинського, котрий у 1839 р. у Харкові видав чималу обсягом поетичну збірку «Думки і пісні та ще дещо»).

Поетичні твори Михайла Петренка були представлені в шостому розділі «Снопа» і мали загальну назву «Думки». Цю добірку склало сім творів. Очевидно, не випадково зачин публікаціям Петренка дав вірш «Дивлюся на небо та й думку гадаю...», вміщений у «Снопі» під заголовком «Недоля» та з епіграфом із М. Лермонтова: «В минуту жизни трудную / Теснится в сердце грусть...» (цими рядками, один з яких у передачі М. Петренка трохи видозмінено, починається вірш «Молитва», 1839, російського поета); в «Снопі» вміщено далі такі твори, як «Вечірній дзвін» («Як в сумерки вечірній дзвін...»), «Смута» («Чого ти, козаче, чого ти, бурлаче...»), «По небу блакитнім очима блукаю...», «Гей, Іване, пора...»,

«Брови» («Ой біда мені, біда...»), «Туди мої очі, туди моя думка...».

За тяжінням до того чи іншого художнього напрямку зміст «Снопа» можна б умовно поділити на два розгалуження — романтичне та сатирично-(гумористично)-натуралістичне — що, зрештою, подає аргументи тому, що так звана «харківська школа» не була «школою» самих лиш романтиків. Натуралістичний фланг представляли С. Писаревський, П. Писаревський та П. Кореницький, інші автори «Снопа» належали до табору романтизму, а найяскравіше цю належність задемонстрував, безперечно, вірш М. Петренка «Недоля» («Дивлюся на небо...»).

На появу «Снопа» захоплено відгукнувся критик «Маяка», уродженець України М. Тихорський. Найвищу оцінку дав він поезії Петренка, зокрема його віршеві «Дивлюся на небо...». Рецензент звертався до читачів: *«Думки поёт не Петренко, а поэзия, а что я вас не обманываю, извольте посмотреть...»* (далі було цитовано зазначений вірш, див. [2], С. 11).

Тим часом у О. Корсуна було накопичено літературні матеріали для ще одного, наступного випуску «Снопа». У петербурзькому журналі «Маяк» містилася оповістка, що буде видано другий том альманаху. *«В этом томе будут помещены „Щира любовь“ и „Божі діти“ Основьяненка, произведения Гребенки, Боровиковского, Галки (псевдонім М. Костомарова. — М. Б.), Петренко, самого автора и других писателей; уже по одному исчислению статей можно судить, что этот том литературным достоинством далеко превзойдет первый»* ([4], С. 118). Одначе, до цієї справи Корсун несподівано охолов, хоч і затримав у себе окремі із роздобутих творів. Скандально відомою є історія із надісланим Корсуну початком Шевченкової поеми «Мар'яна-черниця», який у цілості вдалося надрукувати аж у 1914 р. Також і П. Кореницький у листах, про які була мова, випрохує у Корсуна повернути йому прозові твори (досі не віднайдені).

На початку 40-х років ще один імпульс едиційним проектам харківського літературного співтовариства надає Іван Бецький — студент, що переїхав із Москви і в Харківському університеті завершував свою філологічну освіту. Бецький організовує видання альманаху «Молодик», а саме — випуск двох частин «Молодика на 1843 год» та двох частин «Молодика на 1844 год» (отже, разом чотири випуски; з них три перші з'явилися друком у Харкові, четвертий — у Петербурзі). Випуск альманаху «Молодик на 1843 год. Часть вторая» переважно складався із творів україномовних. Тут, поміж іншими, було здійснено першопублікації поезій Т. Шевченка («Тяжко-важко в світі жити...», «Н. Маркевичу» та «Утоплена»), окремих віршів М. Костомарова, А. Метлинського, О. Афанасьєва-Чужбинського, Я. Щоголева, двох оповідань Г. Квітки-Основ'яненка. У цьому випуску «Молодика» з'явилися друком і нові поетичні твори М. Петренка — «Вечір» («Схилившись на руку, дивлюся я...») та «Батьківська могила» («Покинув нас і нашу матір...»). Перший із названих щойно віршів доповнив уже видрукувані в «Снопі» вірші «Дивлюся на небо...» та «По небу блакитнім очима блукаю...» і склав із ними своєрідний цикл, що згодом одержав назву «Небо».

Склад літературного співтовариства з центром у Харкові з часом зазнає певних змін. Переїздить до Києва М. Костомаров, чомусь замовляє П. Писаревський.

Очевидно, відповідаючи на неодноразові запити О. Корсуна (що вже покинув на той час Харків) про Петренка, П. Кореницький в одному з листів, писаному в селі (лютий 1844 р.), мовить: «*О Петренке я уже более полугодом не слышу ничего*», в іншому (вересень 1844 р.) зазначає: «*Петренко наш фантазирует в Харькове и служит в Уголовной Палате; я писал к нему недавно, после же Покрова я надеюсь видеться с ним в Харькове по очень критическим своим обстоятельствам...*» ([9], С. 161, 162).

Як можна вичитати із цього листа, Петренко підтримував листовні стосунки з колегами й друзями (принаймні

із Кореницьким, котрий закінчив був у Харкові духовну семінарію і подався священікувати по селах Харківщини), навіть брав участь у вирішенні їх житейських проблем. Але в листі Кореницького важливіше інше. Що значить вислів стосовно Петренка: *«фантазирует в Харькове»*? Ймовірно, не що інше, як тільки те, що Петренко, залишившись у Харкові, продовжує літературну діяльність, і якісь чи то нові твори, чи загальне уявлення про цю творчість відомі були його кореспондентові.

Роком раніше (у вересні 1843 р.) Кореницький писав тому ж таки Корсуну: *«Петренко наш кончает уже свою драму под заглавием „Панська любов“, очень хорошую и занимательную пьесу; также написал он еще „Славянські пісні“ и „Саур-могили“ и сам от себя хочет издать»* ([11], С. 212).

Ймовірно, під «Слов'янськими піснями» автор розуміє той цикл, що далі був опублікований у «Южном русском сборнике» і мав назву «Слов'янськ» (справді ж бо, головним предметом поетизації тут виступають пісні близького — рідного? — поетові Слов'янська), Саур-могила фігурує у циклі (скоріш усього, незакінченому) «Іван Кучерявий». Отже, можна вважати, що ці, згадувані Кореницьким, твори Петренка на сьогодні відомі. Що ж стоїть за повідомленням про написану Петренком драму «Панська любов»? Твору Петренка з такою назвою досі не розшукано.

У середині липня 1844 р. М. Петренко стає на службу в Харківській палаті карного суду, спершу канцелярським чиновником, далі були такі посади, як старший помічник столоначальника, виконуючий посаду столоначальника; затверджений столоначальником у серпні 1846 р.; в листопаді того ж року М. Петренко одержує чин колезького секретаря (це відповідало орієнтовно армійському чину штабс-капітана).

У серпні 1847 р. М. Петренко змінює місце чиновницької діяльності: він «определён» секретарем у Вовчанський повітовий суд. Окремі дослідники вбачали в цьому пониження

у посаді (з чим насправді погодитись не можна) та пов'язували із розслідуванням діяльності Кирило-Мефодіївського товариства, яке на той час було викрите в Києві, — проте в документах справи цього товариства (виданої академічним Інститутом історії в Києві у трьох томах 1990 р.) жодної згадки про М. Петренка немає.

За припущеннями, у 1848 р., живучи у Вовчанську, Михайло Петренко одружився. У сім'ї згодом народилося п'ятеро дітей, з них двоє померло в дитинстві, троє — два сини та дочка — дійшли повноліття та зрілого віку ([35], С. 114–118. Детальніше про родинне життя М. Петренка див. у опублікованому в цій книзі біографічному нарисі).

Як і у випадку з Вовчанськом, рішенням керівництва М. Петренко був у липні 1849 р. переведений у Лебедин, де до кінця життя служив повітовим стряпчим (чиновник, що здійснює прокурорський нагляд у повіті). На цій службі він одержує наступні чини — титулярного радника, а далі й колезького асесора (відповідав армійському чину майора).

Один з авторитетних дослідників (йдеться про фахового шевченкознавця П. Жура) до 1859 р. відносить гадану зустріч М. Петренка із Т. Шевченком, котрий мандрував тоді Україною. Ця зустріч нібито відбулася в Лебедині, де Петренко мешкав. Відомості про це з'явилися в дослідника після його творчо-наукових контактів у 1973 р. із сім'єю Шептіїв — Костянтином Шептієм, на той час викладачем Уманського педінституту, та його дружиною Наталією, нащадком роду М. Петренка. Сторони обмінялися важливою інформацією, зокрема щодо проходження М. Петренко чиновницької служби (яку використав у своїх публікаціях К. Шептій) та, відповідно, щодо зустрічі Петренка з Шевченком (була надана літературознавцеві Шептіями). *«В семье жены К. М. Шептия Натальи Борисовны, правнучки М. Н. Петренко, донныне живут воспоминания об этой памятной встрече»*, — зазначав дослідник ([23], С. 39). Однак якихось письмових артефактів, що засвідчували б цю зустріч, досі не знайдено.

Помер М. Петренко у Лебедині 25 грудня 1862 р. (за ст. стилем). Дату смерті поета, що тривалий час залишалась невідомою, було встановлено у 1989 р. До числа запитань належить — де було поховано поета?

Перша публікація із правильною вказівкою дати смерті М. Петренка з'явилася в сумській газеті «Ленінська правда» (березень 1989 р.); місцевий краєзнавець, автор статті, посилався на згадану вже Наталю Петренко-Шептії, якій вдалося розшукати відповідний документ.

Останнім прижиттєвим виданням творів Петренка була публікація в «Южном русском сборнике».

У другій половині 40-х років у гуртку літераторів-харків'ян функції організатора та видавця перебирає на себе А. Метлинський. У 1848 р. він видає зазначений «Южный русский сборник» у Харкові в університетській друкарні. Тут було опубліковано добірки віршів М. Петренка та самого видавця, поеми двох на той час покійних уже поетів Степана Александрова та Михайла Макаровського (обоє померли в 1846 р.), драму «Щира любов» Г. Квітки-Основ'яненка. Збірник видавали частинами (випусками), всього було п'ять таких частин, кожна з окремою нумерацією; у частині першій зокрема вміщено, під заголовком «Думи і співи», вірші М. Петренка, ще один його вірш («Думка про батька») — у кінці третьої частини.

Добірка М. Петренка в «ЮРЗ», що одержала назву «Думи та співи», містила як низку нових творів, так і передруки — з окремими змінами чи авторськими редакційними правками — раніше публікованих творів. Так, уперше побачили світ цикли «Слов'янськ» (що складається із чотирьох творів), «Іван Кучерявий» (також чотири твори; можна висловити припущення, що це, можливо, поема, втім, незавершена), «Недуг» (чотири твори), вірш «Думи мої, думи мої, де ви подівались...» (ним відкривалася добірка), «Весна» («Весна, весна, година мила...»), «Тебе не стане в сих містах...», «Минулися мої ходи через огороди...». Були передруковані — за винятком лише одного вірша («Гей, Іване,

пора...») — попередньо уже публіковані в «Снопі» та «Молодику» віршові твори, при цьому «Дивлюся на небо...», «По небу блакитнім очима блукаю...» та «Схилившись на руку...» були об'єднані у цикл, що одержав назву «Небо». Друкована в «ЮРЗ» добірка «Думи та співи», компонована та редагована, на наше переконання, за безпосередньої участі поета, подавала досить повне уявлення про теми, мотиви, ідеї, віршові прийоми творчості Петренка. Чи писав що поет після 1848 р. — досі невідомо.

Якщо окремими творами вважати кожен із віршів згаданих чотирьох циклів («Небо», «Слов'янськ», «Іван Кучерявий», «Недуг»), то відомий нині доробок поета складатимуть 25 творів (чи їх відносно закінчених фрагментів).

Публікації у «Снопі», «Молодику» та «ЮРЗ» зберегли у доступній для читача літературній українській скарбниці талановиту поезію М. Петренка, на що вона цілком заслуговує. Закарбована у творах особистість поета продовжила тривання й у формі усній, пісенній — уже у другій половині ХІХ ст. широко знаною в народі була пісня «Дивлюсь я на небо...», інші пісні, до словесного образу яких має стосунок той чи інший твір Петренка. Дещо корегуючи твердження дослідника, що *«його книжки ходили по руках»* (назва статті К. Шептія), можна з цілковитими підставами припускати ходження рукописних списків із творів Петренка⁴.

Вагомою віхою в осмисленні й утвердженні належного значення творчої спадщини Петренка стала згадка про неї в «Очерках истории украинской литературы XIX столетия» М. Петрова (К., 1884). Автор цього дослідження дещо однобічно аргументує тезу про наслідування Петренком творчості М. Лермонтова, а також І. Козлова (аж це пізніше, у 1920-х роках, викликало супротивну реакцію — хоч і не зовсім слухну — в цілковитому запереченні такого впливу). *«...При несомненном подражании Лермонтову поэзия Петренка отличается еще более грустным тоном,*

⁴ Спосіб рукописного ширення літературних творів інтенсивно виявляв себе аж до початку ХХ ст.

постоянно о чем-то вздыхает и порывается к небу», — підсумовував свої міркування дослідник ([8], С. 164). Втім, попри відсутність докладного аналізу, важливим було те, що у книзі Петрова творчому доробку Петренка було віділено окремий підрозділ (у розділі «Романтико-художественная украинская литература»), відтак творча постать поета була цілком справедливо позиціонована як самостійний об'єкт історико-літературних досліджень в Україні.

Цілком природно, кращі твори Петренка потрапили до українських поетичних антологій ХІХ–ХХ ст., серед яких — «Антологія руська» (Львів, 1881), «Вік», т. 1 (презентативне видання, здійснене в Києві у 1900–1902 рр. на відзначення сторіччя нового українського письменства), «Українська муза» (К., 1908), антології української поезії, видані за радянських часів; весь поетичний доробок М. Петренка неодмінно входив у збірники творів українських поетів-романтиків.

Особливої згадки варте видання «Вік», яке мало вплив на визначення класичних імен та творів українського письменства. У першому томі цієї тритомної антології вміщено три твори Петренка: «Дивлюся на небо та й думку гадаю...», «Як в сумерки вечірній дзвін...», «Весна, весна, година мила...». Для порівняння: В. Забіла представлений тут одним твором («Не щечечи, соловейку, на зорі раненько...»), М. Костомаров — чотирма, А. Метлинський — трьома.

Агапій Шамрай, котрий висунув концепцію так званої «харківської школи романтиків», відносив Петренка до третього покоління цієї «школи» (цей же дослідник видав у 1930 р. й три томи матеріалів під заголовком «Харківська школа романтиків»; планував до видання й 4-й том, куди мали увійти також твори М. Петренка, проте такий том друком не вийшов). Третє покоління — це ще був далеко не пізній етап у розвитку романтичного напрямку в українській літературі. Ще належало з'явитися у 1855 р. збірці О. Афанасьєва-Чужбинського «Що було на серці», у 1862 р. — збірці П. Куліша «Досвітки», ще мав привезти

Шевченко із заслання вірші, серед них і романтичного світовідчуття, писані у другій половині 40-х років... Водночас поезія Петренка представляє найбільш істотні ознаки романтизму, будучи зорієнтованою на донесення глибокого внутрішнього світу романтично настроєної особистості. Подібні параметри «чистого» романтизму, за всієї несхожості індивідуальних стилів, мала пізніше поезія В. Шашкевича, Ю. Федьковича, Я. Щоголева.

У творчості Петренка, як і пізніше в україномовній творчості Л. Глібова, почасти Я. Щоголева, виразно присутні дві стильові манери: одна йде від пісенного фольклору (аж до прямої стилізації народної пісні, навіть з використанням її фрагментів, як-от у вірші «Минулися мої ходи...») та, як різновид, орієнтованих на фольклорну образність зразків української лірики другої половини XVIII — початку XIX ст.; друга, загалом потужніша і, зрештою, визначальна — від літературної традиції, зокрема російської поезії перших десятиліть XIX ст. Зрештою, поет у кількох творах — у різний спосіб, коли більш, коли менш вдало — намагається поєднати ці манери.

Паралельно з Т. Шевченком Петренко у своїй ліриці розбудовує ліричне «я», намагаючись надати йому масштабних внутрішніх вимірів, здійснює спроби створення образу ліричного героя. Цим поезія Петренка відрізняється, з одного боку, від творчості О. Падальського, М. Шашкевича, В. Забіли, С. Карпенка, С. Руданського, в якій хоч і також наявне безпосереднє вираження ліричного «я», проте бракує його внутрішньої структурованості, та, з іншого боку, — від творчості А. Метлинського, М. Костомарова, Л. Боровиковського, М. Устияновича, інтенсивне й індивідуальне романтичне світовідчуття яких було висловлене в основному в позаособистих формах, у поетичних описах та повістуннях. Тим часом уже в перших творах Петренка — навіть описового та повістувального плану, не кажучи про суто ліричний, — починають вирізьблюватись обриси особи й особистості — з її індивідуальним почуттям, певною долею

інтроспекції та намаганням прямо вести мову про окремі свої переживання, селекційовані відповідно до накреслюваного автором образу героя.

Характерність поезії Петренка на тлі творчості його українських сучасників, осібне місце і певною мірою новаторське на ті часи значення Петренкової поезії видається слухним пов'язувати із літературною школою, із орієнтацією, очевидно, перш за все на здобутки російської поезії. Можна скорегувати надміру акцентоване (частково уже цитоване тут) твердження М. Петрова про вплив Лермонтова на творчість Петренка, проте цілком відкидати факт цього впливу (як це робив М. Зеров у своєму курсі лекцій 1928 р., див. [28], С. 93) навряд чи варто. І не тільки Лермонтова (хоча в першу чергу таки його), а й ряду явищ досягнутого на той час російською лірикою рівня літературного письма, яким уможливллювався психологічно поглиблений вислів бентеги, сум'яття, інших складних почуттів, і чого поет — цінуючи її за дещо інше — іще не міг знайти в українській традиції словесності, як фольклорній, так і, за окремими винятками, літературній. *«Розвиток ліричної теми, вихід за межі звичайних усталених ще з часів Котляревського ліричних пісень, що в частині образотворчій і ритмічній базувались на усних традиціях, — ось те характерне, що відчували в поезіях Петренка історики літератури...»* — зазначав А. Шамрай ([20], С. 338). В іншому місці цей дослідник слушно твердив про Петренка: *«...Він чи не перший з харківських поетів перейшов від баладних і пісенних форм до рефлексивної, психологічної лірики, що так розвинулась у романтичних традиціях інших літератур у зв'язку з Байронівською традицією»* ([12], С. 14).

Петренкові, втім, не були чужими й баладні, а надто пісенні форми. Різною мірою фольклоризму у своїй генезі позначені вірші «Ой біда мені, біда...», «Туди мої очі, туди моя думка...», «Чого ти, козаче, чого ти, бурлаче...», перший вірш циклу «Недуг», окремі уступи історичної поеми (чи то балади) «Іван Кучерявий». Прикметно, що поет, художньо

розгортаючи загалом знайому (з фольклорних творів) ситуацію, намагається всіляко підсилити експресію почуття (наприклад, дещо на романсовий штиб — у другому вірші циклу «Недуг»: «Ой Боже мій, о Боже мій! / Де те серце діти? / Ох, прийдеться з таким серцем / На той світ забігти»), сміливо переносить типово романтичні мотиви (відомі з російської поезії) на український фольклорний матеріал, робить спробу перевести фольклорного героя у розряд питомих романтиків, зокрема у вірші «Ой біда мені, біда...», де випробовується ідея антропоморфного любовного ставлення до природи — герой збирається утікати від дівчат «далеко за гори», дарувати зіркам свої «чорні кудроньки» і похваляється: «В небо ясне я влюблюсь, / Мов в тую дівчину» (останній мотив розгорнуто уповні в циклі «Небо»; пор. із віршем В. Брюсова «Я люблю...», 1897, про який мова далі). Беручи навіть традиційні образи козака-бурлаки, милої, обливання сльозами тощо, Петренко намагається внести у твір бентежне романтичне почуття («Ой, мабути, мила твоя там витає, / Де сонечко ясне за гори сідає») — таємничих просторів, далечі, безмежжя.

Два твори М. Петренка (обидва, видається, незавершені) порушують історичну тематику — «Іван Кучерявий» та «Гей, Іване, пора...». Перший із них мав бути, очевидно, ліричною історичною баладою (чи, можливо, й поемою) з чітко відділеними один від одного, відносно закінченими в собі розділами: мати журиться за сина, за чоловіка, за дочку, кожне з яких перебуває далеко від рідного дому, та от — піднімається курява на шляху: можливо, хтось повертається (вір на цьому обірваний; чому його названо «Іван Кучерявий» — наразі невідомо, адже герой з таким іменем у тексті твору не заявлений; існує, щоправда, народна пісня «Кучерявий Іван», записана на початку ХХ ст. на Херсонщині⁵, але її зміст, видається, стосунку до сюжету Петренкового

⁵ Див.: Народні пісні з голосу Дніпрової Чайки та в її записах. — К., 1974. — С. 187–188.

твору не має). Темою поеми (балади? циклу?), скоріше за все, мала бути участь давніх земляків поета, мешканців Донецького краю, у козацьких походах, історичних подіях середини XVII ст. Другий твір — баладного типу, сюжет його намічає сповнене пригод здобування героєм дівчини — нареченої із Правобережжя (у «Польщі»). Обидва твори багаті на топографічні реалії рідної для поета місцевості: Донець, Торець, Самара, Саур-могила.

Поезію Петренка не міг оминати у своєму дослідженні Д. Чижевський, котрий, щоправда, видається, не вчитався гаразд у твори поета, відтак оцінює їх загальною міркою. Вписуючи творчість Петренка у течію романтизму, дослідник усе ж більше, ніж романтизму, знаходить у творах поета риси сентименталізму. Судження дослідника не завжди справедливі: *«Одноманітні образи і слова (сумую, плачу, стогне, смуток, туга, сльози, муки, горе) не підносять вірші Петренка над сентиментальні романси ... На жаль, у той час, як меланхолійна романтична поезія (очевидно, дослідник має на увазі поезію європейського чи російського романтизму. — М. Б.) вміла на тлі смутку й туги ставити загальнолюдські питання, філософствувати, виходячи з безнадійного песимізму, Петренко на це не спромігся»* ([31], С. 386). Одначе візьмемо четвертий (останній) вірш циклу «Іван Кучерявий»: його зміст прямо суперечить присудам Чижевського. Поет переконливо змальовує хвилю втіхи і відради: «Не все гудуть буйні вітри, / Не все стогне море; / От так в серці після лиха / Не вік живе горе. / Настає свята година, / Та свята минута: / В тую пору не наляже / На серденько смута / І на душі тихо стане, / Як там під зірками; / Тоді, тоді невідоме / Щось робиться з нами!». У творі описано, власне, той момент, коли раптово з'являються перші ознаки, що дають підставу вийти із скорботи, полегшено зітхнути, як це стається із героїнею твору. Прикметно, що й цей, втішний, відрадний стан для поета також видається не поверховим, не простим, у ньому теж є своя таємниця («...Тоді, тоді невідоме / Щось робиться з нами!»).

Цикл Петренка «Думи та співи» у «Южном русском сборнике», очевидно, в ролі вступного чи «програмного», розпочинав вірш «Думи мої, думи мої...». Перший рядок цього Петренкового вірша відразу ж спрямовує згадку будь-якого читача до твору Шевченка із точно таким же першим рядком (і таким же розміщенням у збірці). Справді, жоден з дослідників поезії не може вказати якогось іншого походження цього рядка у творчості Петренка, як тільки із Шевченкового «Кобзаря» 1840 р. (можливо, якщо мати на увазі ті видання, з якими конкретно міг познайомитися харківський поет, — із збірки «Чигиринський Кобзар і Гайдамаки» 1844 р., де цей вірш передруковано, — але це вже не так важливо). Словосполучення «Думи мої, думи мої...» звучить наближено до фольклорного, але досі не знайдено народної пісні, яка б його містила. Отже, джерело цього рядка одне — перший рядок першого вірша Шевченка із «Кобзаря».

Зіставлення цих двох творів, що починаються однаково — «Думи мої, думи мої...» — у Шевченка та Петренка послужило відправною точкою у розвідці «Інший романтик, інший романтизм» діаспорного літературознавця (і мовознавця) Ю. Шереха-Шевельова. Дослідник керувався позірно добромисним наміром: за аналогією до ситуації в розвинених літературах представити український романтизм як певне багатоманіття явищ та векторів розвитку. Однак аргументація цієї тези у дослідника малопереконлива. Вірш Петренка «Думи мої, думи мої...» із запозиченим у Шевченка першим рядком (запозиченим, на наше переконання, без жодного стратегічного наміру) дослідник подає як вияв своєрідної полеміки між Петренком та Шевченком. Малоімовірно, щоб Петренко бачив себе учасником такої полеміки, такої творчої суперечки. Зіставляти в ролі двох різних «романтизмів» творчість Т. Шевченка, з одного боку, і творчість М. Петренка — з іншого, — навряд чи було слухним і продуктивним: надто різні «вагові категорії» цих поетів, надто неспівмірний — навіть суто кількісно — їх доробок, хоч

би й у частині суто романтичній. (Некоректність такого підходу з боку Ю. Шереха уже зауважував С. Крижанівський, див.: [30], С. 12). Поезія Петренка не здатна витримувати такий — заданий їй дослідником — тягар, щоб виступати якоюсь альтернативою романтизму Шевченка; вона й не була цим — ні за задумом поета, ні об'єктивно. Можливо, дослідник механічно переніс ті, пануючі в сучасному за-океанському світі, уявлення про конкуренцію — на значно простішу й людянішу ситуацію у патріархальному українському середовищі першої половини XIX ст., коли поети дружно спілкувалися, браталися, звершуючи спільну справу, коли в порядку речей було щось простодушно запозичити в іншого поета (як це зрештою, й учинив Петренко стосовно першого рядка Шевченкового вірша), давши свою варіацію. Варте уваги, що й сам Шевченко до цього свого вірша, написаного в 1840 р. в ролі вступного у збірці «Кобзар», згодом, уже опинившись на засланні, також повертається як до об'єкта варіації. Якщо раніше поет посилав свої думи в Україну, то, знову звертаючись до своїх дум — у віршеві «Думи мої, думи мої...» 1848 р., — він кличе їх прибути «із-за Дніпра широкого / У степ погуляти...», розрадити, підтримати засланця у його творчості.

Звертання Петренка до своїх «дум», безперечно, не має тієї особистісної гостроти, яка захоплює у двох щойно названих творах Шевченка. У Петренка образ «дум» трохи розмитий, вони виступають немовби метафорою повноти уявлення, якоїсь відрадної спостережливої душевної присутності. Ті місця й об'єкти, які відвідують Петренкові «думи», дещо нагадують маршрутну схему «долі» із вірша С. Писаревського «Де ти бродиш, моя доле...». Цікаво втім, що, безперечно, не знаючи, що на засланні в цей час віршує Шевченко, Петренко самотужки виходить на той самий психологічно місткий мотив покинутості «думами», який присутній у віршеві Шевченка 1848 р.

З Шерехом можна посперечатися і в тій тезі, якою поезії Петренка приписується якась «загальниковість» — на відміну

від більш конкретного змалювання дійсності у Шевченка. Справді, з яскравою і соковитою конкретикою Шевченкового поетичного зображення поезія Петренка змагатися не може. Але це стосується не тільки одного Петренка — згадаймо доробок того ж таки О. Корсуна, М. Костомарова, П. Куліша — усі вони, не один лиш Петренко, можуть виглядати «загальниковими» на тлі Шевченка; очевидно, дослідником у цьому плані ніякої специфікації творчості Петренка не здійснено.

Заперечення може викликати і таке судження дослідника: мовляв, *«у переборенні „котляревщини“ Петренко був послідовнішим, ніж Шевченко»* ([34], С. 57). Що значить «котляревщина»? Це термін, свого часу винайдений П. Кулішем на означення творчості тих поетів, які хронологічно виступили в українській літературі після І. Котляревського (після надрукування перших трьох, а далі й чотирьох частин його «Енеїди») і які, як здавалося Кулішеві, нетворчо наслідують Котляревського у схиланні до грубої, зниженої лексики, до бурлеску в поетичному мовленні. Сьогодні, після здійснених протягом багатьох десятиліть досліджень літературного процесу першої половини ХІХ ст., встановлення характерних рис творчості, особливостей гумору того чи іншого письменника, котрого колись зараховували до гурту «котляревщини», — потреба у такому терміні відпала, він виглядає архаїкою.

Назвемо ми це «котляревщиною» чи якимось інакше, але бурлескні, пов'язані із осміянням, глузуванням, елементи в поезії Шевченка — маємо на увазі насамперед його поему «комедію» «Сон», поему «Кавказ», цикл «Царі», вірші «Мені здається, я не знаю», «Дурні та гордії ми люди...», «Слава» тощо — виконують незамінну смислову роль, помітно розширюють діапазон поетичної емоції, вони пов'язані не із самодостатнім комікуванням, а з потребою виразно і яскраво донести думку про неприйняття того чи іншого явища. Читаємо у Шевченка (опис пам'ятника Петрові Першому): «... А на коні сидить охляп, / У світі — не світі, / І без

шапки. Якимсь листом / Голова повита. / Кінь басує, от-от річку, / От.. от.. перескочить. / А він руку простягає, / Мов світ увесь хоче / Загарбати...»⁶. І оце ми мали б відмовитися від такої «котляревщини» (мовою якої неспростовно висловлено питоме національне ставлення до імперської політики) заради якихось стерильних художніх мет?

Зрештою, можна погодитися з дослідником, що *«у створенні „чистої“ дикції української поезії ... Петренко посів своє, окреме місце в історії літератури. В цьому велике принципове значення цього, зрештою, малого поета»* ([34], С. 57); от якби ще приглушити категоричність того, що ця дикція *«не обтяжена реаліями побуту й подробицями щоденності»*. На нашу думку, у своєму художньому новаторстві поет не зрікався цих реалій, беручи їх помірковано, вводив їх до звучання своєї «дикції», — «дикція» ж відбивала спробу сягнути поетичного відтворення тих почуттів, переживань, спостережень, належного рівня якого він уже не міг знайти у зразках народної пісенності, але до якого могла поета підштовхнути його літературна виучка (а в окремих своїх творах він мусив — і, зрештою, на це спромігся — самотужки йти далі поза таку виучку).

Вірш, що починається рядком «Дивлюся на небо та й думку гадаю...», як уже зазначено, вперше був надрукований у «Снопі»; мав там заголовок «Недоля» та епіграф із М. Лермонтова, а саме: «В минуту жизни трудную / Теснится в сердце грусть...»; це — дещо видозмінені перші два рядки вірша «Молитва» («В минуту жизни трудную, / Теснится ль в сердце грусть...»), вміщеного в першій (єдиній прижиттєвій) збірці «Стихотворения М. Лермонтова» (СПб., 1840); роком раніше «Молитву» надрукували в журналі «Отечественные записки». Немає підстав твердити, що «Дивлюся на небо...» написано у розвиток цитованих рядків Лермонтова, можливо, вірш Петренка з'явився й раніше,

⁶ Див.: Шевченко Т. Зібрання творів: У 6-ти т. — К.: Наук. думка, 2003. — Т. 1. — С. 274.

аніж український поет взяв у руки збірку Лермонтова, — але звертає на себе увагу, по-перше, сам факт дуже незабарного (на ті часи) знайомства з книгою визначного поета, по-друге, розвинене літературне чуття Петренка, яке дозволило йому в масі російської поезії виділити не В. Бенедиктова (що його згадано в статті Ю. Шевельова), не когось іншого, а таки Лермонтова, і, звичайно ж, по-третє, певна суголосність переживань, окреслених у кількох Петренкових поезіях, та тих, які було заявлено першою збіркою російського поета. Конкретним мотивам вірша «Дивлюся на небо...» навряд чи можна знайти пряму відповідність у поезії першої Лермонтовської збірки⁷, проте можна вести мову про більш загальний перегук умонастроїв Петренкового ліричного героя (в окремих, далеко не всіх творах Петренка) з більш яскравим, значно більш драматичним і трагічним умонастроєм героя поезій Лермонтова. Тут уже мова мусить вестися, можливо, не так про вплив (хоч і впливу відкидати неможливо), як про цілком природний порух одного поета перейняти в іншого (інших) спосіб вираження своїх почуттів, котрі йому — слушно чи неслучно — видаються близькими до тих, котрі у творчості сучасників уже здобули вислів.

Уже наявність епіграфа в першодруку вірша «Дивлюся на небо...» (в «Южном русском сборнике» вірш друковано як номер перший у циклі «Небо», епіграф відсутній), не кажучи про концепцію твору, доволі рідкісну для української поезії, могла формувати думку про певний інтерес Петренка до творчості Лермонтова. Дещо спрощуючи, думку про вплив Лермонтова на українського поета висловив був М. Петров у своїх «Очерках истории украинской литературы XIX столетия» (К., 1884). Також на основі того очевидного факту, що вірш «Як в сумерки вечірній дзвін...» написано Петренком не без орієнтації на «Вечерний звон», автором якого є І. Козлов (котрий в свою чергу переспівав

⁷ Найближче до них перебувають, можливо, мотиви вірша «Тучи» («Тучки небесные, вечные странники...»), яким, як останнім акордом, завершується збірка «Стихотворения М. Лермонтова».

поезію ірландця Т. Мура), той же дослідник вів мову і про вплив Козлова. Здавалося б, можна лише додавати якісь уточнення до цих міркувань, базованих на фактах. Проте заперечення їх знаходимо в курсі лекцій М. Зерова «Українське письменство ХІХ ст.» (К., 1928): *«Думки Петрова, що знаходив у нашого автора відгомони Козлова та Лермонтова, не завжди обґрунтовані»* (див. [28], С. 93). (Про «нашого автора», якого називає іще «талановитим романсистом 40-х рр.», Зеров, утім, написав, на жаль, не так аж багато). Пізніше І. Айзеншток, для якого Зеров усе життя був беззастережним авторитетом, спробував розгорнути ідею свого вчителя і спростувати факт впливу Лермонтова на Петренка, вбачаючи, на противагу цьому, в поезії Петренка *«імітації міської романсової лірики»* та *«наслідування не стільки безпосередньо фольклорних пісенних зразків, скільки їх шевченківських інтерпретацій»* ([22], С. 55, 56).

Утім, коли ведемо мову про такі складні метрично-ритмічні побудови, як Петренків цикл «Небо», а особливо «Слов'янськ», не кажучи вже про їхній зміст, — суть справи ніяк не можна вичерпно пояснити ні «міщанським романсом», ні навіть «шевченківськими інтерпретаціями» фольклору (які самі собою є явищем визначним, вартим уваги, але все ж, мабуть, не стосовним поезії Петренка).

Видається, поряд із впливами фольклорними українськими, ряд інтонацій, якими вимічено твори того вигляду, що дає змогу мовити про «літературну» школу, поет міг віднайти таки у російській поезії, на той час відносно розвинутій, розмаїтій метрично, інтонаційно, ритмічно. Вплив російської поезії на творчість Петренка — це в основному і передовсім школа російського вірша. Тим часом за своїми переживаннями й настроями Петренко виступає глибоко національним українським поетом. Дух не тільки (і не стільки) романтизму російського, а й романтизму європейського, слов'янського, навіть і українського, що саме переживав етап піднесення, був своєрідним активізатором того, щоб серед широкої гами

емоційних рис української душі чутливий і вдумливий поет знайшов типово романтичне ставлення людини до дійсності, яскраво забарвлене національним колоритом.

Безперечно, Петренко як поет перебував у річищі розвитку романтизму, відчував плідний потенціал романтичного бачення світу, зрештою, поетовою реалізацією частки цього потенціалу можна вважати твори, що — за своїми мотивами, образами, версифікацією — постають фактами літературного романтизму: цикли «Небо», «Слов'янськ», вірші «Як в сумерки вечірній дзвін...», «Тебе не стане в сих місцях...», четвертий вірш циклу «Недуг» (вірш, який, можливо, є найбільш «лермонтовським» у набутку поета). Одним із найвищих досягнень українського романтизму, явищем, у якому в концентрованому вигляді передано одну із сутнісних характеристик романтичного стану особистості, є цикл «Небо» («Дивлюся на небо та й думку гадаю...», «По небу блакитнім очима блукаю...», «Схилившись на руку, дивлюся я...»). І все ж, принаймні уже сьогодні, не менш правомірною є та точка зору, яка дозволяє поглянути на вершини творчості поета як на явища самодостатні, без обов'язковості жорсткого зв'язку з романтизмом (сентименталізмом, реалізмом чи іншими творчими напрямками).

Почнемо із циклу «Небо», із першого номера цього циклу, із перших рядків твору, які внесли безспірний елемент новаторства у вислів тогочасної української поезії і досі залишаються чаруюче-унікальними («Дивлюся на небо та й думку гадаю, / Чому я не сокіл, чому не літаю, / Чому мені, Боже, ти криллів не дав? / Я б землю покинув і в небо злітав! / Далеко за хмари, подальше од світу...»).

Насамперед хотілося б наголосити на цілковитій реальності образу неба у віршеві Петренка. Певна річ, небо — такий об'єкт, який не надає для словесного опису багато ознак, але всі ті ознаки, що вимічені у віршеві, — достеменні, тож ні саме небо, ні порив героя вірша в небо не є символом чи алегорією (як це, паралельно визнаючи й реальність неба, стверджує один з дослідників: [33], С. 23).

Йдеться про справдешне небо і про справдешне реальне почуття й бажання молодої людини, юнака (хоч, можливо, не кожен з індивідів належить до такого типу) стати чимсь схожим на птаха, набути можливість злету у висоту, ширяння у просторі, огляду земного долу, що розстилається внизу. Певна річ, у витоках цього почуття, омовленого першими рядками твору, немає й тіні якогось алегоризму — це скоріше суто психологічний (і навіть, якоюсь мірою, чи не фізичний) феномен, вловлений і з великою силою таланту, уперше в українській поезії, зафіксований Петренком. Але чому дослідник заговорює про алегорію чи символ? Можливо, це всього лиш не зовсім точні слова (принаймні щодо алегорії), за якими — намагання означити той факт, що в такому бажанні злету в небо явно проглядає якийсь вищий смисл. Варто при цьому підкреслити, що такий вищий смисл міститься не так у розміркуваннях про таке бажання, не так ув узагальнюючому представленні його — він уже присутній у цьому бажанні; існування якогось вищого смислу (назвемо його метафізичним) відчувається і вловлюється, інтенсивно переживається самим цим бажанням злету в небо.

З повним правом можна б ужити слово «екзистенціальний» на означення того стану, що його змальовує поет у перших рядках твору. Це той момент у переживаннях людини, коли її порив у небо водночас усвідомлюється нею як якась неймовірна значущість, як відчуття близькості якоїсь межі, що її вона хотіла б переступити. Межа, за якою зміниться єство особи, межа, за якою вона долучиться до крилатих, до літаючих, до поринаючих у глибини (у висоти) неба. Близькість цієї межі, відчуття, що ось-ось — і буде можливим перетворення в якийсь інший стан, — відчуття цієї межі надзвичайно бентежить душу. Змальовано феномен, коли людина не просто усвідомлює, міркує і продумує розумово, а майже фізично відчуває можливість якоїсь іншої своєї природи. Безпосереднє відчуття подиху чогось неймовірного, яке ось поряд близько, чогось захоплюючого, щасливо-відрадного і водночас тривожного — саме це можна

вичитати із рядків поезії Петренка, що змалювали вдивляння героя (юнака?) у розверсте небо.

Певна річ, у культурну свідомість на середину XIX ст. образ неба доходить, оповитий безліччю яскравих конотацій. У світових міфологіях і релігіях небо споконвіку осмислювалося як визначальний орієнтир світобудови, як топос, із яким пов'язані важливі (якщо не найважливіші) божественні історії. На велич неба неодноразово, хоч і лапідарно (як от у псалмі 18, стих 2), вказує Біблія. Втім, якщо брати ближче до типу тих мотивів, які знаходимо у вірші Петренка, то варто зазначити, що суб'єктивні інтонації у спогляданні й сприйнятті цієї надзвичайної природної реалії відчутно формуються десь починаючи із XVIII ст. — у творчості німецького поета Ф. Г. Клопштока, в ліриці угруповання «Sturm und Drang», у поемах Дж. Байрона, в «Королеві Маб» П. Б. Шеллі; у поезії російській серед віддалених попередників Петренкового вірша — два «Размышления о божием величестве» М. Ломоносова, «Лебедь» Г. Державіна, «Туча» О. Пушкіна... Як не згадати при цьому й відомий афористичний вислів І. Канта із його «Критики практичного розуму» (1788), у якому зоряне небо, поряд із внутрішнім моральним законом людини, названі найбільш чудуючими й вражаючими явищами. Отже, культурна свідомість Нового часу по-новому відкриває небо, звертає увагу на небо, звертає свій зір у небо...

А. Шамрай як на фольклорний зразок, який своєю усталеною символікою перегукується з першими рядками твору Петренка, вказує на пісню, що починається рядками «Ой коли б я мав та орлової крила, / Полетів би я, де дівчина мила...» ([20], С. 342). Не виключаючи знайомства Петренка з подібним зразком, все ж необхідно наголосити, що словий розмах вірша Петренка, а особливо його перших рядків, значно потужніший.

Петренку, як уже зазначалося при розгляді вірша «Думи мої...», безперечно, була відомою збірка Шевченка «Кобзар» 1840 р. У «Кобзарі» ж розміщено й вірш «Перебендя», у

котрому в прикінцевій частині міститься змалювання самотнього кобзаря-перебенді, що «заховався в степу на могилі», весь поглинутий своїми творчими думками. Можна звернути увагу на те, що напрям і висоту цим думкам задає небо: кобзарева «думка край світа на хмарі гуля. / Орлом сизо-крилим гуляє, ширяє, / Аж небо блакитне широкими б'є», як і на те, що вже можна назвати соціально-психологічним мотивуванням відособленості кобзаря-перебенді у своєму творчому натхненні від решти люду — мотивуванням, в якому знов же таки задіяно образ неба: «І знову на небо, бо на землі горе, / Бо на їй, широкий, куточка нема / Тому, хто все знає, тому, хто все чує...»⁸.

Можна вести мову про певний перегук образів неба у «Перебенді» Шевченка та «Дивлюся на небо...» Петренка — і у плані діставання неба крилами думки, і, ще більше, у плані своєрідного пояснення цього протиставленням неба та землі. І все ж, попри цілком очевидну неможливість того, щоб Петренко не був знайомий із цим Шевченковим твором, не варто б поспішати твердити про якийсь вплив першого поета на другого, про якийсь розвиток (чи варіацію, як це відбулось у вірші «Думи мої, думи мої...») Петренком мотивів Шевченкового твору. Видається безперечним, що за своїм першоімпульсом «Дивлюся на небо...» Петренка виростає не з мотивів чи образів вірша Шевченка, не з якогось твору Байрона, Шеллі, Лермонтова чи ще когось, — в основі Петренкового вірша лежить не запозичене з жодного твору, а знайдене, виокремлене самим цим поетом промовисте, психологічно глибоке реальне переживання, що він його зрештою талановито змалював.

Більш як півстоліття відділяло вірш Петренка від пізніших (якщо вишукувати найбільш яскраві) рядків із образом неба у вірші «Я люблю...» (1897) російського поета В. Брюсова, в якому безкінечність неба ототожнена із безмежністю

⁸ Див.: Шевченко Т. Зібрання творів: У 6-ти т. — К.: Наук. думка, 2003. — Т. 1. — С. 111.

погляду коханої («... Бездна взора, бездна неба! я, как лебедь на волнах, / Меж двойною бездной рею, отражен в своих мечтах. / Так, заброшены на землю, к небу всходим мы, любя... / Я люблю тебя и небо, только небо и тебя»⁹). Вірш Брюсова розвиває дещо інший мотив, але обидва твори поєднані загалом спільним образом і, головне, спільним смислом цього образу — могутнє, невідпорне враження неба, що його переживає людина, душа якої відкрита глибинам природи.

Можна мовити про те, що решта лірики українського поета не дорівнюється до цього вірша, і що у самому цьому віршеві можна б трохи змінити окремі рядки чи вирази, але від цього твору Петренка не відбереш основного — його яскравої теми, до того ж, уперше так переконливо висловленої.

Принаймні у визначальних (перших) рядках вірша «Дивлюся на небо...» М. Петренко був цілком самобутній; тут не доводиться вести мову про впливи чи запозичення, ці рядки — цілковито його талановита знахідка. За найвищими мірками оцінює цей вірш один із уже згаданих дослідників: *«Ця поезія ... належить до зразків європейської медитативної лірики...»* ([33], С. 24), і хоч у ряді випадків дослідникові, авторові статті, присвяченої віршеві, можна закинути неточність чи недиференційованість визначень — у цій тезі охоче з ним погоджуємось.

У вірші «Дивлюся на небо...», як і у всьому циклі «Небо», наявне протиставлення неба — і земної юдолі, відрядного поринання в безмежжя — і прикрості земного пробування (не випадково першопублікація вірша здійснювалася під заголовком «Недоля»). Услід за описом феномена вдивляння у безодню неба на авансцену сюжету виступає герой, що носить у собі якесь «горе» і відчувається не своїм на землі («... І в горі спізнав я, що тільки одна — / Далекее небо —

⁹ Див.: Брюсов В. Собр. сочинений: В 7-ми т. — М.: Худож. литература, 1973. — Т. 1. — С. 191.

моя сторона»). Характеристикам внутрішнього світу цього героя можна знайти певні відповідники в українському пісенному фольклорі, у ранній сентиментальній та романтичній українській поезії (не забуваючи, що у творі Петренка ці характеристики висловлені із більшою експресією); коли ж порівнювати із творчістю поета, з якого узято епіграф при першопублікації, то небесносяжний порив Петренкового героя цілком можна співвіднести з настроями героїв лермонтовської поезії, — от тільки психологічним вимірам героя Петренка, можливо, не завадили б елементи (розуміється, не скопійовані, а сконструйовані відповідно питомо української ментальності) певної жорсткості, іронічної стосовно світу настроєності, викличної самостійності лермонтовських героїв.

Саме оцим психологічним мотивуванням задивленості героя в небо поет своєрідно «датує» вірш (як і весь цикл в цілому): якщо у перших рядках вірша переборюється конкретно-часова визначеність твору, то наведені подальші мотивування (душевна бездомність і неприкаяність героя, обтяжливність для нього земної дріб'язковості, мотив сирітства тощо) засвідчують себе як відповідний етап розвитку українського романтизму, вступаючи в перегук із творчістю В. Забіли, О. Корсуна (зразки якої широко представлено було в тому ж «Снопі»), почасти — О. Афанасьєва-Чужбинського та Т. Шевченка.

Можна згадати в цьому шереху і А. Метлинського, проте не без деяких застережень. Свого часу авторитетна дослідниця поезії Г. К. Сидоренко писала: *«Соціальні теми загалом не вабили М. Петренка. На відміну від В. Забіли (очевидно, авторка у цьому відношенні має на увазі декілька творів Забіли із викривально-соціальною тематикою. — М. Б.), його формували як поета зв'язки не з Шевченком і Глінкою, а з А. Метлинським, який опікував молодого поета, передавав йому свій романтично-меланхолійний смуток»* ([25], С. 89). Можливо, зважаючи на діяльну участь упорядника «Южного русского зборника» А. Метлинського

у справі публікації практично всього поетичного доробку М. Петренка, авторка має слушність, припускаючи факт певного впливу Метлинського на Петренка. Разом з тим, уже цитований раніше уривок листа Метлинського до І. Срезневського засвідчує, що, принаймні на час публікації перших семи поезій Петренка у «Снопі», Метлинський навряд чи встиг здійснити якийсь вплив на поета; із листа скоріше можна зробити висновок, що той познайомився з уже написаними (без будь-якої консультації з ним) першими віршами Петренка, і що вони його здивували як вірші *«поета істинного»*.

Навряд чи можна погодитися з дослідником у міркуванні, ніби в циклі «Небо» другий та третій вірші *«лише варіюють, коментують перший»* ([30], С. 13). На нашу ж думку, ці три вірші створюють цікаву самотутню побудову, продовжуючи та розвиваючи заявлену на початку тему.

Так, у першому з віршів циклу, окрім (про що уже була мова) яскраво описаного феномену вдивляння у небо, окреслено ті обставини життя героя, що спонукають його шукати розради у небі, мріяти про «крилля», на яких міг би сягнути «далеко за хмари, подальше од світу». У другому — «По небу блакитнім очима блукаю...» — з великою виразністю розкрито незрівнянний, натхненний стан злиття поетового «я» з безміром неба, розчинення — уявне, на грані реальності й марення — у ньому: «Душа моя в небі, як ніч, простяглася, / Глибоко, глибоко змією впилася, / І п'є не нап'ється і серцем й очами / Тій радості вволю, що вище над нами...». У першому варіанті, друкованому в альманасі «Сніп», один з цитованих рядків читався: «В високе роздольє змією впилася», — що доносить цікаву подробицю у поетовому конструюванні всесвіту: у безмежжі, в яке поринає душа героя, стають рівнозначними, рівнозамінними «висота» і «глибина»; самотутньо звучить порівняння душі із «ніччю», із усім обсягом цієї «ночі» («як ніч, простяглася»), що промовляє про їх цілковите злиття; на початку ж вірша, ще коли йдеться про денне небо, не

може не звернути на себе увагу звукопис першого рядка, переклик слів «блакитнім» та «блукаю».

Нарешті, у третьому вірші циклу — «Схилившись на руку, дивлюся я...» — представлено свого роду «гносеологічний» аспект все тієї ж картини задивлення в небо. Небо та його чудна, містична дія на героя постають як щось трансцендентне, як неояснима нематеріальна субстанція («Чого твоя журлива мова / Моїй душі недовідома? / І мова ся, й велика річ / Для мене темна так, мов тая ніч»). Закінчення вірша розвиває один із можливих смислів цієї «мови» неба. Поет тут, уже на новому витку, повертається до заявленого ще в першому вірші мотиву, пояснюючи потяг героя до трансцендентного якимсь особливим «лютим горем», якого той нібито дознає від людей. Проекція небесного пориву на уже знайому із фольклору та поезії перших десятиріч XIX ст. постать сироти-бідолахи (постать надто жалісливу, явно не «лермонтовську») — замість віднесення цього почуття до кожного індивіда — все ж, на нашу думку, фактично применшує смисловий масштаб творів.

Романтичного героя циклу відзначає космізм переживання. В узагальненому плані цей герой маніфестує собою могутній порив людини у безмежжя. В образі неба для героя віршів відкривається стихія, споріднена з його душею. У ній він бачить вирішення всіх конфліктів, взагалі, сказати б, вирішення проблеми існування (вирішення, якщо стати на зовнішню щодо героя точку зору, — безперечно, умовне, ілюзорне, подане як поетична метафора).

У віршах циклу «Небо» постає як ідеал єдність індивідуального людського існування з безміром простору й часу, представленого небом. Конкретність останнього образу, подання його в різних станах (то «вечірнього крайнеба», то вкритого хмарами, то блакитного) уможливорює для сприйняття героя злитість реальності й уяви, фізичного об'єкта і того, що за ним відчуває зворушена, піднесена душа.

Рефлексивність як ознака лірики Петренка не в останню чергу пояснюється й тими об'єктами, які для опису, чи,

точніше, вираження до них свого емоційного ставлення, обирає поет. Образ безмежного неба (а саме це є головним у циклі) сам по собі важко розчленований на конкретні, зокрема пейзажні, деталі. Подібний же об'єкт відображення бачимо і в циклі «Слов'янськ» (рядок, яким починається цей цикл, — «Ось-ось Слов'янськ! моя родина!» — додає ще один аргумент для припущення, що, можливо, Слов'янськ — це саме те місто, де народився поет). Втім, об'єктом зображення у цьому циклі виступають не стільки особливості міста, зокрема його топографія («Слов'янськ, Слов'янськ! як гарно ти / По річці Тору, по рівнині / Розкинув пишні садки, / Квіти пахучі по долині / І так красуєшся собі»), скільки враження від пісень, що їх співають дівчата зі Слов'янська. Пісні — предмет малопіддатливий для змалювання, навіть і словесного. Проте й тут поет знаходить спосіб художніх рішень. Факт колишнього слухання пісень та теперішніх споминів про них (у природному своєму вияві скупий на ще якогось типу відчуття, крім слухових, але й тут не забезпечений обширністю мовно-лексичних відтінків) розгорнуто поетом у цілий цикл із чотирьох творів.

Поет іде немов углиб самого цього факту, враження від рідних пісень, що лунають з уст найкращих, як здається йому, дівчат, намагається конкретизувати й опредмечувати всіма можливими засобами: пейзажними описами обстановки, порівняннями діяння пісень з іншими предметами, передачею динаміки свого внутрішнього стану, фіксацією настрою пісень, реального й метафоричного обширу їх звучання («А тут і ви, мов з неба де взялись, / Уперш заплакали, а далі затужили, / Вздихнули на горах, в дібровоньці занили, / А потім вдалині музикою залились!..»). Послідовне варіювання кількох мотивів (герой на чужині, туга за рідними місцями, за піснями, які над ними ширяли, тощо) працює на створення смислової і стильової цілісності циклу, певної художньої системи, де значимі поетичні елементи взаємопідтримують один одного. У циклах «Слов'янськ» та, особливо, «Небо» засвідчена така самотутня риса

художнього мислення поета, як багатократне варіативне повернення до одного й того ж предмета, своєрідна синхронічна циклічність викладу чи, у музичних термінах, лірична «фуга», ширше культивування якої українською поезією має місце значно пізніше — у ХХ столітті (П. Тичина, В. Барка).

Обираючи для опису, як у згаданих двох циклах, «важкі» об'єкти і досягаючи тут виразності почуття, М. Петренко не постає в інших творах як майстер пейзажу, портрета, взагалі точного відтворення доквілля. Поза панорамним зображенням неба (зорі, сонце, місяць) поет не ставить перед собою завдання досягти у своїх сюжетах високого рівня змалювання зовнішньої предметності і не вступає в цій сфері у змагання із попередниками й сучасниками, найпомітнішими серед яких (у цьому відношенні) є Л. Боровиковський, А. Метлинський, О. Афанасьєв-Чужбинський, автор бурлескної поеми «Вечерниці» П. Кореницький (не мовлячи вже про Т. Шевченка, котрий виходить на якісно інший, новий рівень поетичної предметності). Проте аж ніяк неможливо погодитися з тезою Ю. Шереха-Шевельова про «загальниковість» поетичного стилю Петренка. Переживання героя його лірики супроводжують, хай невиразні, пейзажні описи («Слов'янськ», «Небо»), елементи ескізної зримості присутні в умовній, гаданій дії («Коли б мені крилля, орлячі ті крилля, / Я б землю покинув, і на новосілля / Орлом бистрокрилим у небо польнув, / І в хмарах навіки од світу втону!»), здійснюється рух у напрямку розгортання, переважно в акті матеріалізації, метафори та порівняння («І сліз сирітських вилить стільки, / Щоб аж втопить могилоньку твою»), нарешті, окремі описи душевних станів, переважно романтичного характеру, засвідчують орієнтованість поета на конкретність та психологічну точність (наприклад, четвертий розділ балади «Іван Кучерявий»).

Водночас поетичне мовлення Петренка відбиває й більш інтенсивне тяжіння до впровадження також абстрактних образів-понять (можливо, саме ця обставина й інспірує думку про «загальниковість» його стилю) — але таке тяжіння

є цілком зрозумілим із огляду на медитативність, зрештою, філософічність мотивів окремих творів поета.

Вкладаючись у загалом масштабніший вимір, ніж, приміром, герої лірики В. Забіли чи О. Афанасьєва-Чужбинського (якщо брати до уваги українську частину його творчості), будучи відкритим у своїй трансценденції безмірові універсуму та реальному просторові батьківщини, герой лірики Петренка своєю істотною буттєвою характеристикою має те, що ріднить його з типовим героєм тогочасної української романтичної поезії, — відкинутість особистості поза коло звичайних життєвських стосунків («Чого ти, козаче, чого ти, бурлаче...», «Як в сумерки вечірній дзвін...»), переживання розлуки, яка має якісь загадково великосяжні виміри («Туди мої очі...»), нещасливе закохання («Тебе не стане в сих місцях...»), цикл «Недуг»), відчуття сирітства, передусім у плані метафізичному («Весна», цикл «Небо»), що, втім, стосовно поета, ймовірно, було ґрунтоване на дійсному факті («Батьківська могила»).

У нас немає документальних даних для того, щоб стверджувати, що героєм вірша «Батьківська могила» є сам поет, і що в цьому творі безпосередньо відображено родинну ситуацію самого Михайла Петренка. Але заслуговують на увагу слова дослідника, який стосовно змальованих у вірші фактів та обставин слушно зазначає: «Ці відомості такі конкретні й болючі, що автор навряд чи міг їх домислити» ([27], С. 166). Домислити, може, й міг — спрогомою фантазії поет обділений не був, а от те, що наведені у віршеві відомості справді «конкретні й болючі» — саме це і становить основу для припущення, що, можливо, таки відносини із власним батьком вивів тут поет. Згадаймо й уже цитовані слова Костомарова про те, що він знав Петренка як поета, тематично зосередженого на обставинах власного життя: *«в своих стихах всегда почти обращавшийся к месту своей родины, к своим семейным отношениям»*.

Космізм світовідчуття героя має в поезії М. Петренка чимало шляхів виходу на внутрішньо-особистісні, «страдниць-

кі» теми. Сиротина із своїми земними кривдами фігурував уже в циклі «Небо», ця ж каузальна поєднаність душевної незатишності із задивленням у просторовий крайобраз розгорнута й в інших творах, наприклад, «Туди мої очі...». Очевидно, на рівні конструювання художнього світу образ неба, горизонту, крайнеба в поезії М. Петренка виступав також метафорою просторової, часової, психологічної межі, за якою герой позбувався своєї незахищеності, почуття відчуженості в реальному світі.

Цікаво, що таке бачення світу в поезії Петренка не має ознак пантеїстичних. Поет захоплено мовить про зорі, про сонце, про небесний безмір, а все ж ні простір природи взагалі, ні далечинь неба зокрема не виступають у його поезії синонімом Бога. Бог є у цьому контексті іншою, окремою субстанцією; так, із пошуками правди, із сумнівами про гріховність діяння герой поезії звертається до Бога — не до неба.

Петренко був одним із перших українських поетів, який здійснив спробу психологічного поглиблення любовної теми, подальшого індивідуалізованого розгортання її із того стану, як вона на початок 40-х років XIX ст. існувала в літературній традиції та творах фольклору. Передусім поет емоційно посилює й оживлює уявлення про любов як страждання, відмітаючи при цьому його стереотипні, тривіальні значення (наприклад, «солодке», приємне страждання). Любов у трактуванні поета містить у собі елемент реального душевного болю і прикрості, проте поза цим усім розкривається у помітній змістовності. Тему страждання від любові поет конкретизує у зіштовхуванні цього почуття з різними обставинами й ситуаціями, на його змалювання мобілізує емоційно наснажені лексичні значення та ряд експресивних образів, у яких подекуди вчувається стилістика романсу («Коли б ти знала, що терплю, / Яку несу на серці муку, / Як ізгадаю про розлуку, — / Ножем пробила б груди мою, / Щоб я не жив, не бачив світу, / Такого горя не терпів / І більше вдруге не любив, / О я, безумний, без відповіді!»).

Два вірші Петренка — «Ой біда мені, біда...» та «Минулися мої ходи...» (останній із них — від імені дівчини — так звана рольова лірика) становлять спробу гумористичного трактування любовної теми, але цікавим у них є лише те, що поет надає певного еротичного відтінку спілкуванню героя з природою, а далі й розчиненню героя в її стихії; поетичний гумор Петренка загалом не надто жвавий, зрештою, як і гумор іншого романтика того часу, Я. Щоголева.

Поет видобуває окремі ознаки психологічної деталізації у змалюванні пристрасті, туги, його лірика в цих мотивах значно чіткіша і навіть в окремих моментах художньо — не предметно-емпірично — достовірніша, ніж композиційно переобтяжені ліричні твори В. Забіли, і становить своєрідну паралель (за часом написання, очевидно, більш ранню) до психологічної лірики Т. Шевченка (при тому, що в ній зовсім інші настрої і мотиви). Усе ж навзагал в художньому відношенні вона нерівна: у ній трапляються то видимі повіви літературщини, то скованість і схематизм, то надуживання риторичними прийомами; в одних випадках смуток героя (героїні) видається декоративним, вчинок його — надто умовним у контексті всього твору (закінчення вірша «Минулися мої ходи...»), в інших випадках поет знаходить більш точне відтворення стану героя через зображення його фізичних відчуттів, уявно-метафоричних учинків, як, наприклад, у третьому розділі циклу «Недуг»: лише виснаження на межі сну і безсоння здатне на якийсь час заморити те «горе нескінченне», яке терпить герої у своєму почутті.

Прикметно, що поет, зображуючи стан закоханого як справдешню муку, звеличує кохання, декларує здійснюване за морально-етичними критеріями високе поцінування свого любовного «недугу» («І так любов мою земну / Я за могилу понесу, / Не як той гріх, — як правду тую, / Угодну Богу і святую...»). У цьому віршеві (останньому з циклу «Недуг»), виклад якого, видається, цілком вивільнено від ознак нарочитості й гри і в якому наявна апеляція до Бога та відповідальний погляд на свою «любов земну» крізь категорію

«гріха», поет досягає високого рівня щирості, ясного усвідомлення колізійності сфери міжіндивідуальних взаємин і, зрештою, завдяки цьому подає переконливе етичне виправдання своєму почуттю, що залишилося без відповіді.

Основою поетичного доробку М. Петренка, яка й визначає його місце в українській поезії, є медитативно-розмислова лірика, майже виключно зосереджена на внутрішніх станах ліричного «я». Поза окремими випадками слідування за літературними й фольклорними зразками поет намагався, в міру своїх можливостей, здійснити самотньо-індивідуальне проникнення у внутрішній світ особистості, зокрема в момент її позасвітніх поривань, що їх, зважаючи на літературну добу, можна йменувати романтичними. Настрої туги, невтоленності, відчуженості від світу, трансценденція героя поза межі емпіричної дійсності — ознаки романтизму психологічного, тобто романтизму у вужчому й найбільш точному значенні слова.

Співдіючи в ряді випадків із фольклорною образністю, з типовими романсовими мотивами, поетичне мислення Петренка у відтворенні глибоких, небуденних переживань відзначається водночас індивідуалізованою концептуальністю та стильовою ускладненістю.

Можна, разом з тим, спостерегти цікавий феномен, який полягає в тому, що ряд Петренкових творів цього «ускладненого» реєстру (однаке не всі) знайшли відгук у народній пісенності.

Безперечно, далеким від спрощеності виступає вірш «Дивлюся на небо...». І все ж основна думка цього твору, як виявилось, цілком відповідала умонастрою широких верств люду, що могли з цим текстом познайомитися. Вірш Петренка уже наприкінці ХІХ ст. фіксується у різних співаниках і збірках як народна пісня — пісня літературного походження. Певна річ, пісня «Дивлюся на небо...» видається дещо відмінною від типових народних пісень, створених у ХVІІ—ХVІІІ ст., але слід враховувати і культурну еволюцію носія фольклору у ХІХ ст., важливою рисою чого стало

допущення в пісні, яка виконується в аматорський спосіб, більшого ступеня суб'єктивізму, деякого поглиблення психологічних нюансів. Можливо, завдячуючи такій еволюції параметрів народної пісенності, вірш «Дивлюся на небо...» (не без деяких дрібних привнесень) набув ролі одного з улюблених в народі пісенних творів.

Як встановлено фольклористами, первинний варіант музики до цього тексту написала дочка українського поета В. Александрова — Людмила, пізніше Владислав Заремба (1833—1902) аранжував мелодію ([10], С. 253; [16], С. 333).

Крім «Дивлюся на небо...» у різних фольклористичних збірниках (як правило, у розділах, де представлено пісні літературного походження) фігурують ще три твори М. Петренка.

Вірш «Туди мої очі...» виступив одним із текстових джерел при витворенні відомої пісні «Де Крим за горами» («Де грім за горами»), більше відомої як «Взяв би я бандуру» (за рядком приспіву); відомо кілька її варіантів, в кожному з яких присутні дещо видозмінені чотири рядки із вірша Петренка «Туди мої очі...»: «Бо там за горою, де зіронька сяє, / Там, там моя мила голубка витає, / Закрилась від мене і небом, й горами, / А я тут зостався з горем та сльозами». Можливо, при народженні пісні, у її суто народному варіанті, слів Петренкового авторства було більше, але гору взяв прилучений сюди народний мотив виразнішого сентиментального характеру — безпосередньої скарги на нерозділену любов, що містить рядки «Взяв би я бандуру та й заграв що знав...»; авторство цього мотиву, власне, уже пісні із запозиченими рядками з вірша Петренка, дослідники здогадно пов'язують із іменем композитора, музикознавця, піаніста другої половини XIX ст. Олександра Немировського, що свого часу, працюючи на теренах України, дав музичну обробку цієї пісні, паралельно долучившись до укладення варіанту її тексту ([24], С. 459).

Піснею став також фрагмент із вірша «Недуг» («Ходить хвиля по Осколу...»); дослідник, посилаючись на етногра-

фічні матеріали, зібрані Б. Грінченком, зазначає, що «як пісню, цей уривок записано в кінці ХІХ ст. на Харківщині і Київщині» ([16], С. 334). Ще одне, більш раннє свідчення цього дослідника стосується пісні на слова Петренка «Чого ти козаче...»; дослідник, втім, зазначає, що ця пісня «зустрічається рідше» ([15], С. 259).

Народною піснею міг стати і вірш Петренка — переспів з І. Козлова — «Як в сумерки вечірній дзвін...», оскільки відповідав тому умонастрою, на який відгукується народна піснетворчість. Міг стати — але цьому, ймовірно, завадила ускладнена форма твору: із перехресним римуванням та чергуванням чоловічої й жіночої рим. Відтак народна пісня на тему «вечірнього дзвону» вийшла з іншого джерела — переспіву того ж таки російського твору українським поетом В. Александровим; його вірш («Вечірній дзвін, вечірній дзвін...») менш вигадливий, має парне римування — а отже виявився більш придатним для усного засвоєння і ширення.

Дослідники українського письменства, особливо починаючи із 20-х років ХХ ст., неодноразово висловлювали жалкування з приводу браку інформації про життя поета та непевності знань про його літературну спадщину. Починаючи із 70-х років постать Петренка стає для нас дещо ближчою. Наполегливі пошуки ентузіастів подеколи увінчуються здобуттям достовірних матеріалів (а саме такі матеріали, а не довільні фантазування, мають реальну ціну) щодо життя і творчості Петренка.

От і у цій книзі, яку читач тримає в руках, упорядники можуть порадувати читацьку громаду вагомою знахідкою — досі ще невідомим, недрукованим фрагментом драми Михайла Петренка «Найда». Текст віднайдено у Відділі рукописів Російської державної бібліотеки (публікується вперше; публікація О. Є. Петренка).

Фрагмент, що становить першу дію п'єси, датовано початком 1845 р. — часом, коли М. Петренко служив старшим помічником столоначальника у Харківській палаті карного суду та, за висловом П. Кореницького, продовжував

«фантазувати», тобто, не покидав письменське перо. Датування цього тексту може означати як остаточну крапку у текстовій реалізації задуму (завершеного чи не завершеного), так і вказівку на закінчення певного етапу роботи, що її автор мав намір продовжувати. Якщо останнє — то, можливо, колись знайдеться й текст усієї п'єси Петренка чи її подальші фрагменти (якщо вона була завершена чи принаймні продовжена автором).

Своїм змістом п'єса тяжіє до теми шлюбного вибору молоді дівчини в обставинах, які його ускладнюють. Серед найпоширеніших деталізацій такої теми — ускладнення зазначеного вибору чинником зовнішнім, мало залежним від героїні. Художній конфлікт відповідного типу сюжету будується на тому, що оточення чи життєві детермінанти штовхають дівчину до шлюбу не з омріяним женихом, а з іншою особою.

В такій ситуації представлена й Галя, героїня п'єси. Молода дівчина уже закохана в якогось «милого», але з певних міркувань це утаює і для легалізації й утвердження свого вибору ще, очевидно, має докласти якихось зусиль.

Судячи із першої дії п'єси Петренка, двох її яв, можливим є розгортання конфлікту між Галею, героїнею твору, та тими особами (наразі їх, не надто нав'язливо, представляє лише тітка), які хотіли б видати Галю за багатого, але нелюбого їй. Можна передбачити появу у драмі самого цього жениха, який поки що доносить свій замір через тітку, як і появу того, кого Галя потай уже любить; можливою є подальша участь у дії ряду інших персонажів (скажімо, тітчиного чоловіка тощо; ускладнила б сюжет драми поява когось третього в ролі жениха чи коханця).

Якщо саме так уявляти продовження цієї п'єси, то, певна річ, драматичні твори на таку тему та із сюжетом драматичної шлюбної колізії (враховуючи різні варіації стосовно родинного, майнового, соціального становища героїні та персонажів-чоловіків) уже були в набутку української драматургії. Початок їм кладе, звичайно ж,

«Наталка Полтавка» І. Котляревського (вперше поставлена на сцені у Полтаві, 1819, надр. 1838). Подібна в основі схема конфлікту, на якій можуть вибудовуватися в чомусь відмінні своїми деталями сюжети, має місце у драмах «Сватання на Гончарівці» (1836) Г. Квітки-Основ'яненка, «Чорноморський побит» (1836, надр. 1861) Я. Кухаренка, «Купала на Івана» (1840) С. Писаревського, «Назар Стодоля» (1843, надр. 1862) Т. Шевченка. Безперечно, це різні п'єси за локалізацією дії, за комплексом провідних своїх ідей, неоднакові їх розв'язки (загалом «щасливі»), — проте вони об'єднані ситуацією дівчини на виданні, на руку якої (чи на володіння якою) претендує нелюбий і яка залежна від патріархального звичаю батьківського чи опікунського благословення. Зазначені твори відтак умовно об'єднуються у певний сюжетно-тематичний комплекс, ціле відгалуження української драматургії першої половини ХІХ ст. Варте уваги, що зовні близький варіант сюжету присутній, як один із компонентів складної сюжетної системи, і у знаменитій комедії російського драматурга О. Грибоєдова «Горе от ума» (1824), дія якої відбувається не у народному селянському чи козацькому, а у високопанському дворянському середовищі.

У певний перегук із цим рядом вступають іще драматичні твори хронологічно більш віддаленого періоду — «Лимерівна» (1883) Панаса Мирного, «Глитай, або ж Павук» (1882) М. Кропивницького — часу, коли імператив вирішального батьківського слова у виборі судженого уже похитнувся, проте дуже гостро у цій сфері заявив себе матеріальний інтерес; відповідно й домінантним пафосом твору виступає не побутовий сентимент, а соціальна сатира. Тож на передній план тут виходить ціла низка інших мотивів, але якщо не тема, то принаймні мотив драматичного шлюбного вибору у цих та деяких інших сучасних їм творах залишається.

Повніша чи обмеженіша самостійність дівчини у виборі майбутнього подружжя, її дослухання чи недослухання до слова батька або ж старших знайшла відображення і в

прозі — принагідно можна згадати і «Козачку», і «Максима Гримача» з «Народних оповідань» (1857) Марка Вовчка. Проте, очевидно, ситуація, яка імпліцитно передбачала велику множину суперечок і діалогів, більше надавалася для драматичного втілення, аніж для іще психологічно мало розвинутої прози середини XIX ст.

Змістом розглядуваного драматичного фрагмента за авторством Петренка є не пристрасі із вибором чи відхиленням претендента на руку, а, поки що (у межах першої дії, що складається із двох сцен), тривала миролюбна розмова головної героїні — Галі — та її тітки на означену тему. Все ж закροєння цієї першої дії дає підстави розглядати твір Петренка у вже окресленому сюжетному ряду.

Галя із цієї п'єси Петренка від героїнь найближчих за часом створення українських п'єс вирізняється значно вищим ступенем самостійності. Стосовно неї в ролі чинника вибору не може виступати нужденний матеріальний стан (як у Наталки Полтавки) чи залежність від опікуна (як у Любки з опери «Купала на Івана», котру опікун хоче видати за того, перед ким заборгував); сумною обставиною її ситуації є те, що вона — сирота, але, з іншого боку, цим зумовлене й те, що на її вибір не чинить тиску владна батьківська позиція (як це має місце стосовно Галі з «Назара Стодолі»), а голос тітки для героїні п'єси Петренка не звучить категорично. Крім того, Галі, як це впливає із тексту п'єси, від померлих батьків залишилася певна спадщина, тож вона не залежить від підтримки опікунів і не відчуває примусу dokonче пошукувати шлюбу із багатієм.

Можна спостерегти, що у п'єсі Петренка взято трохи іншу тональність порівняно з уже названими п'єсами. Потрібно робити поправки на злегка гумористичний відтінок написаних Петренком сцен, на атмосферу довірливості і взаємної доброзичливості, що панує між обома дійовими особами п'єси — здається, саме цим можна пояснити ігрові надмірності у поведінці (власне, поки що у мовленні) Галі, жартівливі відтінки у її резонах та фантазуваннях.

Фрагмент, дійовими особами в якому виступають лише Галя та її тітка (Галя називає її «тьотушка»), умовно можна поділити на кілька змістових відрізків. Перший із них відповідає першій сцені (першому виходу): Галя печалиться довгою розлукою із якимсь «милим із хутора», лякається факту передчасного свого закохання («Мені ще гріх, ще літа молодії, / О Господи прости! а я уже люблю»). Другий відрізок починається із початком другого виходу: схилена на коліна у молитві Галю застає тітка, дещо іронізуючи з Галиної ритуальної заповзятливості («...Чого жива до Бога лізеш»); із з'ясувань про зміст молитви попутно впливає суттєва інформація про родинне становище Галі. З третього відрізка починається розмова про можливість Галиного заміжжя: тітка, котра прийшла із наміром в'яснити ставлення Галі до конкретного претендента на її руку, перебиваючи загальні Галині фрази, прямо запитує, чи не відведено було в її молитві того пункту, в якому б вона «просила жениха», від чого Галя з долею лукавства відрікається («... А я ще молода, — сего не розумію. / Про хлопців я і думати не вмю»), з боку ж тітки у відповідь на це слідує своєрідне тотальне викриття молодого жіноцтва, звинувачення дівчат у притворництві, у невідповідності між їх черничим виглядом та потайними бажаннями й думками; ця забарвлена гумором експресивна інвектива належить, мабуть, до художньо найбільш виразних місць фрагмента («О Боже мій! Дівчата всі такі, / Черниці з виду ви, і трохи не святі; / Но знаю вовка я по шерсті.../ Я дівкою сама була. / Ви хлопців любите до смерті / Всі без розбору — як одна; / На серці чортова вся думка, / А глянь на вас — і дівка, як голубка!»). Початок четвертому змістовому відрізку дає повідомлення тітки про жениха (імені його іще не названо), якого вона знайшла для Галі; як тільки Галя чує, що жених із слободи (а не з хутора, де мешкає омріяний нею милий), вона висуває радикальну тезу: «заміж я ніколи не піду», в хід поки що пущено «філософічний» аргумент («Що в тім печалі і нужди, / Що так краса моя зав'яне, / Зате

ніхто моїй коси / Не буде пальцями чесати; / Зате ж ніхто моїй краси / Ногами не діжде топтати»). Змістом п'ятого відрізка є те, що тітка залишає повз увагою Галине, як вона каже, «сумасбродство», закликає її до розважливості («... не мудруй! / Покинь сі панські витребеньки!»), на що Галя висуває нові аргументи: як тяжко буде їй, заміжній, у розлуці з тіткою та дядьком, і як самій тітці непросто буде переживати Галину відсутність. Після тітчиного припущення вирішити таку колізію в той спосіб, що «ми приймем зятя до себе», іде ще один (уже шостий) змістовий відрізок, що починається із Галиного питання: кого тітка пропонує їй у женихи; на назване тіткою ім'я реакція Галі бурхлива, куди й дівається її смиренність та лірична замисленість, демонстрована у попередніх репліках, — Галя, не надто вибираючи слів, рішуче критикує запропонованого жениха, аж це вражає тітку (тітка мовить: «Як бачу я, з святих нема добра; / Вони хоч здорово поклони [садять], / Зате ж і лаються гаразд, і судять, / І піднімають мир на сміх. / Так, серце, гріх, / І для людей обидно, / І слухати од дівки стидно»). Нарешті, останній, умовно сьомий змістовий відрізок наповнений спільними для Галі та її тітки родинними споминами, взаємними зізнаннями у любові; захоплюючись Галиною вродою, тітка все ж висловлює стривоженість її самозаглибленим відстороненням і тугою («Невідомо, незнаємо о чім / Ти все тоскуєш та тоскуєш...»), вихід із цього бачачи у майбутньому заміжжі дівчини.

Таким чином, цю першу дію п'єси можна бачити як своєрідну прелюдію до розгортання якогось більш конфліктного сюжету (якщо такий був у задумі Петренка-драматурга). У зазначеному фрагменті дії (драматичної акції) як такої іще немає. Виклад у цьому фрагменті значною мірою (з певної точки зору, можливо, навіть надмірно) ліризований. Твір подеколи справляє враження, що він задумувався чи виходив у драматурга більше як п'єса для читання, ніж для вистави на сцені. В окремих місцях п'єси розміщено діалоги й монологи, мало схожі на розмову,

можливу в реальності; мова героїв стає не стільки висловом їх імпульсів, миттєвих реакцій (як це зазвичай буває у драматичних творах), скільки деталізованим змалюванням ситуацій та себе у них, як-от, приміром, фантазування Галі на тему своєї відсутності, якому, з іншого боку, не відмовиш у задушевному ліризмі, гідному кращих ліричних творів поета («... Безшасна доленька моя! / Настане осінь, там зима, / Завиють вітри, вдарять в'юги, / І вам без мене скучно буде. / І ви заплачете не раз, / Згадавши бідну вашу Галю. / І от забудетесь підчас, / Що я живу в чужому краї, / І підете мене шукать, / По хаті скрізь, а там надворі, / І будете мене гукать / На улиці і по садкові; / І скажете: і тут нема, і там нема. / Куди ж дівалася вона?»).

Отже, в плані наявності певного матеріального достатку та свободи волі героїня Петренкової п'єси перебуває на дещо вищому ступені, аніж споріднені з нею найзагальнішою ситуацією шлюбного вибору героїні вже названих українських п'єс. Галя має можливість вільно розмірковувати над можливими женихами, на рівних дискутувати з тіткою, навіть удавано радикально філософствувати на тему «чи потрібне заміжжя взагалі» — будучи при цьому певною, що в цій справі все поки що залежить від неї самої, а міркування родичів є не більш ніж дорадчим. Як художній образ до цієї Галі з п'єси Петренка найбільше наближеною є Галочка, героїня драми Г. Квітки-Основ'яненка «Щира любов, або Милий дорогше щастя» (написано — 1840, надр. 1848, вперше — як повість рос. мовою, 1839), яка, маючи вседозволеність від батька, робить його та друзів дому свідком своїх примхливих любовних метань. Куди героїню Петренкової п'єси заведе її власне (поки що видається: веселе) «сумасбрідство»? Чи передбачав автор відповідь на таке питання, мимоволі сформульоване заданими в першій дії параметрами ситуації та характеру героїні? Наданий Галі рівень свободи (якого не було у п'єсах попередників) створює і певні складнощі для автора: адже для розгортання

конфлікту, для того, щоб примусити героїню реально діяти як персонажа сценічної драми, автор мусить знайти вагомі аргументи, можливо — сильні характери, можливо — незвичайні зміни обставин; втім, це — перед фактом іще не знайденої цілості п'єси — залишається у сфері здогадів.

Окремо слід сказати про стильові особливості цього драматичного фрагмента. Перше, що рішуче звертає на себе увагу і що ставить п'єсу у ряд рідкісних різновидів української драматургії 30–40-х років XIX ст., це те, що написана вона віршем. Ряд віршових п'єс українських авторів на ту пору дуже невеликий. Можна згадати написану російською мовою п'єсу «Богдан» (із підзаголовком «Сцени из жизни малороссийского гетмана Зиновия Хмельницкого») (1839–1841) Є. Гребінки, написану також російською мовою, незакінчену п'єсу «Никита Гайдай» (1839, надр. уривок 1842) Т. Шевченка, україномовну трагедію «Переяславська ніч» М. Костомарова (друковану в «Снопі» 1841 р. поряд із творами М. Петренка); значно пізніше часу свого створення з'явилася друком у світ україномовна оперета П. Котлярова «Любка, или сватанье в с. Рихмах» (прибл. 1836, надр. 1900).

Унікальність і пріоритет п'єси Петренка полягає в тому, що у ній уперше серед творів української драматургії випробувано можливості ритмічно гнучкого римованого вірша. З цим віршем не може йти в порівняння коструbate віршове мовлення «Любки». Якщо український вірш у п'єсі М. Костомарова є неримованим суцільним 5-стопним ямбом (на ті часи такий ямб називався «шекспірівським», оскільки ним було виконано російськомовні переклади ряду п'єс англійського драматурга), то Петренко вдається до ямба різностопного — до так званого «вольного вірша», яким зазвичай під ту пору писалися байки, але який поетові уповні вдалося ліризувати. Петренко виявив себе майстром версифікації, успішно сумішуючи рядки різної метричної характеристики та вигадливо застосовуючи різноманітні схеми римування, як-от, приміром, у фрагменті: «Ти по лицу —

мов та княгиня, / Но, Боже мій! яка судьбина / Тебе на світі жде? / Ти все журлива та журлива, / Ти чуєш лихо на себе. / Боюсь, боюсь, ти будеш нещаслива!» — де один за одним ідуть рядки, що містять відповідно 4, 4, 3, 4, 4, 5 стоп (а ще можна згадати уже цитований рядок «О Господи прости! а я уже люблю», де міститься 6 стоп, також — відповідь Галі щодо жениха — «Мені його не треба» — що вкладається у рядок із 3 стоп). Варте уваги, що таким самим нерівностопним ямбом написано один з кращих поетичних творів Петренка — останній вірш циклу «Слов'янськ» («Далеко од родини...»).

Літературна майстерність Петренка захоплює у свій обсяг і сферу римування, для поетичного вислову сферу немаловажну. Привабливості, навіть якогось елементу музичності мовленню цієї п'єси додає нежорстке поводження автора з римою: йдеться про велику кількість закінчень віршових рядків, перегук між якими можна кваліфікувати як неповну, так звану «неточну» риму («вона» — «чита», «телятко» — «жалко», «бóльні» — «сьогодні» тощо); уже перші (після наведеної на початку народної пісні) рядки твору виявляють такий нестандартний творчий підхід поета («Ой Боже, Боже милостівий! / Як довго милого із хутора нема, / Чого там бариться міг голуб сизий, / Давним-давно приїхати пора»): віршові рядки, закінчуючись, окликають один одного переважно своїми голосівками, деякі з рядків, як видається, залишаються взагалі не заримованими — і це, разом із різностопністю рядків, створює враження легкої, ненав'язливої, незарегульованої течії поетичного викладу, а в окремих випадках — і додаткової загадковості змісту твору. Тут уже не можемо говорити про досвід російської поезії, який би міг перейняти Петренко, — у російській поезії такі експерименти ще не розпочиналися, — явище неточної рими вже було широко знане із української народної пісенності; культивування цього, у строгіших параметрах, має місце у поезії Т. Шевченка; отже, творчість М. Петренка як поета на цій ділянці, після Шевченка, найбільш чутливого,

становить своєрідну паралель до Шевченкової роботи. Дослідник у цьому явищі повинен бачити не невміння автора знайти риму, а ту точну, естетично виважену міру між римуванням і незаримованістю, якою не тільки додатково конотовано смисл поетичного твору, а й зроблено кроки до розмикання кола тієї семантичної обмеженості, яку встановлює строго точна рима, зрештою — до розширення спромог поетичного мовлення у тій мові (а саме: в українській), у якій працює поет чи драматург.

Розглядуваний фрагмент п'єси Петренка навзаєм кидає відповідне світло і на поетичну творчість письменника, зокрема на ту її частину, яка вперше з'явилася друком у «Южном русском зборнике» — цикли «Іван Кучерявий», «Недуг» та, особливо, «Слов'янськ» — потверджуючи невипадковість пошуків автора у сфері поезики, існування свідомої настанови на увиразнення й підсилення естетичного виміру твору, що й вирізняє набуток Петренка серед доробку літераторів-сучасників.

Чи буде знайдено продовження драматичної думи «Найда»? Чи впливуть на світло денне роздобуті пристрасними ентузіастами ще якісь твори Петренка, їх уривки, фрагменти? У це (як і в роздобуття нових біографічних даних) дуже хотілося б вірити. Але й той обсяг спадщини М. Петренка, що відомий на сьогодні, постає примітно оригінальною часткою у скарбниці національного письменства, талановито-самобутньо різноманітність художню палітру української поезії (і, як виявляється, також і української драматургії першої половини ХІХ століття), переконливо, аж у сьогодення доносить музику тих незвичайних вражень, що їх на своєму життєвому й творчому шляху знайшов і зумів вивісти поет.

*Микола Бондар,
к. ф. н., завідувач відділу
української класичної літератури
Інституту літератури ім. Т. Г. Шевченка НАН України*

Як читати українські тексти ХІХ ст.

Правопис кожної мови формується віками — у пошуках, вдалих і невдалих знахідках, зберігаючи архаїчні елементи й доповнюючи новими, мов вода, шукаючи та пробиваючи шлях для відтворення народної вимови, — і не перестає формуватися, поки народ живе.

Вік нашого правопису налічує більше 1000 років. Від часів давньої України (Русі) на теренах нашої землі формувалася цей правопис, відтворюючи саме українську орфоєпію. Про це свідчать найдавніші писемні пам'ятки Русі, тисячі графіті (написів на стінах соборів) ХІ—ХІV ст., богослужбові та нотні книги, написи на іконах, літописи, грамоти, художні твори¹⁰. 1619 року архієпископ Мелетій (Смотрицький) створив слов'янську «Граматику», визнану однією з найвидатніших пам'яток мовознавства, і ця граMATика відтворювала українську вимову церковнослов'янських текстів¹¹. У ХVІІ ст., попри безперервні війни та велику руїну, Україна була однією з найосвіченіших країн Європи: навіть у селах грамоту знали діти й жінки. Проте вже за півтора століття «возз'єднання» з Росією Україну було перетворено на одну з найбезграмотніших провінцій.

Михайло Петренко жив і творив за часів найдраматичнішого періоду формування нашого правопису (щоправда, не доживши до смертоносних валуєвського циркуляру та емського указу). *«Новоукраїнський етап нашої орфографії — найскладніший і дуже рясний правописними системами, бо нова літературна мова формувалася в умовах абсолютної бездержавності нації на всій її величезній етнічній території, причому основна маса народу була в найгірших*

¹⁰ Див.: Куземська Г. Якою мовою молилася давня Україна: Правила української транслітерації церковнослов'янських текстів. Вид. 2-ге, доopr. і доповнене. — К.: КЖД «Софія», 2012. — 112 с., 165 іл.

¹¹ 1648 року цю «Граматику» перевидали в Москві без імені автора, змінивши наголоси та певні формулювання під свою вимову, і протягом двох століть у Російській імперії це був єдиний підручник з ц.-сл. мови.

умовах царської імперії, де офіційно заперечувано окремішність української мови, а українців трактовано як частину російського народу»¹². Через політичні утиски й заборони «новоукраїнські правописні системи (а їх було близько 50) ... не знаходили офіційного затвердження аж до кінця XIX ст.»¹³.

І коли на розвиток російської писемності імперія змушувала працювати еліту всіх колонізованих народів, писемність цих народів, а передусім — українського, розвивалася всупереч обставинам і намірам завойовників¹⁴. Та попри, здавалося б, смертний вирок, українська культура не лише вижила, а й явила світові справжні мистецькі шедеври. Та й сама «хвиля» граматик у Західній і Великій Україні свідчила про незнищенну, генетичну спрагу нашого народу до поступу, до високої науки й освіти.

Саме за таких умов з'явилися в Україні друковані збірки «Сніп» (1841), «Молодик» (1843) і «Південний руський збірник» (1848), у яких світ уперше побачив вірші Михайла Петренка.

Читати ті видання нині непросто: деякі літери в них не українські, а українські часто позначають інший звук. Окрім того, у кожній зі збірок, що спираються на різні варіанти правопису Михайла Максимовича, є свої відмінності — не випадкові й важливі для глибшого пізнання та дослідження нашої мови й культури. Отже, розглянемо «незрозумілі» літери в цих друкованих виданнях, а також у рукописі драматичної думи Михайла Петренка «Найда» (1845).

¹² Німчук В. В. Проблеми українського правопису ХХ — початку ХХІ ст.ст. — Кам'янець-Подільський, 2002. — С. 6.

¹³ Там само.

¹⁴ У Російській імперії з 1760-х рр. було заборонено викладати українською мовою (навіть навчати дітей), а також — друкувати богословські, наукові, навчальні, професійні книжки, виголошувати промови та проповіді, спілкуватися в офіційних установах та оформлювати офіційні документи. Усе це на десятки років загальмувало природний розвиток національного мовознавства.

Сніпъ, 1841

Літеру *ј* слід читати як «і», на початку слова — як «ї»: **менј** /мені/, **лјтаю** /літаю/, **вјдъ свјту** /від світу/, **ји** /її/;

ё — звучить як «йо» чи «ьо»: **ёго** /його/, **дальнёго** /дальнього/, **сёго** /сього/;

е на початку слів і після голосних звучить як «є», а після приголосних — як «е» (таке саме правило вимови цієї літери *й* у церковнослов'янських текстах): **твое серце, козаче** /твое серце, козаче/, **не чуешъ й не знаешъ** /не чуєш й не знаєш/, **е у мене** /є у мене/;

и на початку займенників і після голосних звучить як «ї», на початку слів та як сполучник — «і», у решті випадків — як «и»¹⁵ (так само цю літеру вимовляють у церковнослов'янських текстах): **ихъ, ји** /їх, її/, **Иване** /Іване/, **свјтъ и радјсть** /світ і радість/, **туди мои очј** /туди мої очі/, **жити, брови, мила** /жити, брови, мила/;

і, ы — дуже рідко й непослідовно вживано як «и»: **ты** (частіше — **ти**) /ти/, **заніе** /заниє/, **ляхъ поганій** /лях поганій/;

замість апострофа вжито **ъ**: **пробъе, вьеться, степью** /проб'є, в'ється, степ'ю/;

ъ не вимовляється, його вжито за традицією;

у деяких словах замість «щ» ужито **ш** (можливо для позначення твердості цього звуку): **шось, шо, вищче** /щось, що, вище/.

Молодікъ, 1843

Літери **и, е, ё, ь** — як у збірнику «Сніпъ»; **ы** вживано значно частіше, але непослідовно (переважно там, де й у російських словах), відтворюючи той самий звук, що й українське «и»;

¹⁵ Важливо пам'ятати, що українське «и» — це звук, середній між «ы» та «і», й залежно від розташування у слові тяжіє до тієї чи іншої літери.

і, î звучить як «і»: **діти** (в іншому місці — **діты**) /діти/, **моїй душі недовідома** /моїй душі недовідома/, **мій сирітській слідъ** /мій сирітський слід/, **кістки біліли** /кістки біліли/;

і вживано непослідовно, то як «і» (ніби забуто поставити над ним «дашок»), то як «ї», то як «и»: **мій** /мій/, **въ далекій стороні, чужій землі** /в далекій стороні, чужій землі/; **иі** /її/, **прійшов, сирітській** /прійшов, сирітський/;

ê має позначати м'яку вимову, тобто «є», але частіше дашок забуто: **стародавнê** /стародавне/, але: **незабутне, вечірне**;

ть має відтворювати сучасне «т»: **жितья** /життя/.

Загалом правопис «Молодика» громіздкіший і текст менш вивірений, ніж у «Снопі».

Найда, 1845 (рукопис)

У тексті послідовно вживано і як сучасну «і» (так уживати цю літеру запропонував ще 1818 року «батько нового правопису» Олександр Павловський¹⁶), чого, на жаль, немає в жодній з описаних тут друкованих збірок: **мій, зйду, змія, обійми, надія, сміюсь**;

е, ё, ь звучать так само, як у «Снопі» та «Молодику»;

ѣ уживано за звичкою (церковнослов'янського правопису), непослідовно; ця літера, за українською мовною традицією, звучить як «і»: **добре дѣло** /добре діло/, **на старість лѣт** /на старість літ/;

и вжито найбільш непослідовно і часто безсистемно (певно, наслідок майже одночасного побутування багатьох орфографічних систем, де цю літеру використовували згідно то української, то російської мовної традиції) — як «і», «ї» чи «и»: **пиду, пизно, винь, мени, вирю** /пиду, пізно, він, мені,

¹⁶ Огієнко І. І. (Митрополит Іларіон). Історія української літературної мови / Упоряд., авт. іст.-біогр. нарису та приміт. М. С. Тимошик. — К.: Либідь, 1995, С. 232. Див. також: Павловскій А. Грамматика малороссійскаго нарѣчія. — СПб, 1818. — <http://litopys.org.ua/rizne/slovpavl0.htm>.

вірю/ але: **прийду, жить, робитця, баритця, покинувъ** /прийду, жить, робиться, бариться, покинув/;

ј позначає йотовану «і» (тобто «ї»: **пријхати** /приїхати/, **изъсть** /із'їсть/, **јй** /їй/ (але **ихъ** /їх/);

на позначення «ьо» введено **іо** (в одному лише слові: **тіотушка**) та **ію** (у двох словах: **сіюгодні** та **тіотушка**) — також за Павловським;

ь позначає апостроф: **опьять, пьяныця, повьяже**.

Южный русскій зборникъ, 1848

и, ѝ та **й** (рідко) звучать як українське «і» (**и** після голосних і на початку займенників традиційно звучить також як «ї»): **зірками** /зірками/, **ні-з-ким** /ні з ким/, **у свити их ясным** /у світі їх ясним/, **в хати** /в хаті/;

и звучить як українське «и»: **думи мои... де ви подивались** /думи мої... де ви подивались/;

літери **е** та **є** вжито в сучасному значенні: **в вечірне край-небо, почується, воркує**;

вживано українське **ьо** (замість **ё**): **сльозами** /сльозами/; апостроф позначено літерою **ь**: **бьється, убьє, вянув, Словьянск, любовью**;

беззвучну літеру **ъ** нарешті відкинуто (не вживано).

Отже, бачимо в цих графічних системах пошук і випробування зручного для українців правопису і поступовий рух (не завжди лінійний) у віднайденні оптимального рішення. Ці пошуки харківського осередку митців-мовознавців зробили неоціненну послугу майбутнім подвижникам-мовознавцям, які так само у край важких умовах упорядкували й у цілому довершили український правопис.

Ганна Куземська

С Н І П Ъ,
УКРАИНСКІЙ НОВОРОЧНИКЪ.

З К Р У Т И В Ъ

Александръ Корсунъ.

— о —

Р І К Ъ П Е Р В І Й.

— о —

Х А Р Ъ К І В Ъ.
друковано въ университетскій штампарні.

—
1 8 4 1.

Альманах «Сніпъ» видав 1841-го року редактор та поет Олександр Олексійович Корсун (1818–1891). Він, як і Михайло Петренко, навчався на юридичному факультеті Харківського університету й підготував видання ще за студентських років. Збірку друкувано в університетській типографії.

У «Снопі» представлено твори Миколи Костомарова (під псевдонімом Ієремія Галка), Порфирія Кореницького, Степана та Петра Писаревських, вірші Михайла Петренка та самого Олександра Корсуна.

Розлогу рецензію на «Сніп» опублікував у журналі «Маяк» критик Микола Тихорський. У ній він особливо відзначив «Думки» Михайла Петренка ([2], С. 11):

г. Петренко до безумія влюбился въ Mademoiselle поэзію; М-ше поэзія очень неравнодушна къ М-г Петренко — слѣдственно они никогда не раста- нутся.

...

И такъ.

Думки поетъ не г. Петренко, а поэзія; что я васъ не обманываю, извольте посмотрѣть — вотъ, напримѣръ Недоля; видите ли, поэзія начала было пѣть по старому, да Петренко настроилъ ее на свой ладъ:

...

Теперь вы убѣдились, что я говорю правду — сама поэзія поетъ эти думки, не самозванецъ поэзія, а поэзія настоящая, поэзія, которая пѣла съ Пушкинымъ, съ Лермонтовымъ. Мало вамъ для доказательства Недоли... извольте вечерній дзвѣнъ...

Згаданий тут вірш «Недоля» в пізніших виданнях став першою частиною циклу «Небо» і знайомий нам як слова пісні «Дивлюсь я на небо».

С Н І П Ъ,
УКРАИНСЬКІЙ НОВОРОЧНИКЪ.

З К Р У Т Н Е Ъ

Александръ Корсуизъ.

Р І К Ъ П Е Р В І Й.

Х А Р Ъ К Ъ В Ъ.

ДРУКОВАНО ВЪ УНИВЕРСИТЕТСЬКІЙ ШТАМПАРНІ.

=
1 8 4 1.

Титульний аркуш збірки «Сніпъ», 1841 рік

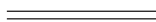
Д У М К И.

Н Е Д О Л Я.

Въ минуту жизни трудную
Тѣснится въ сердце грусть...

Л Е Р М О Н Т О В Ъ.

Дивлюся на небо та й думку гадаю:
Чому я не соколъ, чому не лїтаю?
Чому менї, Боже, Ти крилля не давъ?
Я бь землю покинувъ и въ небо злїтавъ...
Далѣко, за хмари, подальше вїдъ свїту,
Шукать собї долї, на горе привїту,
И ласки у сонця, у зїрокъ прохать,
Й у свїтї ихъ яснїмъ себѣ покохать.
Бо долї ще з-малу кажусь я нелюбїй;
Я наймїтъ у неи; хлопцюга прибуднїй:
Чужїй я у долї, чужїй у людей....
Хиба хто кохає нерїднихъ дїтей?...
Кохаюся лихомъ и щастя не знаю,
И гїрко безъ долї свїй вїкъ каратаю;
Й у гїрї спїзнавъ я, шо тїлькї одна
Далекое небо моя сторона....
И на свїтї гїрко! — Якъ стане щѣ гїрше,
Я очи на небо — менї веселїше,
И въ думкахъ забуду, шо я сирота —
И думка далеко, висѣко лїта!....
Такъ дайте же крилля, орлячого крилля!
Я землю покину — и на новосїлля
Орломъ бистрокрилимъ у небо польну
И въ хмарахъ вїдъ свїту на-вїкъ утону.

ВЕЧІРНІ ДЗВІНЬ.

Якъ всумерки вечірній дзвінь
 Пїдъ тманній вечірѣ сумно дзвонить,
 Якъ зъ вїтромъ въ полї плаче вїнь,
 Въ дубровоньцї якъ тяжко стогнеть —
 Тодї душа моя болить:
 Вїдъ смуги плачу по невїрній;
 А думка все туди летить,
 Дє впершє почувъ я дзвінь вечірній...
 Дє вперше такъ я полюбивъ
 Поля привїльнї, та дуброви,
 Дє вперше свїтъ и радїсть вздрївъ,
 Та карї очї й чорнї брови...
 Проснеться все въ душї тодї, —
 Вечірній дзвінь усе розбуде!
 Слеза пробє, и вїдъ нудьги
 Душа всї радостї забуде.....
 О, тяжкій, дзвоне, твїй привїтъ
 Тому, хто милои не має:
 Душа болить и меркне свїтъ;
 А серце пуше заниває.....

С М У Т А.¹⁷

Чого ты, козаче, чого ты, бурлаче —
 Якъ вїтеръ осїнній въ дубровї заплаче,
 Головоньку склонишъ, слїзьми обїльєшся,
 Вїдъ горя, вїдъ смуги у поле плетєшся?
 Хиба жъ ти, козаче, изъ вїтромъ здружився,
 Шо вїтеръ заплакав, а ти зажурился?
 Хиба тобї нї-з-кїмъ дїлитися горемъ,
 Як тїлькї шо зъ вїтромъ, якъ тїлькї шо зъ полемъ?

¹⁷ У виданні «Южный русский сборникъ» та пізніших збірках цей вірш має зовсім інше звучання (див. на стор. 102).

Хиба жь хто руйнує козацьську волю?
Хиба жь помарніло у чистому полі?
Зхотїлось гуляти — багацько простору
Вїдь чорного Бугу до тихого Тору.
Чого твої очї, — такї яснї очї,
Якь зїрїкї вкраїнськї о-самїї пївночї,
Слїзами нальються, якь глянуть на гори
Дє сонечко красне сїдає у морї?
Ой, мабуте мила твоя тамь витає,
Де сонечко ясне за гори сїдає!
Ой, мабуте, хлопче, недобра та мила,
Шо хлопця на-вїкї безь жалю згубила!
Якь орлиця вь лїсї весною воркує,
Чого твое серце, козаче, сумує?
Чого воно тихне, либонь умирає,
Коли соловейко вь садку заспїває?
Якь наши дївчата смеркомь коло хати
Зачнуть-собї гарно спїванки спївати, —
Чого ти, козаче, тодї не спїваешь,
А тїлькї шо нишкомь слїзкї утираешь?
Хиба жь тобї жити на свїтї не мило,
Шо очї померкли, а личко змарніло?...
Закинь же, козаче, за гору кручину —
Вона ужене бо тебє вь домовину.
«Не кину кручини!, козакь вїдвїчає,
Нехай болить серце, нехай изниває!
Тодї тїлькї, братцї, всю смуту покину,
Коли ляхь поганїй покине Вкраїну.»

IV.

По небу блакитнїмъ очїма блукаю
Й за думкою думку туди я шпуряю,
Тону тамъ душею, тону тамъ очами
Глибоко-глибоко помїжъ зїроньками;
Тону такъ глибоко, якъ камень той въ морї —
Нї, — такъ гину въ небї, якъ въ лютому горї:
Въ ёго темну пуцу якъ канувъ ще з-малу.
Ось вїкъ доживаю — а дна не достану!
Ой, гїрко для серця такъ въ горї тонути,
Шо лучче бъ умерти вїдъ злои отрути,
Живцемъ серце вирвать — и се буде лехше,
И муки вїдъ сїго сто-разъ буде менше...
За те жъ лехко въ небї душею топиться,
И нїчю при зїркахъ слїзами облитись, —
Коли нїчъ та мисяць твої слїзы бачуть
Й умїстї зъ тобою темнїють и плачуть.
Усюди все тихо й у серденьку тихо:
Его не тревоже нї думка нї лихо;
А тїлькї кохає небесна музика,
И гарно колише вона ёго зтиха.
Душа моя въ небї якъ нїчъ простяглася,
Въ високе роздолье змїєю впилася —
И пїе-не-напїється и серцемъ, очами
Той радости вволю, шо вишче надъ нами.
И самъ я не знаю: яка тò сила,
Такъ лехка для мєне — ажъ серденьку мила —
До дальнєго неба и серцемъ, очами
Менє приковала, мовъ тїми цїпами...
Цїпа сї не важкї, не тяжка неволя —
Багацько разъ лучче нїжъ людськая воля;
Коли бъ було можно вїкъ въ неи зостаться —
Не здумавъ нїколи бъ до волї вертаться!

Дивлюсь — и не маю у сѣбе той мочј,
 Шо бъ вирвати зъ неба и душу и очј:
 Бо дуже завидно ихъ въ небј кохання,
 И горя найгјрше ихъ зъ небомъ розстання...
 Та й те ще: якъ небо очами покину,
 Душею, очами въ туманј загину —
 То заразъ у мѣне невјдома мука
 Пјдступить пјдъ серце и серце застука.....

V.

«Гей, Иване! пора
 Намъ сјдлати коня
 И збиратись мерщј удорогу...
 Неблизенькјй бо свјтъ:
 Треба јхать за Днјпръ,
 Помолившись, якъ водиться, Богу.
 Не добра добувать,
 Не ляхјвъ воювать —
 А појдемо ми по дјвчину;
 И изъ Польщј сюди
 Ми ји безъ бјди
 Привеземо до насъ, на Вкраину....
 Ще такихъ я очјць
 Чорнихъ, тманнихъ якъ нјчь,
 И не бачивъ, и бачить не буду;
 Шо бъ я бувъ не козакъ,
 Не лихій гайдамакъ —
 Якъ для себе ји не добуду!...»
 — Гей, козаче, не јдь!
 Не одна — сјмъ тамъ бјдъ
 Жде тебе! — вјнъ ёму вјдвјае:
 — Бачъ, якъ кјнь твјй поникъ,
 Мовъ въ болотј куликъ,
 И Барбосъ, наче вовкъ, завивае;

Та и серце мое
Чує лихо твоє:
 Бо воно вјдчогось все тоскує,
И недурно воно
Ніє тяжко давно:
 Нј, воно шось недобре вјщує! —

Не потура на се козакъ
И на коня мерщї сїдає,
Сказавъ «прощай!» — й чиркнувъ вјнъ такъ,
Якъ вјтеръ по полю лїтає....
Минувъ Донець, минувъ Торець,
И степью скаче по Самарї....
Въ пилї уввесь, буцїм-то въ хмарї,
Летить по Польщї молодець....
Мовъ вихоръ той летить, та й дума:
Чи мила жде ёго, чи нј;
Чи весело живе, чи рюма,
А може спить давно въ землї;
Вјкъ, може, гјрко каратає:
Шо день пройшовъ, шо нјчь пройде —
Вона сёго вјдъ слїзъ не знає....
Мене зове, мене все жде!
«Ой, вјтру-вјтру! ти бистрїшъ —
Лети жъ до милои скорїшъ:
Скажи ти јї, нехай не плаче!
Скажи, шо милїй близько скаче.....
А ти, мїй коню, якъ скорїшъ
Мене до милои примчишъ:
Тобј за те я гарну збрую
Въ татаръ добуду золотую!...»

Б Р О В И.

Ой, бјда менј, бјда
Зъ чорними бровами!
Ой, куда менј, куда
Дјватися зъ вами?!
 Часто, часто въ горј я
 Долю проклинаю:
 Вјдчогò жъ бјда моя? —
 Чорнј брови маю!
Брови, брови! Въ радјсть ви
Рјднимъ и чужому;
Тјлькј горечко вјдь васъ
Менј, молодому!
 Охъ, наскучила менј
 Вкрай за брови плата:
 Тјлькј зъ хати — тутъ гляди,
 Дé взялись дјвчата!
И безъ горя — горе тутъ
Вродиться зъ тоскою,
Якъ дјвчатонька почнуть
Жартувать зъ тобою!
 Охъ, дјвчатонька, менé
 Ваша ласка муче!
 Молодого зажене
 У лјса дремучј!
Не люблю я васъ за те,
Шо въ васъ тјлькј й мови:
Шо у мене-козака
Дуже чорнј брови....
 Знайте жъ, милј, не для васъ
 Рјднј я кохаю,
 Не для васъ я жоднїй часъ
 Кудрј завиваю!

Е у мене-козака
Не по-вась голубка:
Пишна, гарная така.....
То козацька *Думка*.
 Побјжу жъ я вѣдь дјвчатъ
 Далеко за гори,
 Заховаю я вѣдь ихъ
 Нещасливи брови.
Тамъ, на горахъ въ вишинј,
Зъ вјтромъ закочую;
Чорнј кудроньки мои
Зјркамъ подарую;
 Въ небо яснее влюблюсь
 Мовъ въ тую дјвчину;
 Горемъ зъ вјтромъ подјлюсь
 Въ буйную годину;
Серденько мое вјддамъ
Лютому я звјрю,
И до гроба я дјвкамъ
Щире не повјрю.....
 Тјлькј все жъ таки бјда
 Зъ чорними бровами!...
 Ой, куда жъ менј, куда
 Дјватися зъ вами?!...

VII.

Туди мої очі, туди моя думка,
Де ти живеш, Галю, сердешна голубка!
Одъ раннього-ранку до пізньої ночі
Я плачу безъ тебе, и виплакавъ очі:
А ти мого горя не чуєшъ й не знаєшъ!...
Ой, якъ болить серце, якъ тебе згадаєшъ!!
Дарма п'ялю очі далеко за гори:
Коханки не бачу! — за те жь люте горе,
Мовъ тая гадюка, коло серця в'ється....
Ой, якъ ёму тяжко! Ой, якъ воно б'ється!!
Дарма топлю очі въ край-небо блакитне:
Усімъ воно ясне, ласкаве, привітне;
По ёму такъ пишно марній місяць бродить
И тисячи-тисячъ за имъ зрокъ ходить.....
Відъ ёго жь на мене недолею в'є!
Якъ гляну въ край-небо — серденько заніє,
Останнюю радість відъ мене одгонить,
Туманить очіці, горемъ душу томить:
Бо тамъ, за горою, дє зронька сєє, —
Бо тамъ моя мила-голубка витає;
Закрилась відъ мене и небомъ, горами —
А я тутъ zostався зъ тоскою, зъ слізами!...
Туди жь мої очі, туди жь моя думка
Де ти живеш, Галю, сердешна голубка!...

МОЛОДІКЪ
НА 1843 ГОДЪ,
УКРАИНСКІЙ ЛИТЕРАТУРНЫЙ
СБОРНИКЪ,
Издаваемый И. Бецкимъ.

— ○ —

ЧАСТЬ ВТОРАЯ.

— ○ —

ХАРЬКОВЪ
ВЪ УНИВЕРСИТЕТСКОЙ ТИПОГРАФИИ.

— ○ —

1 8 4 3

«Молодікъ» — український альманах, який видавав І. Бецький за підтримкою М. Костомарова, Г. Квітки-Основ'яненка та В. Каразіна. Перші дві частини (1843р.) та наступна третя (1844р.) вийшли в Харкові. Остання, четверта частина, вийшла у 1844 році в Петербурзі. У книжках друкували твори українських і російських поетів та письменників, літературно-художні та історико-наукові матеріали.

Плани І. Бецького щодо видання наступних випусків альманаху з перспективою перетворення на періодичний журнал не здійснилися.

У другій частині «Молодика» за 1843 рік вперше було надруковано вірш Михайла Петренка «Вечір» («Схилившись на руку, дивлюся я...»), який пізніше, у виданні «Южный русскій зборникъ», разом з надрукованими в «Снопі» віршами «Недоля» («Дивлюся на небо та й думку гадаю...») та «По небу блакитнім очима блукаю...» став третім віршем циклу «Небо» (див. на стор. 86).

У цьому ж випуску альманаху було надруковано твори Г. Квітки-Основ'яненка, Т. Шевченка, А. Метлинського, М. Костомарова, О. Чужбинського та інших авторів.

МОЛОДІКЪ

НА 1843 ГОДЪ,

УКРАИНСКІЙ ЛИТЕРАТУРНЫЙ
СБОРНИКЪ,

Издаваемый И. Бецкимъ.

ЧАСТЬ ВТОРАЯ.

ХАРЬКОВЪ.

ВЪ УНИВЕРСИТЕТСКОЙ ТИПОГРАФИИ.

1843.

В Е Ч И Р Ъ.

=

Зхилившись на руку, дивлюся я
Въ вечірне край-небо далеке и глыбоке,
И чую — проситься душа моя
Туды, де потонуло въ хмарахъ око.

=

И тѣжка серце у мене;
И въ очахъ стане темно, мутно;
Чого въ душі моїй такъ зразу смутно,
Якъ подивлюсь, вечірне небо, на тебе?

=

Покрыте хмарами, мовъ хвилями те море,
Що нишкомъ мовишь въ тишині?
Чи радїсть першую, чи тяжке горе
Ты шлешъ самотному мені?
Чого, скажи, твоя журлива мова
Моїй душі недовідома?
И мова ся, и ся велика річъ —
Для мене темна такъ, — мовъ тая нічъ!
Ты, може, мовишь те, що такъ якъ хмары
Покрыли, край-небо, красы твои,
Такъ потемніють дні мои
Безъ радощівъ и вїдъ людської кары?
А може те, що мій сирїтській слїдъ
Зальється на свїті слїзою,
А доля зла и хмары бїдъ
Ударють грїмомъ надо мною?
Тебе я не пойму, й того, що дальше буде;
А тїльки тяжко такъ мені,
Неначе небо се и хмары сі
Минї схилилися на груди!

БАТЬКИВСКА МОГИЛА.

=

Покинувъ насъ и нашу матирь;
Скажи, на що въ далекій стороні,
Безъ рідныхъ слізъ, въ чужій землі,
Ты лігъ, мій милый тату, спати?

До дому я гулять прійшовъ,
Дивлюся — плачуть діти, мати;
Такъ я залився, та й пішовъ
Тебе, мій батечку, шукати.

Иду, горюючи, иду,
Шукати батьківську могилу;
А де її самотную найду —
Такъ тамъ заляжу, тай загину.

Тамъ очі высушу мои
Слізьми, та тяжкимъ горемъ сына,
Та такъ, якъ высохла твоя могила,
Безъ рідныхъ слізъ на стороні.

Иду одинъ, все полемъ, полемъ;
Кругомъ мовчить и небо, и земля;
И тїлки нищечкомъ душа моя
Пїдъ часъ слёзами заговорить.

Якъ подивлюсь очима я
Туды, далеко, ажъ за горы,
То такъ и чую: відтіля
Зоветь мене яке-сь-то горе.

Знакоме горе те минї;
То голось батька изъ могилы!
Охъ, колибъ крылья сиротї —
Орломъ полынувъ бы що-силы.

О ні! я бь зь вітромь полетівь
До тебе, тату, на чужину,
И такь бы плакавь, такь туживь,
Шукаючи твою могилу!

А хто бездольного мене
Туды до тебе доведе
Поплакати дуже — дуже гірко,
И слізь сирітськихь вылити стільки,
Щобь ажь втопить могилоньку твою!
Поміжь могилами чужими
Чи хто покаже сироті,
Де полягли твои кістки,
Де доля сироть мерла зь ними?
О, видь людей сего не жды!
Бо надь могилою чужою
Чужимь не плакати сиротою,
Не выливати гіркихь слізь!

Одно, одно сирітське горе
Покаже певно и промове,
Де ты безь прокїду заснувь!

ЮЖНЫЙ РУССКИЙ
ЗБОРНИКЪ,

и з д а н і е

Амвросія Метлинскаго.

ХАРЬКОВЪ.

ВЪ УНИВЕРСИТЕТСКОЙ ТИПОГРАФИИ.

1 8 4 8.

«Южный русскій зборникъ» видав 1848 року в Харкові Амвросій Лук'янович Метлинський — колезький радник, ад'юнкт-професор Імператорського Харківського університету. Раніше, у 1839 році, він видав власну книжку «Думки і Пісні» з перекладами з різних мов на українську та з нотатками щодо мови і словником.

У збірці 1848 року крім віршів самого Амвросія Метлинського та Михайла Петренка було надруковано твори Степана Александрова, Михайла Макаровського та Грицька Основ'яненка (Григорія Федоровича Квітки-Основ'яненка). Також до збірки входять довідка з правопису української мови, використаного в книзі, з його обґрунтуванням та передмова з поясненням мети видання ([5], С. 7–8):

*... ничтожны толки о самобытности и народности безъ изученія ея частныхъ и подробностей
... желаніе содѣйствовать, по мѣрѣ возможности, стремленію современной образованности къ познанію всего отечественнаго, побудили меня къ изданію Южнаго Русскаго Сборника, котораго продолженіе будетъ зависть отъ участія в немъ любителей словестности своими трудами и средствами.*

Це було за 15 років до Валуєвського циркуляру...

ЮЖНЫЙ РУССКИЙ ЗБОРНИКЪ.

изданіе

Амеросія Метлинскаго.

ХАРЬКОВЪ.

ВЪ УНИВЕРСИТЕТСКОЙ ТИПОГРАФІИ.

1848.

Титульний аркуш збірки «Южный русский сборникъ», 1848 рік

ДУМУ ТА СПИВУ.

=

Думи мої, думи мої,
Де ви подивались,
На що мене покинули,
Чому одцурались?
Покинули, загинули
Десь-то за морями;
Не вимолю, не виплачу
Словом, ні сльозами...
Не видаю і не знаю
Де-б-то вас шукати;
Пиду, стану на край свита,
Буду вас гукати;
Чи ви в мори з буйним витром
Збиваєте хвили;
Чи за морем співаєте
Писни жалистливи?
Чи по скелям, по безкедам
Блукаєте з дуру,
Чи з панами вельможними
Гадаєте думу?
Потаскались, поблукали,
Пора вам до дому;
Скучно мені, сумно мені
Без вас, молодому!
Чи ви в неби над зірками
Шукаєте доли,
Чи де в хати заглядились
На чорнії брови?
Знаю, знаю, мої думи,
Ви до їх охочи;
Милуєте чорні брови,
Цилуєте очи!

Думи мои давни, люби,
Думи мои мили!
Прибувайте, прилїтайте,
Мои жалистливи!
Покинула мене доля,
Покинули люди;
На що-ж мене покинули
Думи мои, думи!

— o —

Н Е Б О.

Дивлюся на небо, та й думку гадаю,
Чому я не сокил, чому не літаю,
Чому мени, Боже, ти крильлив не дав?
Я землю-б покинув и в небо злітав!
Далеко за хмари, подальше од свиту,
Шукать собі доли, на горі привиту,
И ласки у зірок, у сонця просить,
У свити их ясним все горі втопить;
Бо доли ще з-малу здаюся не любий,
Я наймит у неї, хлопцюга прибудний;
Чужий я у доли, чужий у людей:
Хиба-ж хто кохає нерідних дітей?
Кохаюся лихом, привиту не знаю,
И гирько, и марно свій вик каратаю,
И в гори спізнав я, що тильки одна —
Далекее небо — моя сторона.
И на-свити гирько; як стане ще гирьше,
Я очи на небо, мени веселише!
И в думках забуду, що я сирота,
И думка далеко, високо літа.
Коли-б мени крильля, орлячи ти крильля,
Я землю-б покинув, и на новосільля
Орлом бистрокрилим у небо польнув,
И в хмарах навикі од свита втонув!

По небу блакитним очима блукаю,
За думкою думку туди посилаю;
Тону там душею, тону там очами,
Глибоко, глибоко поміж зіроньками.
Тону так глибоко, як камінь той в морі,
Ни! так гину в неби як в лютому гори:

В його темну пропасть я кинувся змалу;
Ось скільки прожив я, а дна не достану;
Ой, гирько для сердця так в гори тонути,
Що лучше-б умерти од злои отрути, —
Живцем сердце вирвать, и се буде легше,
И муки вїд сього сто раз буде менше.
За те-ж легко в неби душею топиться,
И нїччю при зїрках сльозами залитись;
Коли нїч та мисяць твои сльози бачуть,
И вмисти з тобою темниють и плачуть,
Скризь, Боже, як тихо, и в серденьку тихо,
Його не тревоже ни думка, ни лихо;
А тилько кохає небесна музика,
И лєгко колише вона його зтиха.
Душа моя в неби як нїч простяглася,
Глибоко, глибоко змиєю впилася,
И пє-не-напъється и сердцем, й очами
Тий радїсти в волю, що вище над нами.
И сам я не знаю, якась-то сила,
Так легка для мене и серденьку мила,
К далекому небу и сердцем, й очами
Мене приковала мов тими цепами.
Цепа си не тяжки, не тяжка неволя;
Багацько раз лучше, чим людська доля.
Коли-б було можно вик в неї зостатись,
Не здумав никдлі-б додому вертатись.
Дивлюсь, а не маю тии в себе мочи,
Щоб вирвати з неба и душу, и очи:
Бо дуже завидне их в неби коханья,
И горя найгирше из ним розставанья;
Бо знаю, як небо очима покину,
Душею у гори, в тумани загину, —
То зараз у мене невидома мука
Пидступить пид сердце, и сердце застука!

Схилившись на руку, дивлюся я
В вечірне крайнебо далеко и глибоко,
И чую, проситься душа моя
Туди, де потонуло в хмарах око.
И тьохка серце у менé,
А в очих темно, темно, мутно...
Чого-ж в души становиться так смутно,
Коли дивлюсь, вечірне небо, на тебе?
Покрите хмарами, мов хвилями те море,
Що ти там говориш в вишини?
Чи перши радости, чи тяжке горе
Ти шлеш самотному мени?
Чого твоя журлива мова
Мойй души недовидома?
И мова ся, й велика рич
Для мене темна так, мов тая нîч.
Ти, може, говориш те, що так як хмари
Покрили, крайнебо, краси твои,
Так потемниють дни мои
Без радости и вîд людської кари?
И те, що мîй сирîтський слід
Зальється на свити сльозами,
А доля зла, и хмари бид
На бидну голову посиплються громами?
Тебе я не пойму, як и того, що буде,
А тильки важко так мени,
Неначе небо все и хмари ти
Мени схилилися на груди.

В Е С Н А.

Весна, весна, година мила,
Як гарно ти, як пишно ти
Долини, гори звеселила,
Скрізь-скрізь розкинула квити:
Усе кругом зазеленило!
Чого-ж очам моим немило
Дивитися на Божий свит?
У мене серденько болить,
А сльози нжуться на виї!
Се от того, що бач лита мої,
Ще ранніи та молодії
Не бачили, не чуяли весні!
О Боже, Боже милостивий!
Який собі я нещасливий...
Навряд на свити є такі.
На що-ж мени си чорні кудри,
Які так вьються в празник, в будні?
Вони без радости тяжкі!
На що-ж мени си чорні брови,
Коли не маю счастья, доли!
Як-би ще змалечку давно
Вони-б посиклись та злиняли,
Все-б легче серденьку було,
И менше-б жалю завдавали!
Так их и лихо не бере, —
Вони від лиха пуще вьються,
Им и дарма, що сльози льються!
Так брови колесом веде
Саме-ж те лихо над очима:
Се мабути посмих його,
Що я бездольний сиротина...
Ох щось на сердце налягло!
Пиду, паду я биля ниви,

И там спочину на рильли,
Та пом'яну лита свої,
Яки пройшли, не зеленили.

— о —

С Л А В Ъ Я Н С К.

==

Ось, ось Слав'янск! моя родіна!
Забилось серденько в грудях,
Пригнулись до землі коліна,
А очі плавають в сльозах!
Слав'янск, Слав'янск! як гарно ти
По ричці Тору, по ровнини
Розкинув пишнії садки,
Квити пахучи по долини,
И так красуєшся собі!
Твої дівки цвітуть так мило,
Их чорні брови, их писни
По України перве диво,
И перва слава для ричей.
Нигде нема таких очей,
Яки Слав'янки мають очі:
И ран'ня зірка на востоци
Навряд бува ясниша их!
Ох! хто из хлопців молодих,
Який хоч раз на вас поглянув,
Покойно нічку досипав,
По вас горюючи не в'янув,
Не плакав нишком, не вдихав.
Ви всі на диво билотици;
Як подивлюся я на вас,
Ви настоящи чарівниці;
И всякий раз, и всякий раз,
Коли Слав'янка що промове,

Так и почувється тобі
Неначе вечером в диброви
Воркує горлиця собі;
А як вечірньою порою
В садочку писню заведе, —
Так дѡ-слїз нѣхотя и доведе,
И сердце пидорве журбою.

Чи бачив хто славьянськую дивчину?
Чи чув коли, як рич вона веде,
Жартуючи в веселую годину?
Або тоди, як сонечко зайде,
И темрява почне томити очи,
Чи лучилось чувать писни дивочи,
И дослухатись, як вони,
Так дуже, дуже жалїбни,
Чарують Славьянск ввесь, од краю и до краю,
Широко льються там по горах, по садках,
А потим високо у неби затихають
Чудесни, гарнии писни. В яких мистах
Я не бував! од моря и до моря,
Блукаючи, пройшов я свит.
Чого не бачив я? а билше горя....
За те-ж лучалось скільки лит
На сторони чувать писни чужии
У горах, на-мори и нїчю в тихим снї!
Бувало и вїд них серденько дуже ниє;
Та все не те, що славьянськи писни! —
Писни козацькии и думки дидивскии!
Не раз чував я вас на бѣрези Днипра;
Тоди спивали вас дивчата молодии....
Давним-давно минулась та пора;
Но ви уризались так глибоко у сердце,
Що здумаю про вас, и вернуться як вперше

Ти радости святи, яки давно вплили,
В яких кохатися зли люди не дали...
 Коли-ж почути вас лучиться,
То так душа моя від смуту розболиться
 И горечком нальється через край,
Що в сердци радости тоди хоть не питай.
 Кому немили писни на Вкраїни?
 Далеко небо от земли;
 А дальше ти козацкии писни
 Писень славьянської дивчини!

Рай цилій радости и пекло мук,
Писни славьянські, голос з того свита,
Невидомий од сердця и для сердця гук,
 Душа дивоча без привита!
 Коли-б хто був в силах
 Пекельни муки, радисть рая
 В души своей зараз спізнать
 На свити сим, не замірая;
То и тоди на сердци у того
Все-б меньше горя, радости лягло,
Ниж од писень славьянської дивчини.
Я розболівся ввесь від муки, від кручини,
Від радости й не знаю од чого,
 Почувши вас, писні святії!
Я знаю, в пору ту вже сонечко лягло
 Спочинути за гори крейдяни,
И затихало все у поли, у садках,
 И смирно ніч лягала по долини,
А ясни зірочки засяли в небесах,
 Мов очи-ти славьянської дивчини...
 А тут и ви мов з неба де взялись,
Уперш заплакали, а дали затужили,
Вздихнули на горах, в дибровонци занули,

А потим в далинї музїкой залились!
Так як безумна-та в ночную пору,
Роскинувши волосься по плечàх,
Бижить, летить з гори на гору,
Тоска в души, а сльози на очях;
То плаче на одний, то на другий сміється,
А пòтим так затуже, так зальється,
Неначе хочеться бач ий,
Щоб все тужило з нею вмисти,
Що є на неби, на земли!
Мов громом вдарений, так я стояв на мисти,
И слухав вас, и не розстався-б з вами, —
И як безумний горював....
О, ни, замученний до слїз писнями,
Я радїсть горем запивав.
Не зуздрив я, як нїч пройшла вже до пївночи,
Як мисяць молодий вже вибившись из мочи,
Схиливши голову, на горах засипав,
А тилки чув, як голос писни затихав,
По-малу-малу по долини,
И з горем я тоди сказав:
Простить, писни славьянської дивчини!

Далеко од родїни
И на чужий немилый сторони
Брожу понурим я, за краєм України,
И думаю про вас, славьянський писни.
Один живу помиж чужими,
Нигде соби привита не найду;
Куди не повернусь, куди я ни пиду,
Все я один из вами жалибними,
Як той туман, що по весни
Лягає ранком по долини;
От-так вїд вас, славянський писни,

Туманить горе на чужини
Мене журливого по України.
Чим думаю про вас я бильше;
То тим на сердци у мене
Становиться все гирше, гирше,
И я бижу у поле вїд нудьги,
И там на воли, на простори,
Святи писни, свою нудьгу
Горам, долинам вїддаю:
А сам таким зальюся горем,
Що аж ввесь свит покажется мени
Нудним, сумним, слїзьми облитим;
Темнише темной тюрми,
В могилу бачиться заритим!
Ох, тяжко жить на сторони:
Для тебе тут уси чужии;
Чужи дивки, чужи писні,
И ясне сонечко темниє.
Чужа, далека сторона
Мени давно вже опостила;
По всякий час привитлива душа
Зове туди, де милая родина;
Уся в садках, та пишная така,
Мов квит в невидомий долини, —
И де писни славьянської дивчини
Кохають сердце козака!
Туди я думку шлю и слъози!
Коли-ж, коли, великий Боже,
Мене пошлеш на рїдний край,
Де мав я радїсть, мав я рай.

Тебе не стане в сих мистах,
Для мене радости не стане;
И свит померкне у вочах,
А горе камнем в сердци ляже.
Коли-б ти знала, що терплю,
Яку несу на сердци муку,
Як изгадаю про розлуку;
Ножем пробила-б грудь мою,
Щоб я не жив, не бачив свиту,
Такого горя не терпив,
И бильше вдруге не любив.
О я безумний, без отвиту!
Я сам давно и вирно знав,
Як лихо тяжко тих карає,
Хто щиро любе та кохає:
Не поберѣгсь, в биду попав!
За те-ж и чашу буду пить:
Вона давно в души готова;
Вона гирька; та що-ж робить,
Коли моя такая доля!
Не так було, зовсим не так
Робити треба в мои лита;
Вси радости пид ноги в прах,
И жить без ласки, без привита.
О для чого-ж я полюбив
Тебе у сих мистах родѣни?
Хиба для того, щоб вони
Навик для мене опостили!
Усе тут каже про тебе:
Де ти жила, де ти ходила,
Де ти глядила не менѣ,
Де ти зо мною говорила.
О вирь мени, що си миста,
Де ми побачились з тобою,

Без тебе зробляться тюрмою,
И их залъє моя сльоза.....
Як-би ти там узнала, мила,
Яка убъє мене тоска;
Тоди-б до мене прилетила
Голубкою издалека;
Но ся тоска, се тяжке горе
До тебе, знаю, не дийдѐ,
Не перескочє через гори,
А тилько грудь мени пробъє.
Я рад, так що-ж, не маю мочи
Мою печаль, мою тоску,
Яка мене вже точє, точє,
Зарить глибоко у писку
И ий насипати могилу,
Високою, до самих хмар...
О ни, я горя не зарюю:
Воно мое, воно твѣй дар.
Так ти покинеш си миста, —
И я навики их покину,
И побижу в чужи края,
И там без радости загину!
Як здумаю про смути си,
Я свита Божого не бачу;
За мною чи заплачєш ти,
А я давно, давно вже плачу!

Туди мои очи, туди моя думка,
Де ти живеш, Галю, сердешна голубка;
Од раннього ранку до пизньої ночі
Я плачу без тебе, и виплакав очи;
А ти мого горя не чуєш, не знаєш.
О як болить серце, як тебе згадаєш!
Дарма топлю очи далеко за гори;
Я Гали не бачу. За те-ж люте горе,
Мов тая гадюка, коло серця вьється:
О! як йому тяжко, о як воно бьється!
Дарма топлю очи в крайнєбо блакитне:
Для всіх воно ясне, ласкаве, привитне,
По ньому так пишно мисяць красний ходе,
И тисяча тисяч зїрок за ним бродє;
Вїд його-ж на мене недолею виє:
Як гляну в крайнєбо, серденько занїє,
Останнюю радїсть од серця одгоне,
Тумане очици, душу горем томе;
Бо там за горою, де зїронька сяє,
Там, там моя мила голубка витає,
Закрилась вїд мене и небом, й горами,
А я тут зостався з горем та сльозами.
Туди-ж мои очи, туди моя думка,
Де ти живеш, Галю, сердешна голубка!

Як в сумерки вечірний дзвін
Пид темний вечір сумно дзвоне,
Як з витром в поли плаче він,
А у диброви тяжко стогне,
Тоди душа моя болить,
Від смуги плачу по невірний,
А думка все туди летить,
Де вперш почув я дзвін вечірний,
Де вперше так я полюбив
Поля привольни та диброви,
Де вперше свит и радїсть вздрив,
Та кари очи й чорни брови!
Проснеться все в души тоди,
Вечірний дзвін усе розбуде;
Сльоза пробє и від нудьги
Душа вси радости забуде.
О! тяжкий, дзвоне, твій привит
Тому хто милого не має;
Душа болить и меркне свит,
А сердце гирше заниває.

— о —

Ой беда мени, беда
З чорними бровами;
Ой куда мени, куда
Диватися з вами!

Часто, часто в гори я,
Долю проклинаю;
Од чого-ж беда моя?
Чорни брови маю.

Брови, брови, в радїсть ви
Рїдним и чужому;
Тильки горечко мени
З вами, молодому.

Ох наскучила мени
Ся за брови плата —
Тильки з хати, тут гляди:
Де взялись дивчата!

И без горя горе тут
Вродиться з тоскою,
Як дивчатонька почнуть
Жартувать с тобою.

Ох дивчатонька, мене
Ваша ласка муче;
Молодого зажене
У лиса дримучи.

Не люблю я вас за те,
Що в вас тильки й мови:
Що у мене, козака,
Дуже чорни брови.

Знайте-ж, мили, не для вас
Чорни я кохаю;
Не для вас я жоден час
Кудри завиваю.

Єсть у мене козака,
Не по вас голубка, —

Пишна, гарная така:
То казацька думка.
 Побижу я од дивчат
 Далеко за гори,
 Заховаю я вїд них
 Мои чорни брови.
Там на гòрах в вишни
З витром закою;
Чорни кудроньки мои
Зїркам подарую.
 В небо ясне я влюблюсь,
 Мов в тую дивчину;
 Горем з витром подилюсь
 В буйную годину;
Серденько моє вїддам
Лютому я звирю,
И до гроба я дивкам
Щире не повірю.
 Тильки все таки беда
 З чорними бровами;
 Ой куда-ж мени, куда,
 Диватися з вами!

— o —

Минулися мои ходи
 Через огороди,
Минулися мои лази
 Через перелази.
Лихо мени, горе мени,
 Молодий дивчини;
Чорни брови козацькии
 Завдали кручини.
Другим счастья и коханья,
 А я тилько плачу,

Сльозам, горю, тоскованью,
И кїньця не бачу.
Мене милий чорнобривий
Нà-лихо не любе;
Суше мене, псує мене,
Дарма сердце губе.
Я до його, вїн од мене,
Не слухає мови;
Та цур тобі, бижи собі,
Остав тильки брови!
Любить стала, плакати стала;
Коли-ж перестану?
Чи вже мабуть тоди, тоди,
Як зовсим завьяну.
Лита мои молодии
Бижать, летять марно;
Пидождите, не втїкайте,
Може буде гарно:
Може брови козацькии
Колись мои будуть;
Тоди очи, кари очи
Плакати позабудуть.
Свит и море кїнець має,
А де-ж кїнець горю?
Чи пид винцем, чи в могили,
Чи в буйному морю!
Гирько мени, свит темние,
Горе кличе в море;
Побижу я, кинусь в буйне,
Доле моя, доле!
Ропа гирька в буйним мори,
А сльози ще гирши;
Лучше в мори загинути,
Чим плакати бильше!

— о —

Чого ти, козаче, чого ти, бурлаче,¹⁸
Як витер осинний в диброви заплаче,
Головоньку схилиш, слізьми обільєшся,
Від думки, від горя у поле плетешся?
Хибá-ж ти, козаче, из витром здружився,
Що витер заплакав, а ти й зажурився;
Хиба тобі ні-з-ким дилитися горем,
Як тильки що з витром, як тильки що з полем?
Чого твої очі, такі ясні очі,
Як зірки вкраїнськи о самий півночі,
Нальються сльозами, як глянуть за гори,
Де сонечко ясне сидає у мори.
Ой мабути мила твоя там витає,
Де сонечко ясне за гори сидає;
Ой що-ж за недобра далекая мила:
Без жалю навикі козака згубила!
Як наші дивчата ранком коло хати
Начнуть потихеньку писєнь затинати;
Чому ти, козаче, писєнь не спиваєш,
А все тильки нишком слізки утираєш?
Того я горюю, того плачу, люде,
Що плачучи, кажуть, сердцю легше буде!
Бо всі пару мають, у всіх є дивчина;
Тильки я не маю, один як билина! —

— о —

¹⁸ Перша редакція цього вірша, надрукована у збірці «Сніп» під назвою «Смута» (див. на стор. 67), мала більший розмір та інший зміст.

ИВАН КУЧЕРЯВИЙ.

==
1.

У недиленьку раненько,
 Рано до-схід сонця,
Ой журилася Грициха
 Сивши у віконьця,
И смутними оченьками
 За Самарь глядила,
У те поле безконечне,
 Де Саур могила.
З того краю далекого
 Сина сподивалась,
Не раз, не два його ждучи
 Слїзьми умивалась.
Давно пишов з козаками
 У степ на Татарив;
И немає об них висти,
 Мов у воду впали.
Полетили на врагових
 Сизими орлами,
Не дай Боже на чужини
 Лягти головами.

2.

Не сон схилив головоньку
 На билии руки;
Ой упала, схилилася,
 Од тяжкої муки.
Ой згадавши вона сина,
 Мужика згадала;
Сердце кровью облилося,
 Вона плакать стала.

Не год-же він у неволи
 У Польский Вкраини;
Ще попався вражим Ляхам
 При лихий години,
У ту пору, в ту годину,
 Як Буш руйнували;
Відтиль взяли сердешного
 З грізними синами.
Льються сльози з очей смутних,
 Як дощик той з хмари;
Лились довго, виливались,
 Потим перестали!

3.

Не вий, витре, не вий, буйний,
 На самарські лози;
Лучше повий на Грициху,
 Та звий з очей сльози, —
Та звий в Самарь, нехай пливуть
 В море за водою,
Щоб сліз дарма не тратила
 Вона за дочкою.
Отпустила ии з братом
 В далеку дорогу,
Аж на Дінець в Святи-Гори,
 Помолиться Богу:
И жде ии, не дождеться,
 А матери мука;
Чи хто стукне, чи хто грякне,
 Так серце й застука.
«О, крий Боже, голубоньку
 В дорози від лиха»...
Та й здихнула тяжко, важко
 По дочки Грициха;

Бо скучно ий, одна дома,
Нй-з-ким розмовляти,
И никому старесенький
Порадоньки дати.

4.

Не все гудуть буйни витри,
Не все стогне море;
От-так в сердци пйсля лиха
Не вик живе горе.
Настає свята година,
Та свята минута:
В тую пору не наляже
На серденько смута,
И на души тихо стане
Як там пид зйрками;
Тоди, тоди невидòме
Щось робиться з нами!
Душа, очи, наше сердце,
Так и льнуть до неба;
Тоди чоловік спйзнає,
Що молитесь треба!..
Довго, довго у вйконця
Грищина сидила;
Потим встала, до образив
Свички посвитула,
Пред иконами святими
Вона ниць упала;
За мужика и за дитей
Молитися стала:
Єи печаль и молитва
Богом принялася;
Бо там, в степу, за Самарью,
Курà пиднялася!...

НЕДУГ.

==
1.

Ходе хвиля по Осколу,
Аж на берег скаче;
Ходе голуб по берегу,
По голубци плаче.
Хвиля вдариться об берег,
Берег зеление;
Як загуде сизий голуб,
Так аж серце ние.
Гудив, гудив сизий голуб,
Та й став воду пити;
Хотив бидний своє горе
Водою залити.
Де ти, моя голубонько,
Де ти сизокрила;
На що мене покинула,
За що розлюбила?
Чи любила, не любила,
А завдала жалю!
Прийди, серце, подивися,
Як я погибаю!
Болить в мене головонька,
Болить серце дуже;
Ох, прийдеться загинути,
А тобі байдуже.
Гирько мени жить без тебе,
Божий свит темние,
Очи плачуть, серце рветься,
И вїд муки тлие.
Полиняло моє личко,
Як квіт у морози;
Прилинь, поглянь, моє серце,
Хоч на мои сльози!

Хвиле, хвиле, буйна хвиле,
Ударь мене в груди:
Мени гирько жить на свити,
Чи не легше буде!
Покотилась буйна хвиля
На жовтий писочок;
Де ти, милий, чорнобривий,
Сизий голубочок!

2.

Прийди, прижмись, моя мила,
Та до мого сердца;
Болить воно від коханья,
Так чи не минеться.
Прийди, зхили головоньку
На билии груди;
Тоди визнаеш, моя мила,
Як там сердце любе.
Цилуй, цилуй мене в сердце
Своими устами;
Так почувеш, як те горе
Стука молотками.
Ой Боже мій, о Боже мій!
Де те сердце дити?
Ох прийдеться з таким сердцем
На той свит заbigти.

3.

Цитьте, витри! цитьте, буйни!
В лузи не гудите!
Моє горе лягло спати,
Так не розбудите.
Ох, заснуло воно в сердци,
Як в нори гадюка;

Наче легше мени стало,
Наче менша мўка.
Цитьте, вітри, цитьте, буйни!
Горя не будите!
Дайте мени молодому
Хоч на-час спочити!
Бо те горе незкїнчанне,
Боже, надоило;
Чую серденько вїд його
В крові закипило.
Що-ж те горе колихало,
Вїд чого заснуло?
Мабуть мила чорнобрива
К сердцю пригорнула?
Сеи ласки я не знаю,
В сьому не кохаюсь;
Коли тяжко мени стане,
К дубу пригортаюсь!
Моє горе, моє люте
Вздохи колихали;
Сльози, писни жалистливи
Його присипляли.
Уморили моє горе
Не жарти дивочи;
Ох, вибили його з сили
Безсоннии ночи.
Цитьте-ж, витри, не гудите,
Нехай йому спиться!
Мука мени, як проснеться;
Душа розболиться!
Ой загули буйни витри,
Похилились лози:
Чую, горе моє встало;
Ой де-ж мои сльози?

4.

Чом не заплакати-б мени?
Од сліз-би стало може легше!
Не так душа пеклась в огни,
Не так-би тлило бидне серце!
Извисно, де огонь горить,
То там и роси опадають;
В кого-ж душа вконець болить,
В того и сльози висихають.
О Боже мій, о Боже мій!
Чи я дійждусь кінця недугу?
Ох видно прийдеться мени
Нести на небо мою тугу,
И там пред Богом розказать
Мою любов, земнии скорби,
И язви сердца показать,
А в язвах кров и чисти сльози.
И вірю я, що там мене
Нихто безумним не назве,
Нихто, ніхто не посмиється
З моих скорбей, печалей сердца.
И так любов мою земну
Я за могилу понесу,
Не як той грих, як правду тую,
Угодну Богу и святую. . . .
Но я боюсь отсе сказать:
Коли-ж и там з любовью муки
Не знають як и тут розлуки,
То страшно жить и умірать! . .

УКРАЇНСЬКІ ПОЕТИ-РОМАНТИКИ

20–40-х років ХІХ ст.

ВИДАВНИЦТВО ХУДОЖНЬОЇ ЛІТЕРАТУРИ «ДНІПРО»

Київ — 1968

У ХХ столітті вірші Михайла Петренка друкували в багатьох виданнях, але в деяких із них було опубліковано лише кілька творів. Так, наприклад, видавець 4-томної «Антології української поезії»[17] (1957 рік, упорядкування та вступна стаття академіка М. Рильського) зазначив:

При підготовці I та II томів упорядник з різноманітної творчої спадщини того чи іншого дожовтневого поета прагнув включити у це видання лише кращі поетичні твори, які на свій час були певним досягненням, зокрема з погляду тематики чи художньої форми.

До «Антології» увійшли всього два вірші М. Петренка, й обидва згадані у вступній статті Максима Рильського:

Представниками сентиментального, почасти романтичного напрямку в українській літературі були такі попередники й сучасники Шевченка, як Степан Писаревський (80 рр. XVIII ст. – 1839), Віктор Забіла (1808–1869), Михайло Петренко (1817–?), Олександр Афанасьєв-Чужбинський (1817–1875).

...

Ім'я Михайла Петренка мало відоме широкому загалові, але його пісня «Небо» («Дивлюся на небо») міцно увійшла в репертуар наших співаків. Граціозний віршик Петренка «Минулися мої ходи» близько стоїть до фольклорних зразків.

Усі відомі на той час поезії М. Петренка було опубліковано у збірці «Віктор Забіла. Михайло Петренко»[18] та у двох виданнях, присвячених творчості українських поетів-романтиків ХІХ століття, а саме, у збірці 1968 року «Українські поети-романтики 20–40-их років ХІХ ст.»[21] та в томі «Українські поети-романтики»[26], виданому в 1987 році в серії «Дожовтнева українська література».

У цій книзі подано вірші Михайла Миколайовича Петренка в редакції збірки 1968-го року «Українські поети-романтики 20–40-их років XIX ст». У вступній статті до неї професор Ієремія Айзеншток присвятив Михайлові Петренку майже три сторінки. Серед іншого він писав:

Дожовтневі історики української літератури (М. І. Петров, М. П. Дашкевич), ніби розвиваючи останнє судження рецензії Тихорського¹⁹, писали про вплив Лермонтова і Козлова на Петренка. Причому переважно брали до уваги зовсім випадкові і малопереконливі зовнішні ознаки, на зразок епіграфа з Лермонтова до поезії «Недоля» в «Снопі» або перегуки вірша «Як в сумерки вечірній дзвін...» з відомим віршем І. І. Козлова «Вечерний звон». Цього, звичайно, надто мало, щоб серйозно говорити про якийсь дійовий вплив на творчість Петренка згаданих поетів. Найзначніші впливи на вірші Петренка — інші; це насамперед сучасна поету народна пісня та поширений міський романс.

...

Літературна діяльність Петренка тривала лише кілька років і по суті не вийшла з періоду поетичного навчання. Але й те, що вдалося йому зробити, — залишені нам зразки інтимної медитативної лірики, ліричного романса, — утвердило за ним право на заслужену увагу наступних поколінь українських читачів.

¹⁹ «поезія справжня, поезія, яка переспівувалась з Пушкіним, з Лермонтовим» ([2], С. 12).

ЛЕВКО БОРОВИКОВСЬКИЙ
АМВРОСІЯ МЕТЛИНСЬКИЙ
МИКОЛА КОСТОМАРОВ
ІЗМАІЛ СРЕЗНЕВСЬКИЙ
ОСИП БОДЯНСЬКИЙ
ОЛЕКСАНДР АФАНАСЬЄВ-ЧУЖБИНСЬКИЙ
ВІКТОР ЗАБІЛА
МИХАЙЛО ПЕТРЕНКО
СТЕПАН ПИСАРЕВСЬКИЙ
ОПАНАС ШПИГОЦЬКИЙ
ОЛЕКСАНДР КОРСУН
ПИЛИП МОРАЧЕВСЬКИЙ
МИХАЙЛО МАКАРОВСЬКИЙ

Титульний розворот видання

Р
ОМАНТИКИ 20-40-х
РОКІВ XIX ст.

ВИДАВНИЦТВО ХУДОЖНЬОЇ ЛІТЕРАТУРИ «ДНІПРО»
Київ — 1968

ДУМИ ТА СПІВИ²⁰

* *
*

Думи мої, думи мої,
Де ви подівались,
Нащо мене покинули,
Чому одцурались?
Покинули, загинули
Десь-то за морями;
Не вимолю, не виплачу
Словом, ні сльозами...
Не відаю і не знаю,
Де б то вас шукати.
Піду стану на край світа,
Буду вас гукати;
Чи ви в морі з буйним вітром
Збиваєте хвилі,
Чи за морем співаєте
Пісні жалісливі?
Чи по скелям, по бескидам
Блукаєте здуру,
Чи з панами вельможними
Гадаєте думу?
Потаскались, поблукали,
Пора вам додому;
Скучно мені, сумно мені
Без вас, молодому!
Чи ви в небі над зірками
Шукаєте долі,
Чи де в хаті загляділись
На чорнії брови?

²⁰ Вірші з книги «Українські Поети-Романтики 20–40-х років XIX ст.», які раніше було видано в альманасі «Южный русский сборникъ» під загальною назвою «ДУМУ ТА СПИВУ».

Знаю, знаю, мої думи,
 Ви до їх охочі;
Милуєте чорні брови,
 Цілуєте очі!
Думи мої, давні, любі,
 Думи мої милі!
Прибувайте, прилітайте,
 Мої жалісливі!
Покинула мене доля,
 Покинули люди;
Нащо ж мене покинули,
 Думи мої, думи!

НЕБО

1

Дивлюся на небо та й думку гадаю:
Чому я не сокіл, чому не літаю?
Чому мені, Боже, ти криллів не дав?
Я б землю покинув і в небо злітав...
Далеко за хмари, подальше од світу,
Шукать собі долі, на горе привіту
І ласки у зірок, у сонця просить,
У світі їх яснім все горе втопить;
Бо долі ще змалу здаюся не любий,
Я наймит у неї, хлопцюга приплудний;
Чужий я у долі, чужий у людей:
Хіба ж хто кохає нерідних дітей?..
Кохаюся лихом, привіту не знаю,
І гірко, і марно свій вік коротаю;
І в горі спізнав я, що тільки одна, —
Далекеє небо, — моя сторона.
І на світі гірко; як стане ще гірше,
Я очі на небо, — мені веселіше!
І в думках забуду, що я сирота,
І думка далеко, високо літа.
Коли б мені крилля, орлячі ті крилля,
Я землю б покинув, і на новосілля
Орлом бистрокрилим у небо польнув,
І в хмарах навіки од світу втонув!

2

По небу блакитнім очима блукаю
Йї за думкою думку туди посилаю;
Тону там душею, тону там очами
Глибоко, глибоко поміж зіроньками.
Тону так глибоко, як камінь той в морі,
Ні! так гину в небі, як в лютому горі;

В його темну пропасть я кинувся змалу;
Ось скільки прожив я, а дна не достану.
Ой гірко для серця так в горі тонути,
Що лучче б умерти од злої отрути,
Живцем серце вирвать, — і се буде легше,
І муки від сього сто раз буде менше.
Зате ж легко в небі душею топиться
І ніччю при зірках сльозами залитись;
Коли ніч та місяць твої сльози бачуть
І вмісті з тобою темніють і плачуть.
Скрізь, Боже, як тихо, і в серденьку тихо,
Його не тривоже ні думки, ні лихо,
А тільки кохає небесна музика,
І легко колише вона його стиха.
Душа моя в небі, як ніч, простяглася,
Глибоко, глибоко змією впилася
І п'є не нап'ється і серцем, й очами
Тій радості вволю, що вище над нами.
І сам я не знаю, якась-то сила,
Так легка для мене і серденьку мила,
К далекому небу і серцем, й очами
Мене прикувала, мов тими цепами.
Цепи сі не тяжкі, не тяжка неволя,
Багацько раз лучче, чим людська доля.
Коли б було можна вік в неї зостатись,
Не здумав ніколи б до волі вертатись.
Дивлюсь, а не маю тії в себе мочі,
Щоб вирвати з неба і душу, і очі:
Бо дуже завидне їх в небі кохання,
І горе найгірше із ним розставання;
Бо знаю: як небо очима покину,
Душею у горі, в тумані загину, —
То зараз у мене невідома мука
Підступить під серце, і серце застука!

3

Схилившись на руку, дивлюся я
В вечірне крайнебо далеко і глибоко.
І чую: проситься душа моя
Туди, де потонуло в хмарах око.
І тьохка серце у мене,
А в очах темно, темно, мутно...
Чого ж в душі становиться так смутно,
Коли дивлюсь, вечірне небо, на тебе?
Покрите хмарами, мов хвилями те море,
Що ти там говориш в вишині?
Чи перші радості, чи тяжке горе
Ти шлеш самотньому мені?
Чого твоя журлива мова
Моїй душі невідома?
І мова ся, й велика річ
Для мене темна так, мов тая ніч.
Ти, може, говориш те, що так, як хмари
Покрили, крайнебо, краси твої,
Так потемніють дні мої
Без радості і від людської кари?
І те, що мій сирітський слід
Заллється на світі сльозами,
А доля зла, і хмари бід
На бідну голову посиплються громами?
Тебе я не пойму, як і того, що буде,
А тільки важко так мені,
Неначе небо все і хмари ті
Мені схилилися на груди.

ВЕСНА

Весна, весна, година мила,
Як гарно ти, як пишно ти
Долини, гори звеселила,

Скрізь-скрізь розкинула квіти:
Усе кругом зазеленіло!
Чого ж очам моїм не мило
Дивитися на Божий світ?
У мене серденько болить,
А сльози нижуться на вії!
Се от того, що, бач, літа мої,
Ще раннії та молодії,
Не бачили, не чуяли весни!
О Боже, Боже милостивий!
Який собі я нещасливий...
Навряд на світі є такі.
Нащо ж мені сі чорні кудрі,
Які так в'ються в празник, в будні?
Вони без радості тяжкі!
Нащо ж мені сі чорні брови,
Коли не маю щастя, долі!
Якби ще змалечку давно
Вони б посіклись та злиняли,
Все б легше серденьку було
І менше б жалю завдавали!
Так їх і лихо не бере, —
Вони від лиха пуше в'ються,
Їм і дарма, що сльози ллються!
Так брови колесом веде
Саме ж те лихо над очима:
Се, мабути, посміх його,
Що я бездольний сиротина...
Ох, щось на серце налягло!
Піду паду я біля ниви,
І там спочину на ріллі,
Та пом'яну літа свої,
Які пройшли, не зеленіли.

СЛОВ'ЯНСЬК

I

Ось-ось Слов'янськ! Моя родина!
Забилось серденько в грудях,
Пригнулись до землі коліна,
А очі плавають в сльозах!
Слов'янськ, Слов'янськ! Як гарно ти
По річці Тору, по рівнині
Розкинув пишнії садки,
Квіти пахучі по долині
І так красуєшся собі!
Твої дівки цвітуть так мило,
Їх чорні брови, їх пісні —
По Україні перве диво
І перша слава для річей.
Нігде нема таких очей,
Які слов'янки мають очі:
І рання зірка на востоці
Навряд бува ясніша їх!
Ох! хто із хлопців молодих,
Який хоч раз на вас поглянув,
Покойно нічку досипав,
По вас горюючи, не в'янув,
Не плакав нишком, не вздыхав.
Ви всі на диво білолиці;
Як подивлюся я на вас,
Ви настоящі чарівниці;
І всякий раз, і всякий раз,
Коли слов'янка що промове,
Так і почується тобі,
Неначе вечором в діброві
Воркує горлиця собі;
А як вечірньою порою
В садочку пісню заведе —

Так до сліз нехотя і доведе,
І серце підорве журбою.

2

Чи бачив хто слов'янську дівчину?
Чи чув коли, як річ вона веде,
Жартуючи в веселую годину?
Або тоді, як сонечко зайде
І темрява почне томити очі,
Чи лучилось чувать пісні дівочі
 І дослухатись, як вони,
 Так дуже, дуже жалібні,
Чарують Слов'янськ весь од краю і до краю,
Широко ллються там по горах, по садках,
А потім високо у небі затихають,
Чудесні, гарнії пісні. В яких містах
 Я не бував! Од моря і до моря,
 Блукаючи, пройшов я світ.
Чого не бачив я? А більше горя...
 Зате ж лучалось скільки літ
На стороні чувать пісні чужії
У горах, на морі і ніччю в тихім сні!
Бувало — і від них серденько дуже ниє;
 Та все не те, що слов'янські пісні! —
Пісні козацькї й думки дідівськї!
Не раз чував я вас на березі Дніпра;
Тоді співали вас дівчата молодїї...
 Давним-давно минулась та пора;
Но ви урізались так глибоко у серце,
Що здумаю про вас — і вернуться, як вперше,
Ті радості святі, які давно вплили,
В яких кохатися злі люди не дали...
 Коли ж почути вас лучиться,
То так душа моя від смуту розболиться
 І горечком налетється через край,

Що в серці радості тоді хоч не питай.
Кому не милі пісні на Вкраїні?
Далеко небо од землі;
А даліше — ті козацькі пісні
Пісень слов'янської дівчини!

3

Рай цілий радості і пекло мук
Пісні слов'янські, голос з того світа,
Невідомий од серця і для серця гук,
Душа дівоча без привіта!
Коли б хто був в силах
Пекельні муки, радість рая
В душі своїй зараз спізнати,
На світі сім, не замирая,
То і тоді на серці у того
Все б менше горя, радості лягло,
Ніж од пісень слов'янської дівчини.
Я розболівся ввесь від муки, від кручини,
Від радості й не знаю од чого,
Почувши вас, пісні святії!
Я знаю, в пору ту вже сонечко лягло
Спочинути за гори крейдянії,
І затихало все у полі, у садках,
І смирно ніч лягала по долині,
А ясні зірочки засяли в небесах,
Мов очі ті слов'янської дівчини...
А тут і ви, мов з неба де взялись,
Уперш заплакали, а далі затужили,
Вздихнули на горах, в дібровоньці занили,
А потім вдалині музикою залились!
Так як безумна та в ночную пору,
Розкинувши волосся по плечах,
Біжить, летить з гори на гору,
Тоска в душі, а сльози на очах;

То плаче на одній, то на другій сміється,
А потім так затуже, так залетється,
Неначе хочеться, бач, їй,
Щоб все тужило з нею вмісті,
Що є на небі, на землі!
Мов громом вдарений, так я стояв на місці,
І слухав вас, і не розстався б з вами,
І як безумний горював...
О ні, замучений до сліз піснями,
Я радість горем запивав.
Не зуздрів я, як ніч пройшла вже до півночі,
Як місяць молодий, вже вибившись із мочі,
Схиливши голову, на горах засипав,
А тільки чув, як голос пісні затихав
Помалу-малу по долині,
І з горем я тоді сказав:
Простіть, пісні слов'янської дівчини!

4

Далеко од родини
І на чужій, немилій стороні
Броджу понурим я за краєм України
І думаю про вас, слов'янській пісні.
Один живу поміж чужими,
Нігде собі привіта не найду;
Куди не повернусь, куди я не піду,
Все я один із вами, жалібними,
Як той туман, що повесні
Лягає ранком по долині;
Отак від вас, слов'янській пісні,
Туманить горе на чужині
Мене, журливого по Україні.
Чим думаю про вас я більше,
То тим на серці у мене
Становиться все гірше, гірше,

І я біжу у поле від нудьги,
І там на волі, на просторі
Святі пісні, свою нудьгу
Горам, долинам віддаю,
А сам таким заллюся горем,
Що аж весь світ покажеться мені
Нудним, сумним, слізьми облитим,
Темніше темної тюрми,
В могилу бачиться заритим!
Ох, тяжко жить на стороні:
Для тебе тут усі чужії;
Чужі дівки, чужі пісні,
І ясне сонечко темніє.
Чужа, далека сторона
Мені давно вже опостила;
По всякий час привітлива душа
Зове туди, де милая родина,
Уся в садках, та пишная така,
Мов квіт в невідомій долині, —
І де пісні слов'янської дівчини
Кохають серце козака!
Туди я думку шлю і сльози!
Коли ж, коли, великий Боже,
Мене пошлеш на рідний край,
Де мав я радість, мав я рай.

* *
*

Тебе не стане в сих місцях,
Для мене радості не стане;
І світ померкне ув очах,
А горе камнем в серці ляже.
Коли б ти знала, що терплю,
Яку несу на серці муку,
Як ізгадаю про розлуку, —
Ножем пробила б грудь мою,
Щоб я не жив, не бачив світу,
Такого горя не терпів
І більше вдруге не любив.
О я, безумний, без відповіді!
Я сам давно і вірно знав,
Як лихо тяжко тих карає,
Хто щиро любе та кохає;
Не поберігсь, в біду попав!
За те ж і чашу буду п'ять,
Вона давно в душі готова;
Вона гірка; та що ж робить,
Коли моя така доля!
Не так було, зовсім не так
Робити треба в мої літа;
Всі радості під ноги в прах,
І жить без ласки, без привіта.
О, для чого ж я полюбив
Тебе у сих місцях родини?
Хіба для того, що вони
Навік для мене опостили!
Усе тут каже про тебе:
Де ти жила, де ти ходила,
Де ти гляділа на мене,
Де ти зо мною говорила.
О вір мені, що сі місця,

Де ми побачились з тобою,
Без тебе зробляться тюрмою
І їх залле моя сльоза...
Якби ти там узнала, мила,
Яка уб'є мене тоска,
Тоді б до мене прилетіла
Голубкою іздалека;
Но ся тоска, се тяжке горе
До тебе, знаю, не дійде,
Не перескоче через гори,
А тільки грудь мені проб'є.
Я рад, так що ж, не маю мочі
Мою печаль, мою тоску,
Яка мене все точе, точе,
Зарить глибоко у піску
І їй насипати могилу
Високою, до самих хмар...
О ні, я горя не зарию:
Воно моє, воно твій дар.
Так ти покинеш сі міста, —
І я навіки їх покину,
І побіжу в чужі края,
І там без радості загину!
Як здумаю про смути сі,
Я світа Божого не бачу;
За мною чи заплачеш ти,
А я давно, давно вже плачу!

* *
*

Туди мої очі, туди моя думка,
Де ти живеш, Галю, сердешна голубка!
Од раннього ранку до пізньої ночі
Я плачу без тебе і виплакав очі;
А ти мого горя не чуєш, не знаєш!..
О, як болить серце, як тебе згадаєш!
Дарма топлю очі далеко за гори:
Я Галі не бачу. Зате ж люте горе,
Мов тая гадюка, коло серця в'ється;
О, як йому тяжко, о, як воно б'ється!
Дарма топлю очі в крайнебо блакитне:
Для всіх воно ясне, ласкаве, привітне,
По ньому так пишно місяць ясний ходє
І тисяча тисяч зірок за ним бродє;
Від його ж на мене недолею віє;
Як гляну в крайнебо, серденько заніє,
Останню радість од серця одгоне,
Тумане очиці, душу горем томе;
Бо там за горою, де зіронька сяє,
Там, там моя мила голубка витає,
Закрилась від мене і небом, й горами,
А я тут zostався з горем та сльозами.
Туди ж мої очі, туди моя думка,
Де ти живеш, Галю, сердешна голубка!

* *
*

Як в сумерки вечірній дзвін
Під темний вечір сумно дзвоне,
Як з вітром в полі плаче він,
А у діброві тяжко стогне,
Тоді душа моя болить,
Від смуги плачу по невірній,
А думка все туди летить,
Де вперш почув я дзвін вечірній,
Де вперше так я полюбив
Поля привольні та діброви,
Де вперше світ і радість вздрів
Та карі очі й чорні брови!
Проснеться все в душі тоді,
Вечірній дзвін усе розбуде;
Сльоза проб'є, і від нудьги
Душа всі радості забуде.
О! Тяжкий, дзвоне, твій привіт²¹
Тому, хто милої не має;
Душа болить і меркне світ,
А серце гірше заниває.

²¹ У виданні 1968 року нема коми після слова «тяжкий». Граматично обидва варіанти правильні, але міняється сенс речення. Друкується згідно оригіналу ([1], С. 176).

* *
*

Ой біда мені, біда
З чорними бровами;
Ой куда мені, куда
Діватися з вами!
Часто, часто в горі я
Долю проклинаю;
Од чого ж біда моя?
Чорні брови маю.
Брови, брови, в радість ви
Рідним і чужому;
Тільки горечко мені
З вами, молодому.
Ох наскучила мені
Ся за брови плата —
Тільки з хати, тут гляди:
Де взялись дівчата!
І без горя горе тут
Вродиться з тоскою,
Як дівчатонька почнуть
Жартувать з тобою.
Ох, дівчатонька, мене
Ваша ласка муче;
Молодого зажене
У ліса дрімучі.
Не люблю я вас за те,
Що в вас тільки й мови:
Що у мене, козака,
Дуже чорні брови.
Знайте ж, милі, не для вас
Чорні я кохаю;
Не для вас я жаден час
Кудрі завиваю.

Єсть у мене, козака,
Не по вас голубка, —
Пишна, гарная така:
То козацька думка.

Побіжу я од дівчат
Далеко за гори,
Заховаю я від них
Мої чорні брови.

Там на горах в вишині
З вітром заочую,
Чорні кудроньки мої
Зіркам подарую.

В небо ясне я влюблюсь,
Мов в тую дівчину,
Горем з вітром поділюсь
В буйную годину.

Серденько моє віддам
Лютоту я звірю,
І до гроба я дівкам
Щиро не повірю.

Тільки все-таки біда
З чорними бровами;
Ой куда ж мені, куда
Діватися з вами!

* *
*

Минулися мої ходи
Через огороди,
Минулися мої лази
Через перелази.
Лихо мені, горе мені,
Молодій дівчині:
Чорні брови козацькії
Завдали кручини.

Другим щастя і кохання,
А я тільки плачу,
Сльозам, горю, тоскованню
І кінця не бачу.
Мене милий чорнобривий,
На лихо, не любе,
Суше мене, псує мене,
Дарма серце губе.
Я до його, він од мене, —
Не слухає мови;
Та цур тобі, біжи собі,
Остав тільки брови!
Любить стала, плакати стала;
Коли ж перестану?
Чи вже, мабуть, тоді, тоді,
Як совсім зав'яну.
Літа мої молодії
Біжать, летять марно;
Підождіте, не втікайте,
Може, буде гарно:
Може, брови козацькії
Колись мої будуть;
Тоді очі, карі очі
Плакати позабудуть.
Світ і море кінець має,
А де ж кінець горю?
Чи під вінцем, чи в могилі,
Чи в буйному морю!
Гірко мені, світ темніє,
Горе кличе в море;
Побіжу я, кинусь в буйне,
Доле моя, доле!
Ропа гірка в буйнім морі,
А сльози ще гірші;
Лучче в морі загинути,
Чим плакати більше!

* *
*

Чого ти, козаче, чого ти, бурлаче,
Як вітер осінній в діброві заплаче,
Головоньку схилиш, слізьми обіллешся,
Від думки, від горя у поле плетешся?
Хіба ж ти, козаче, із вітром здружився,
Що вітер заплакав, а ти й зажурився;
Хіба тобі ні з ким ділитися горем,
Як тільки що з вітром, як тільки що з полем?
Чого твої очі, такі ясні очі,
Як зірки вкраїнські о самій півночі,
Наллються сльозами, як глянуть за гори,
Де сонечко ясне сідає у море.
Ой, мабути, мила твоя там витає,
Де сонечко ясне за гори сідає;
Ой що ж за недобра далекая мила:
Без жалю навіки козака згубила!
Як наші дівчата ранком коло хати
Начнуть потихеньку пісень затинати,
Чому ти, козаче, пісень не співаєш,
А все тільки нишком слізки утираєш?
«Того я горюю, того плачу, люди,
Що, плачучи, кажуть, серцю легше буде!
Бо всі пару мають, у всіх є дівчина;
Тільки я не маю, один як билина!»

ІВАН КУЧЕРЯВИЙ

1

У неділеньку раненько,
 Рано, до схід сонця,
Ой журилася Грициха,
 Сівши у віконця,
І смутними оченьками
 За Самар гляділа,
У те поле безконечне,
 Де Саур-могила.
З того краю далекого
 Сина сподівалась,
Не раз, не два, його ждучи,
 Слізьми умивалась.
Давно пішов з козаками
 У степ на татарів;
І немає об них вісті,
 Мов у воду впали.
Полетіли на врагових
 Сизими орлами,
Не дай, Боже, на чужині
 Лягти головами.

2

Не сон схилив головоньку
 На білії руки;
Ой упала, схилилася
 Од тяжкої муки.
Ой згадавши вона сина,
 Мужика згадала;
Серце кров'ю облилося,
 Вона плакать стала.
Не год же він у неволі
 У польській Вкраїні:

Ще попався вражим ляхам
При лихій годині,
У ту пору, в ту годину,
Як Буш руйнували;
Відтіль взяли, сердешного,
З грізними синами.
Ллються сльози з очей смутних,
Як дощик той з хмари;
Лились довго, виливались,
Потім перестали!

3

Не вий, вітре, не вий, буйний,
На самарські лози,
Лучче повій на Грициху
Та звій з очей сльози, —
Та звій в Самар, нехай плинуть
В море за водою,
Щоб сліз дарма не тратила
Вона за дочкою.
Опустила її з братом
В далеку дорогу,
Аж на Донець в Святі Гори,
Помолиться Богу;
І жде її, не діждеться,
А матері мука;
Чи хто стукне, чи хто грякне,
Так серце й застука.
«О, крий, Боже, голубоньку
В дорозі від лиха...»
Та й здихнула тяжко, важко
По дочці Грициха;
Бо скучно їй, одна дома,
Ні з ким розмовляти

І нікому старесенькій
Порадоньки дати.

4

Не все гудуть буйні вітри,
Не все стогне море;
Отак в серці після лиха
Не вік живе горе.
Настає свята година
Та свята минута:
В тую пору не наляже
На серденько смута
І на душі тихо стане,
Як там під зірками;
Тоді, тоді невідоме
Щось робиться з нами!
Душа, очі, наше серце
Так і льнуть до неба;
Тоді чоловік спізнає,
Що молитися треба!..
Довго, довго у віконця
Грициха сиділа;
Потім встала, до образів
Свічки посвітила,
Пред іконами святими
Вона ниць упала,
За мужика і за дітей
Молитися стала.
Її печаль і молитва
Богом прийнялася,
Бо там, в степу за Самар'ю,
Курá піднялася!..

НЕДУГ

1

Хоче хвиля по Осколу,
Аж на берег скаче;
Хоче голуб по берегу,
По голубці плаче.
Хвиля вдариться об берег —
Берег зеленіє;
Як загуде сизий голуб,
Так аж серце ние.
Гудів, гудів сизий голуб
Та й став воду пити, —
Хотів, бідний, своє горе
Водою залити.
Де ти, моя голубонько,
Де ти, сизокрила;
Нащо мене покинула,
За що розлюбила?
Чи любила, не любила,
А завдала жалю!
Прийди, серце, подивися,
Як я погибаю!
Болить в мене головонька,
Болить серце дуже;
Ох, прийдеться загинути,
А тобі байдуже.
Гірко мені жить без тебе,
Божий світ темніє,
Очі плачуть, серце рветься
І від муки тліє.
Полиняло моє личко,
Як квіт у морози;
Прилинь, поглянь, моє серце,
Хоч на мої сльози!

Хвиле, хвиле, буйна хвиле,
Удар мене в груди:
Мені гірко жить на світі,
Чи не легше буде!
Покотилась буйна хвиля
На жовтий пісочок;
Де ти, милий, чорнобривий,
Сизий голубочок!

2

Прийди прижмись, моя мила,
Та до мого серця;
Болить воно від кохання,
Так чи не минеться.
Прийди схили головоньку
На білії груди,
Тоді визнаєш, моя мила,
Як там серце любе.
Цілуй, цілуй мене в серце
Своїми устами,
Так почувеш, як те горе
Стука молотками.
Ой Боже мій, о Боже мій!
Де те серце діти?
Ох, прийдеться з таким серцем
На той світ забігти.

3

Цитьте, вітри! Цитьте, буйні!
В лузі не гудіте!
Моє горе лягло спати,
Так не розбудіте.
Ох, заснуло воно в серці,
Як в норі гадюка;

Наче легше мені стало,
Наче менша мука.
Цитьте, вітри, цитьте, буйні!
Горя не будіте!
Дайте мені, молодому,
Хоч на час спочити!
Бо те горе нескінченне,
Боже, надоїло;
Чую, серденько від його
В крові закипіло.
Що ж те горе колихало,
Від чого заснуло?
Мабуть мила чорнобрива
К серцю пригорнула?
Сеї ласки я не знаю,
В сьому не кохаюсь;
Коли тяжко мені стане,
К дубу пригортаюсь!
Моє горе, моє люте
Вздохи колихали,
Сльози, пісні жалісливі
Його присипляли.
Уморили моє горе
Не жарти дівочі;
Ох, вибили його з сили
Безсоннії ночі.
Цитьте ж, вітри, не гудіте,
Нехай йому спиться!
Мука мені, як проснеться:
Душа розболиться!
Ой загули буйні вітри,
Похилились лози:
Чую, горе моє встало,
Ой де ж мої сльози?

4

Чом не заплакати б мені?
Од сліз би стало, може, легше!
Не так душа пеклась в огні,
Не так би тліло бідне серце!
Ізвісно, де огонь горить,
То там і роси опадають;
В кого ж душа вконець болить,
В того і сльози висихають.
О Боже мій, о Боже мій!
Чи я діждусь кінця недугу?
Ох, видно, прийдеться мені
Нести на небо мою тугу,
І там пред Богом розказать
Мою любов, земнії скорбі,
І язви серця показать,
А в язвах — кров і чисті сльози.
І вірю я, що там мене
Ніхто безумним не назве,
Ніхто, ніхто не посміється
З моїх скорбей, печалей серця.
І так любов мою земну
Я за могилу понесу
Не як той гріх, як правду тую,
Угодну Богу і святую...
Но я боюсь отсе сказать:
Коли ж і там з любов'ю муки
Не знають, як і тут, розлуки,
То страшно жить і умирать!

ІНШІ ПОЕЗІЇ²²

БАТЬКІВСЬКА МОГИЛА

Покинув нас і нашу матір;
Скажи, нащо в далекій стороні,
Без рідних сліз, в чужій землі,
Ти ліг, мій милий тату, спати?

Додому я гулять прийшов,
Дивлюся — плачуть діти, мати;
Так я залився та й пішов
Тебе, мій батечку, шукати.

Іду, горюючи, іду
Шукати батьківську могилу;
А де її самотную найду —
Так там заляжу та й загину.

Там очі висушу мої
Слізьми та тяжким горем сина,
Та так, як висохла твоя могила
Без рідних сліз на стороні.

Іду один все полем, полем;
Кругом мовчить і небо, і земля;
І тільки нищечком душа моя
Під час сльозами заговорить.

Як подивлюсь очима я
Туди, далеко, аж за гори,
То так і чую: відтіля
Зоветь мене якесь-то горе.

²² Вірші з книги «Українські Поети-Романтики 20–40-х років XIX ст.», що не увійшли в «Южный русский сборник»: «Батьківська могила» з альманаху «МОЛОДИКЪ» та «Гей, Іване, пора...» з альманаху «СНІПЪ».

Знакоме горе те мені:
То голос батька із могили!
Ох, коли б крилля сироті —
Орлом полинув би щосили.

О ні! Я б з вітром полетів
До тебе, тату, на чужину,
І так би плакав, так тужив,
Шукаючи твою могилу!

А хто бездольного мене
Туди до тебе доведе
Поплакати дуже-дуже гірко
І сліз сирітських вилить стільки,
Щоб аж втопить могилоньку твою!
Поміж могилами чужими
Чи хто покаже сироті,
Де полягли твої кістки,
Де доля сирот мерла з ними?
О, від людей сього не жди!
Бо над могилою чужою
Чужим не плакати сиротою,
Не виливати гірких сліз!
Одно, одно сирітське горе
Покаже, певно, і промове,
Де ти без прокиду заснув!

* *
* *

«Гей, Іване, пора
Нам сідлати коня
 І збиратись мерщій у дорогу...
Не близенький-бо світ:
Треба їхать за Дніпр,
 Помолившись, як водиться, Богу.
Не добра добувать,
Не ляхів воювать —
 А поїдемо ми по дівчину;
І із Польщі сюди
Ми її без біди
 Привеземо до нас, на Україну...
Ще таких я очиць,
Чорних, тьмяних як ніч,
 І не бачив, і бачить не буду;
Що б я був за козак,
Не лихий гайдамак,
 Як для себе її не добуду!» —
«Гей, козаче, не їдь!
Не одна — сім там бід
 Жде тебе! — він йому відвічає. —
Бач, як кінь твій поник,
Мов в болоті кулик,
 І Барбос, наче вовк, завиває;
Та і серце моє
Чує лихо твоє:
 Бо воно від чогось все тоскує.
І недурно воно
Ние тяжко давно:
 Ні, воно щось недобре віщує!»

Не потура на се козак²³
І на коня мерщій сідає,
Сказав: «Прощай!» — й чиркнув він так,
Як вітер по полю літає...
Минув Донець, минув Торець
І степ'ю скаче по Самарі...
В пилі увесь, буцімто в хмарі,
Летить по Польщі молодець...
Мов вихор той, летить та й дума:
Чи мила жде його, чи ні;
Чи весело живе, чи рюма,
А може, спить давно в землі;
Вік, може, гірко коротає;
Що день пройшов, що ніч пройде —
Вона сього від сліз не знає...
Мене зове, мене все жде!
«Ой, вітре-вітре! Ти бистріш
Лети ж до милої скоріш:
Скажи ти їй, нехай не плаче!
Скажи, що милий близько скаче...²⁴
А ти, мій коню, як скоріш
Мене до милої примчиш,
Тобі за те я гарну збрую
В татар здобуду, золотую!..»

²³ У виданні 1968 року: «Не потура козак на се». Виправлено відповідно оригіналу ([1], С. 180).

²⁴ Цей рядок пропущено у виданні 1987 року.

Нові знахідки

У попередніх розділах цієї книжки подано вірші Михайла Петренка, що вже були надруковані в деяких поетичних збірках ще за його життя («Сніпъ», 1841 р., «Молодікъ», 1843 р., та «Южный русскій зборникъ», 1848 р.), а також у відомому виданні радянських часів «Українські поети-романтики 20-40-х років ХІХ ст.», яке з'явилося 1968 року.

Але сучасники поета згадують у своїх листах про те, що він продовжував писати вірші вже після закінчення Харківського університету — і цих поезій, на жаль, досі не знайдено.

Наприклад, Порфирій Кореницький у листі до Олександра Корсуна від 4-го вересня 1843 року писав ([11], С. 212):

*Петренковъ нашъ кончаетъ уже свою драмму
подъ заглавіемъ Паньска любовъ, очень хорошую
и занимательную піэсу; также написалъ онъ
еще Словьянски писни и Сауръ могилу и самъ
отъ себя хочетъ издать...*

Нашадки Михайла Петренка та дослідники його життя і творчості намагаються цю драму розшукати. Від цього пошуку можна очікувати ще багато знахідок, пов'язаних з творчістю поета, й тому вже є деякі приклади.

У львівській «Правді» 1876 року було надруковано вірш Михайла Петренка, авторство якого помилково приписували Тарасові Шевченку ([7], С. 127). Цей вірш подобався Кобзареві, тому він його власноруч переписав у свій альбом, що, власне, і призвело до плутанини з авторством.

Помилку було виявлено, принаймні, у 1887 р.²⁵ Проте детальніше її вивчення дало змогу припустити, що мова йде

²⁵ Див: До історії нашого письменства (Біографічні звістки) // ЗОРЯ. Письмо літературно-наукове для руських родин. — Львів, 15 (27) лютого 1887 р. — С. 69.

про ще одну версію вірша «Дивлюся на небо та й думку гадаю...», підготовлену іще самим Михайлом Петренком, адже малоімовірно, що Тарас Шевченко його так суттєво відредагував (подається правописом оригіналу):

Дивлюсь я на небо — та й думку гадаю:
Чому я не сокіл, чому не літаю?
Чому мені, Боже, ти крила не дав?
Я б землю покинув и в небо злітав,
Далеко за хмари, подальше від світу
Шукать собі долі, на горе привіту
И ласки у сонця и зірок прохать
И в світі їх яснім себе покохать.
Бо долі ще з-малку кажусь я нелюбий!
Я наймит у неї, хлопцюга прибудний,
Чужий я у долі, чужий у людей!
Хиба ж хто кохає нерідних дітей?
Кохаюсь я лихом и щастя не знаю
И гірко без долі свій вік коротаю.
И в світі гірко, а як стане ще гірше...
Я от на небо, — и мені веселійше,
И в думках забуду, що я сирота,
И думка далеко, високо літа!
Дайте ж мені криля, орлині криля:
Я землю покину, на небо полину
И в хмарах від світу на віки утону.

(З рукопису 1848 р.)

Отже, можна досить впевнено казати про хай невеличку, але знахідку ([35], С. 179–186), яка стосується поетичної спадщини Михайла Петренка.

Пошуковий процес триває, й ще не знайдена, наприклад, «Панська любов», але практика пошуку показує, що можуть бути і несподівані відкриття.

Нещодавно Валентина Миколаївна Шабанова, яка веде дослідження в межах проекту «Ідентифікація Петренків»,

зробила дуже цікаву знахідку. Мова йде про перші дві яви з драматичної думи Михайла Петренка «Найда», про яку літератори та науковці ніколи не згадували.

Рукописний текст на чотирьох великих аркушах паперу чекав на свого відкривача в фондах Російської державної бібліотеки багато десятиліть. Записи зберігалися в ф. 17 (№1209) науково-дослідницького відділу рукописів бібліотеки. Знахідку негайно опрацювали прапраправнуки поета Олександр і Дмитро Редчуки та прапрапраправнук Олег Редчук, а старий авторський текст адаптували до сучасних мовних норм. Оригінальний текст та адаптацію подано в наступних двох розділах.

Тож архіви розкривають свої таємниці не всім, але тільки допитливим.

Дякуючи участі у проєкті нащадків і дослідників, життєпис Михайла Петренка може поповнюватися новими, ще невідомими знахідками та фактами, які допоможуть більше дізнатися про його життя та цілісніше зрозуміти мотиви його творчості.

Олександр Петренко

Первыя два явленія изъ

Найды

Драматической Думы

Михаила Петренка

Оригинальный текст

Рукопис перших двох яв «Найди» (перша дія) розміщено на чотирьох великих аркушах паперу з двох боків, тобто вісім сторінок тексту по два стовпці на сторінку. Рукопис підписано *М. Петренко* та датовано двадцятим січня 1845 року. Місцем написання вказано Харків.

Папір у правому верхньому кутку має штемпель-тиснення — знак виробника у вигляді розміщеної під короною монограми ІІ. По колу напис «ИМПЕРАТОР ПЕТЕРГ БУМ ФАБ». Судячи з наявних джерел, такий штемпель мав папір, який випускався на Імператорській Петергофській паперовій фабриці в 1844–1845 роках. Це узгоджується з датуванням документа, але питання потребує додаткових досліджень.

Основний текст рукопису написано доволі каліграфічним почерком, але ту ж саму літеру може бути написано різним способом. Наприклад, на початку рядка використано повне написання, а в кінці — скорочена скорописна форма. Літеру **і** переважно написано без крапки, тобто як **і**. Можливо, це робилося для пришвидшення написання тексту.

У тексті є виправлення, зроблені тим самим чорнилом і тією ж рукою, а також виправлення тексту думи та напис у кінці іншим чорнилом та іншою рукою. Окремої дати для пізніших виправлень не поставлено. Більша частина виправлень стосується правопису, наприклад, заміна слова «хуторъ» на «хутиръ». Є виправлення використаної за звичкою літери **ѣ** на **и** («лѣтъ» — «литъ»), оскільки літера **ѣ** українською читається як **і**. Ув інших подібних словах залишено **ѣ**, можливо, їх просто не було помічено.

Напис у кінці зроблено досить нерозбірливим почерком. Його розшифровано лише частково, тому він не увійшов до цієї книжки.

Первая два явленія изъ
 Найды Драматической
 Думы Михаила Петренка.

Действующія лица:

Марья Дорошенко
 Анна / Гала / писанница ея.

Дѣйствіе первое.

Камната въ молороссійскихъ
 вѣкахъ. Тамъ въходятъ и
 поютъ. Это происходитъ въ
 слободѣ Цареворисовоѣ Харьков-
 ской губерніи.

Фрагмент (ліва верхня чверть) першого аркуша
 рукопису драматичної думи «Найда», 1845 рік

Первыя два явленія изъ Найды Драматической Думы
Михаила Петренка.

Дѣйствующія лица:

Марья Дорошенко

2. 1

Анна /Галя/ племянница ея.

Дѣйствіе Первое.

Кимната въ малороссийскимъ вкусѣ. Галя выходитъ и
поетъ. Это происходитъ въ слободѣ Цареборисовѣ Харь-
ковской губерніи.

1й Выходъ.

Галя /поетъ/.

За тучами, за хмарами
сонечко несходе;
За вражею роботою
Мылый не прыходе.

Тучи, хмары громовые,
Розійдитесь ризно!
Прибудь мылый, чорнобрывый,
Хочь нерано, — пизно. *и т.д.*

нар. пѣсня.

Ой Боже, Боже мылостывый!
Якъ довго мылого изъ хутора нема,
Чого тамъ баритця мій голубъ сызый?
Давнымъ давно прихаты пора.
Колы-бъ винъ знавъ, якъ тутъ скучаю,
Якъ нудно, важко жить мени,
И що тутъ робытця на серци, на души;

Я вирю всебъ для мене винъ покинувъ:
Плуги, и хутирь, и воливъ,
И соколомъ до-дому прилитивъ.

Нигде безъ мылого я миста не найду:
У хати ничь, на двори жарко,
Туды пиду, сюды прійду,
Ёго нема, — чогось-то жалко.

Не знаю, що сама роблю,
То те вхоплю, друге вхоплю,
Глядышь, усе летыть додолу.
Чи скоро мылый мій пријдешъ ты додому?

Прилынь, прилынь. Боюсь зъ ума зійду.
Я цилый день дурна хожу;
Що коло мене есть нечую и небачу;
Атільки чую те, якъ плачу,
И те, якъ серденько болыть.
О Боже мій! де горе се взялося?
Ще молода, на свити не жила,
А вже воно, мовъ та змія,
Такъ дуже въ серденько впылося.
Охъ! знаю я, чого терплю,
Чого болыть душа и свить темніе.
Мени ще грихъ, ще лита молодые,
О Господы просты! а я уже люблю.
Люблю и мучусь безъ кинця,
Несу велькій страхъ и горе,
Спасы мене велькій Боже!

/начинаетъ молиться/

Молытыся немае сылы.
Оттакъ у вочахъ и стоять,
О Боже мій! душа болыть.....
Ану-лышинь пригну колины.

/становится на колыни/

Выходь 2й /входитъ тіотка/

Тіотка.

Бачь, молитця, и вся въ слизахъ;
Та не абы-якъ, — на колинахъ.

Галя /встаетъ/.

Се тіотушка!... та излякалась жъ на прахъ!

Тіотка.

Зъ базарю я прійшла, тай стала бачь у синяхъ;
Тай слухаю, що ты у хати не одна,
А съ кимъ-сь балакаешь, я думала, що гости;
Тыхесынько сюды вйшла,....
Дывлюсь, — ты простяглася на помости.
Скажи голубонька моя,
Чого жива до Бога лизешь?

Галя.

Охъ, мамочко моя!
Пидь часъ и горя неумирешъ.
Сидила я сумуючи одна,
От-тутъ, якъ разъ, коло викна,
То те, друге на умъ мени всходыло;
Згадала й те, що я на свити сырота,
И горе серцемъ овладило
Невидоме мени до сій поры;
И стало трудно, стало важко,
Родытеливъ такъ стало жалко,—
Мене такъ слёзы залылы.
Я свита Божого невздрила,
Невйдаю колы, и якъ
Упала я предъ Богомъ на колина,
И гирко плакала, моылась.....

Тіотка.

Згадала баба дивера, що добрый бувъ;
От-такъ и ты, мое племятко,
Черезъ 16 литъ згадала матирь, батька.
Пора таки збресты на умъ!
А ще обь чимъ моылась ты?

Галя.

О, мылостей багато есть у Бога,
Молытва, слёзы сыроты
До ихъ пряма, пряма дорога;
Предъ Богомъ такъ, мовъ ти зирки
Блещать сыритскіи слизки!
Не обь однимъ Создателя моыла:
Щобъ дядько бувъ здоровъ, та неболивъ,
Щобъ вы булы здорови, ябъ щаслыва;
Щобъ Богъ мене благословывъ
На добре дѣло, ажъ изъ неба....

Тіотка.

Нехай и такъ! просыла жениха?

Галя.

Мени ёго не треба.

Тіотка.

Ни Богу свичка ты, ни чорту кочерга!
Твоя молытва ни къ чòму негодитця.
Чи можно жъ дивци такъ молытця,
Щобъ не просыть у Бога жениха?
Охъ, не розумна ты, якъ бачу!
Тоби 16 литъ, ты не мала,
Давнымъ-давно тоби пора
Напамнять знать молытву всю дивчачу.

Галя.

Колы бь такъ научилась?

Тіотка.

Ты попросы сусиду нашу;
Вона бь тебе молитця поучила.
Якъ каже людъ, незнае очинашу, —
А якъ почне молытыся вона,
Та все чита, та все чита,
Та знай-соби поклоны гате;
Уморитця, — ажъ питъ пройме
А куряву жь таку зибье;
Що хочь тикай мерщи изъ хаты!
И всежъ-то просыть жениха;
Та не абы тоби якого, —
Хорошого та молодого;
Щобъ винъ соби красывый бувъ,
Та щобъ горилочки не дувъ,
Щобъ бувъ соби высокій не маленкій;
Чорнявый, мавъ бы довгій усъ
И паренёкъ таки ловкенькій.

Галя.

Вона вже дивка хочь куды,
Лй може треба женихивъ;
А я ще молода, — сего неразумію.
Про хлопцивъ я и думаты невмію.

Тіотка.

О Боже мій! дивчата вси таки,
Черныци зь виду вы, и трохи не святи;
Но знаю вовка я по шерсти,....
Я дивкою сама була,
Вы хлопцивъ любыте до смерты
Вси, безъ разбору, — якъ одна;

На серци чортова вся думка,
А глянь на васъ и дивка, якъ голубка!
Та вы притворщици вылыки!
Колы бѣ-то кожна зъ васъ дала
Всю воленьку рукамъ, та языку,
Опять булюбъ смишеніе языкивъ, —
На свити стало бѣ якъ въ шинку;
Одна другій вы бѣ патлы обрывалы,
А хлопцямъ очи выдыралы!

Галя.

Вы кажетця хотилы щось казаты

Тіотка.

Спасыби, серце, нагодала;
А я було зовсимъ забула
Объ тимъ, що думала казаты.
Я жениха тоби нашла:
Отъ чоловикъ який-то Боже!
Ёго полюбышь певно ты,
Чорнявий, стрійный, бравый, гожій,
Винъ просто кладъ для сироты;
И не абы-якого роду,
Извисный парень въ слободи,
Та ще къ тому одынь въ семьи;
Не пьяныця,— якъ знаю, зроду
Винъ въ ротъ горилки не бере;
А смирный такъ, якъ те телятко,
А любе, Боже! якъ тебе,
Що ажъ глядитъ на его жалко.
Я думаю, що ты за ёго пидешъ?

Галя.

Ни. Замижъ я ныколы не пиду,
Ничьею жинкою не буду;

Бо знаю счастья не найду,
 А лыха певно що добуду.
 Къ тому жъ итты яка нужда,
 Хиба я бидна, чи невольна?
 Я, слава Богу, всимъ довольна.
 Мого наслідья и добра
 Мени до смерты певно стане.
 Що въ тимъ печали и нужды,
 Що такъ краса моя завьяне;
 Затежъ ниhto моїй косы,
 Небуде пальцямы чесаты;
 Затежъ ниhto моїй красы
 Ногами недожде топтаты.

Тіотка.

Нехочить замижъ бачъ итты!
 Чи видано се сумозбрисътво?²⁶
 О лыщемирне все дивотство!
 За се ихъ Господы просты,
 Що навпротивъ себе говорять;
 А якъ пошлетъ Богъ старостивъ, —
 Дивчата ти, та бачъ не ти;
 Тоди спасыби имъ не спорять,
 А кажуть: „ну лышинь скорише
 Чепляйте мамо рушныки“.
 Кумедни дуже си дивки!

Галя.

Того кумедни, що дурни,
 Я бъ старостамъ гарбузъ печеный
 Пидставыла бъ, якъ разъ пидъ нисъ²⁷

²⁶ У рукопису цим рядком замінено закреслений рядок «Филозопія, филозопство!».

²⁷ У рукопису це слово можна прочитати і як «нисъ» (можливо, форма слова «писок»), і як «нисъ». Вигляд перших літер у словах «пидъ нисъ» тотожний, але схоже виглядає і літера «н» у словах «ниhto», «чорни».

Тіотка.

Воны то умни, — ты дурна!
Чого жь дуріишь ты? — не знаю.
Я тоби титка, — не чужа,
И я добра тоби бажаю.
Совитую тоби не кидатысь людей,
Бо ты живешъ на свити сыротою;
А сырота, якъ кажуть, безъ очей,
Того й глады, — зустринься зъ бидою.
Иды ты замижъ, не мудруй!
Покинь си пански выребеньки!
Тоби ще грихъ, ще лита молоденьки
На серци думку сю носить.
Ти нежила на свити стилько,
Въ твои лита не розсудыть,
Що солодко, або що гирко.
И думки си ты выкинь зъ головы,
И замижъ, я кажу тоби, иды!

Галя.

Тіотусычка моя, голубонька моя!
Моя золотая, моя дорогая!
Я васъ люблю, кинця нема;
Чому жь несчастна я такая,
Що вы не любыте мене,
И хочите людямъ виддаты.
Та що се, Боже мій, таке!
Зовсимъ выгонять мене зъ хаты.
А я пиду та дядькови скажу,
Розплачусь передъ нымъ, пожалуюсь ёму.
На васъ, на ваши вси затіи,
Побачите, що буде вамъ,
И вашимъ сквернымъ женахамъ.
Мене спасыби любить дядько,
То тилько вамъ мене не жалко,

Хочабъ орда мене взяла;
А я, якъ здумаю розтатысь зъ вами,
Такъ изальюсь горючими слизами,
И цилый день, мовъ та дурна.

Тіотка.

Та ты сіюгодні, щось чудненька!
Неначе, Галю, ты маленька, —
Бо плещешъ бознащо таке.
Що я кажу и дядько скаже те,
Що викъ тобі у дивкахъ не сидиты,
И що тобі таки пора,
И до чужого вже двора.

Галя.

Ну що вы будете робыты,
Колы по вашому та замижъ я пиду;
Ну хто васъ стане такъ любыты,
Якъ я васъ тіітушка люблю?
Хто вамъ, колы мене нестане,
Росчеше голову, повьяже?
Съ кимъ дядько буде шуткувать?
А васъ хто стане утишать,
Брехавши зъ ранку до пивночи?
Або пидъ вечеръ — по весни,
Хто буде вамъ спивать писни,
Про чорни бровы, кари очи?
Безщасна доленька моя!
Настане осинь, тамъ зима,
Завыють витры, вдарять вьюги,
И вамъ безъ мене скучно буде;
И вы заплачите не разъ
Згадавши бидну вашу Галю.
И отъ забудытесь пидъ часъ,
Що я живу въ чужому краю,

И пидыте мене шукать,
По хати скризь, а тамъ на двори
И будыте мене гукать
На улыщи и по садкови;
И скажете: и тутъ нема и тамъ нема,
Куды жъ дивалася вона?
Де той привить, де тая жалисть? —
Мене покинула на старисть!
У хати никому прибрать,
И никому людей принять;
Та де ты Галю сердце мое? —
Тутъ хлынуть слезы по-неволи!
Нелегко буде и мени
Безъ васъ тамъ житы на сторонци,
Въ слизахъ взйдè и зайде сонце;
Все буду я глядить туды,
Де живете вы, ажъ за горы;
Все буду васъ до себе звать,
А муку сердца, тяжке горе,
Вамъ буду зъ витромъ посылать;
И стану сохнуть всякій часъ,
Якъ видъ морозу квитъ рожевий,
А умирать прийду до васъ;
Не въ хату,.... ни! — въ садокъ вышневий;
Туды печаль и голову мою
На материнскую могилу
Я понесу, тамъ положу,
Туды на судъ васъ позову!

Тіотка.

Та перестань голубонька моя!
Твои слова для мене больни;
Ты мабутъ хочешъ, щобъ и я
Съ тобою плакала сіюгодні.
Чи можно статця, щобъ тебе
Я за очи дала, хиба здурію!

Я безъ тебе дыхнуть невмію.
Мы пріймымъ зятя до себе
И будышь ты его любить,
А винъ тебе жалить и почитаты.
И вашу жизнь Господь благословить;
Вы будыте щастливи и богати;
Глядя на васъ, и ворогъ будыть радъ!
А я зъ старымъ молытысь стану Богу,
Готовитця въ ту дальнюю дорогу,
Зъ якои мы невернымось назадъ.
Теперьъ, я знаю, бачишь ты
Чого зарани такъ печалюсь за тобою.
Охъ! страшно серденько мени,
Тебе покинуть сыротою,
Съ такими чорными бровами!

Галя.

Та хто тамъ сватае такій?

Тіотка.

Иванъ Василёвичъ Шнуренко, —
Извисно писарь волосный!

Галя.

Охъ, Боже мій! охъ мая ненько!
Та я за ёго не пиду.

Тіотка.

Напавъ тебе не въ пору дрикъ!
Ну чимъ же винъ не чоловикъ? —
Женыхъ такій, що лутчого не треба.
Колыбъ винъ трапивсь на другу,
Пидскочила бъ якъ разъ до неба
Видъ радости такому женыху.

Галя.

Нехай другії и радуютця ему;
Мени тутъ радисть невылыка.
Я знаю, прійдытця до слизь!...
Ну тіотушка найшлы вы чоловіка,
Се не женихъ, а просто ниждь!
Послухайте, що я скажу,
Ёму и Вамъ, та прямо въ вичи,
Нехай умыитця винъ трычи,
А я за ёго не пиду,
Бо я ёго и духу не терплю.
Нехай се будыть примха паньска!
Винъ цыганъ самъ, и ричь чыганьска;
А маты тамъ изъ биса зла;
Видъ неи встане вся наруга.
Вона мене изьїсть сама;
Къ тому жъ винъ пьяныця и волоцюга.

Тіотка.

Въ тебе языкъ, якъ бритва доню.
Не грихъ тоби, не страмъ тоби,
Давать ёму такую волю,
Страмыть людей безъ всякої выны.
Де ты набралася такого духу
брехаты такъ?: и маты зла,
А сынъ не тямытця, якъ пье сывуху!....
Якъ бачу я, зъ святыхъ нема добра;
Воны хочь здорово поклоны дують,
Затеждь и лаютця гараздъ и судяты
И пиднимають міръ на смихъ.
Такъ, серце, грихъ,
И для людей обидно,
И слухаты одъ дивки стыдно.

*Галя.
/плачетъ/*

Тіотка.

Я кажетця тебе не была,
А ты уже й губки надула,
Слизами щочки окропыла.
Ой слухай Галочко сюда!...
Та ну неплачь же, Богъ съ тобою!
Ты ще тоди маленькою була,
Якъ мате серденько твоя
Осталась горювать вдовою.
Невспила ще вона обтерты слизь
За мужикомъ, якъ тутъ болизнь
Мою голубоньку изъ нигъ звалила.
Отъ разъ прійшла я хвору навистыть,
Дывлюсь, сердешная лежить,
Чуть тепла та жива и рученьки схрестыла.
Що ты сестра? та що ты робышь?
Ты мабуть насъ покинуть хочешъ?
Сказала я уся въ слизахъ,
А ты тоди игралася въ ногахъ!
Мени осталася мнута до могилы,
Сестра! Богъ непославъ тоби дитей,
Возьмы жъ мою дочку замисть дѣтыны, —
Нехай nebude безъ очей!
Я трохи зъ горя нездурила,
Безъ памняты тебе я наруки вхопила,
А ты мене руками обняла
И пъявкою до серденька прильпла;
А я тоди одъ злизъ зовсимъ ослипла,
Невбачила якъ Богу душу отдала
Моя безсчасная сестра!

/плачутъ обои/

И съ тій поры на свии руки

Тебе я Галочко взяла,
О скільки радостей, о скільки муки
Моя душа перенесла,
Поки Господь мене сподобивъ
Тебе до розуму, якъ треба, довести
И дивкою побачити во всій краси.
Сказать нельзя, якъ я тебе жалила.
О! маты такъ нежалуе дочку, —
Жила и дыхала тобою,
Не разъ робылася малою,
Не разъ игралася съ тобою на писку.
Бувало ты чого смієшься, —
И я мовъ дурочка сміюсь,
Заплачишь ты чого сердешна, —
И я заплачу, зажурюсь.
Ось бачишь си лиса и горы,
На ихъ кохала я тебе;
И тамъ переняла ты у мене
Мои писни, печаль и горе;
Тамъ, тамъ головоньку твою
Я всю кудрямы завывала,
А ты за сю мою любовъ
Мене у ноги цилувала.
Чи думалось колы мени,
Кохаячи тебе безъ миры,
Що прійде времня те на дили,
Що ты за вси мои труды,
Мою любовъ, мое коханье
Заплатишь бачь непослуханьемъ?
Бо-дай сѣго удруге недождать.....
О! лучше зъ матерью твоею
Мени бъ прикрытыся землею.

Галя.

Хто вамъ сказавъ, що я васъ нелюблю,
Не слухаю? — не говорить напрасно!

О! дайте рученьку до серденька прижму,
Чогось воно забылось страшно.
Незнаю, якъ васъ и любить,
Ну дайте нижку поцилую!
Чогось моя душа болить,
И важко такъ и я тоскую?
Де слёзы дилися мои? —
Теперь наплакатысь у волю.
Тутъ темно кажетця мени?
Боюсь, боюсь зробытыся слипою!
Не сердтысь тіотю на мене,
О глянте, глянте веселійше!
Я слово вамъ даю святе
Неогорчаты такъ васъ бильше.
Ни тіотушка! я васъ люблю;
Для васъ у воду хочъ по шью,
И за не мылого пиду,
Що въ тимъ нужды, що потимъ одурію!...
Ну хочъ поглянте на мене!....
Не любыте мене, якъ бачу;
Охъ, мамочко моя, скажить,
Чимъ заслужила я не ласку вашу.

Тіотка.

Галочко моя, мое ты серденятко!
Сыритка мылая, сызеньке голубятко!
Люблю тебе безъ миры, безъ киньця.
Ты мій цвитокъ, мого коханья,
Моя надія, сподиванье;
Въ тоби души не чую я;
Ты моя радисть и утиха!
Пославъ же Богъ святыи мени
На старисть лѣтъ племинныцю такую,
Иды лышень мене скорійше обіймы!
А я тебе въ головку поцилую,
И подывлюсь у вочи каріи твои,

Якихъ негде найты не можно.
Ану лышень роскинь роскошно
Ты чорни кудроньки свои!
Дай, налюбуюся тобою,
Якъ лебедь чистою водою!
Дай, надывлюся на тебе,
Моя голубонька безвынна!
Твоя краса чудесна, дывна,
Такои въ свити не найты.
Ну що за очи, що за бровы!
Ты певно ихъ взяла у доли
На радисть людямъ и соби.
Давнобъ пора намалюваты
Твою дивочу красоту.
Де ти сестра? — ну годи спаты
Устань, поглянь на сыроту!
Ты по лыцю мовъ та княгиня,
Но Боже мій! яка судьбына
Тебе на свити жде?
Ты все журлыва, та журлыва,
Ты чуешь лыхо на себе
Боюсь, боюсь ты будышь несчаслыва!
Невидомо, незнаемо о чимъ
Ты все тоскуишь, та тоскуишь,
Ну вйды замижъ, такъ повирь,
Тоску навики ты забудышь,
Забудышь ты спивать тоди
Писни печальни, жалиблыви
И будышь ты весела та жартлыва
Спокийная счаслыва.

М. Петренко.

Харьковъ.

1845 года

Января 20 дня

Перші дві яви з
«Найди»
драматичної думи
Михайла Петренка

Адаптація до сучасних мовних норм

«Найда», драматична дума

(перші дві яви)

Дійові особи:

Марія Дорошенко;
Галя, її племінниця.

Дія перша

Дія відбувається у слободі Цареборисів²⁸ Харківської губернії. Кімната в українському стилі.

Ява перша

(Галя виходить і співає)

Галя (співає)

За тучами, за хмарами
Сонечко не сходе;
За вражею роботою
Милий не приходе.
Тучі, хмари громовії,
Розійдітесь різно!
Прибудь, милий чорнобривий,
Хоч не рано — пізно.

(і т.д. — народна пісня)

Ой Боже, Боже милостівий!
Як довго милого із хутора нема,
Чого там бариться мій голуб сизий?
Давним-давно приїхати пора.
Коли б він знав, як тут скучаю,
Як нудно, важко жить мені,
І що тут робиться на серці, на душі;

²⁸ Зараз с. Червоний Оскіл Ізюмського району Харківської області.

Я вірю — все б для мене він покинув:
Плуги, і хутір, і волів,
І соколом додому прилетів.
Нігде без милого я місця не знайду:
У хаті ніч, надворі жарко,
Туди піду, сюди прийду,
Його нема, — чогось-то жалко.

Не знаю, що сама роблю,
То те вхоплю, друге вхоплю,
Глядиш, усе летить додолу.
Чи скоро, милий мій, прийдеш додому?

Прилинь, прилинь. Боюсь з ума зійду,
Я цілий день дурна ходжу;
Що коло мене є — не чую і не бачу;
А тільки чую те, як плачу,
І те, як серденько болить.
О Боже мій! де горе се взялося?
Ще молода, на світі не жила,
А вже воно, мов та змія,
Так дуже в серденько впилося.
Ох! знаю я, чого терплю,
Чого болить душа і світ темніє.
Мені ще гріх, ще літа молодії,
О Господи прости! — а я уже люблю.
Люблю і мучусь без кінця,
Несу великий страх і горе,
Спаси мене, великий Боже!

(починає молитися)

Молитися немає сили.
Отак ув óчах і стоїть,
О Боже мій! душа болить...
Ану, лишень, пригну коліни.

(стає на коліна)

Ява друга
(входить тітка)

Тітка

Бач, молитесь, і вся в сльозах,
Та неабияк — на колінах.

Галя (встає)

Се тьотушка!... та ізлякалась же на прах!

Тітка

З базару я прийшла, та й стала, бач, у сінях;
Та й слухаю, що ти у хаті не одна,
А з кимсь балакаєш, я думала, що гості;
Тихесенько сюди ввійшла...
Дивлюсь, — ти простяглася на помості.
Скажи, голубонька моя,
Чого жива до Бога лізеш?

Галя

Ох, мамочко моя!
Підчас²⁹ і горя не умириш.
Сиділа я, сумуючи, одна,
От тут, якраз, коло вікна,
То те, друге на ум мені всходило;
Згадала й те, що я на світі сирота,
І горе серцем овладіло
Невідоме мені до сій пори;
І стало трудно, стало важко,
Родителів так стало жалко, —
Мене так сльози залили.
Я світа Божого невзріла,
Не відаю, коли і як
Упала я пред Богом на коліна,

²⁹ Калька з російського слова «подчас» (іноді, часом).

И гірко плакала, молилась...

Тітка

Згадала баба дівера, що добрий був;
Оттак і ти, моє плем'ятко,
Через шістнадцять літ згадала матір, батька.
Пора-таки збрести на ум!
А ще об чім молилась ти?

Галя

О, милостей багато є у Бога,
Молитва, сльози сироти
До їх пряма, пряма дорога;
Пред Богом так, мов ті зірки,
Блищать сирітській слізки!
Не об однім Создателя молила:
Щоб дядько був здоров та не болів,
Щоб ви були здорові, я б щаслива,
Щоб Бог мене благословив
На добре діло, аж із неба...

Тітка

Нехай і так! просила жениха?

Галя

Мені його не треба.

Тітка

Ні Богу свічка ти, ні чорту кочерга!
Твоя молитва ні к чому не годиться
Чи можна ж дівці так молитися,
Щоб не просить у Бога жениха?
Ох, нерозумна ти, як бачу!
Тобі шістнадцять літ, ти не мала,
Давним-давно тобі пора
Напам'ять знать молитву всю дівчачу.

Галя

Коли б так научилась?

Тітка

Ти попроси сусіду нашу;
Вона б тебе молитися поучила.
Як каже люд, не знає отченашу³⁰, —
А як почне молитися вона,
Та все чита, та все чита,
Та знай собі поклони гате;
Умориться, — аж піт пройме
А куряву ж таку зіб'є,
Що хоч тікай мерщій із хати!
І всеж-то просить жениха;
Та не аби тобі якого, —
Хорошого та молодого;
Щоб він собі красивий був,
Та щоб горілочки не дув,
Щоб був собі високий, не маленький;
Чорнявий, мав би довгий вус
І пареньок таки ловкенький.

Галя

Вона вже дівка хоч куди,
Їй, може, треба женихів;
А я ще молода, — сього не розумію.
Про хлопців я і думати не вмію.

Тітка

О Боже мій! дівчата всі такі,
Черниці з виду ви і трохи не святі;
Но знаю вовка я по шерсті...
Я дівкою сама була,
Ви хлопців любите до смерті

³⁰ Молитви «Отче наш...»

Всі, без розбору, — як одна;
На серці чортова вся думка,
А глянь на вас — і дівка, як голубка!
Та ви притворщиці великі!
Коли б то кожна з вас дала
Всю воленьку рукам та язичку,
Оп'ять було б смішеніє язиков³¹, —
На світі стало б, як в шинку;
Одна другій ви б патли обривали,
А хлопцям очі видирали!

Галя

Ви, кажеться, хотіли щось казати...

Тітка

Спасибі, серце, нагадала;
А я, було, зовсім забула
Об тім, що думала казати.
Я жениха тобі найшла:
От чоловік який-то, Боже!
Його полюбиш певно ти,
Чорнявий, стрійний, бравий, гожий,
Він просто клад для сироти;
І неабиякого роду,
Ізвісний парень в слободі,
Та ще к тому один в сім'ї;
Не п'яниця, — як знаю, зроду
Він в рот горілки не бере,
А смирний так, як те телятко,
А любе, Боже, як тебе,
Що аж глядіть на його жалко.
Я думаю, що ти за його підеш?

³¹ Змішання народів (Біблійне, церковнослов'янський вислів).

Галя

Ні. Заміж я ніколи не піду,
Ніч'єю жінкою не буду;
Бо знаю — щастя не знайду,
А лиха певно що добуду.
К тому ж іти яка нужда,
Хіба я бідна, чи невольна?
Я, слава Богу, всім довольна.
Мого насліддя і добра
Мені до смерті, певно, стане.
Що в тім печалі і нужди,
Що так краса моя зав'яне;
Зате ж ніхто моїй коси,
Не буде пальцями чесати;
Зате ж ніхто моїй краси
Ногами не дожде топтати.

Тітка

Не хоче заміж, бач, іти!
Чи видано се сумозбріство?
О, лицемірне все дівоцтво!
За се їх, Господи, прости,
Що навпроти себе говорять,
А як пошле Бог старостів, —
Дівчата ті, та бач не ті:
Тоді, спасибі їм, не спорять,
А кажуть: «ну, лишень, скоріше
Чіпляйте, мамо, рушники».
Кумедні дуже сі дівки!

Галя

Того кумедні, що дурні,
Я б старостам гарбуз печений
Підставила б якраз під ніс!³²

³² Див. примітку до слова «нисъ» на стор. 160.

Тітка

Вони то умні — ти дурна!
Чого ж дурієш ти? — не знаю.
Я тобі тітка — не чужа,
І я добра тобі бажаю.
Совітую тобі не кидатись людей,
Бо ти живеш на світі сиротою;
А сирота, як кажуть, без очей,
Того й гляди — зустрінешся з бідою.
Іди ти заміж, не мудруй!
Покинь сі панські витребеньки!
Тобі ще гріх, ще літа молоденькі
На серці думку сю носить.
Ти не жила на світі стільки,
В твої літа не розсудить,
Що солодко, або що гірко.
І думки сі ти викинь з голови.
І заміж, я кажу тобі, іди!

Галя

Тьотусечко моя, голубонько моя!
Моя золотая, моя дорога!
Я вас люблю — кінця нема;
Чому ж нещасна я така,
Що ви не любите мене,
І хочете людя́м віддати?
Та що се, Боже мій, таке!
Зовсім вигонять мене з хати.
А я піду та дядькові скажу,
Розплачусь перед ним, пожалуюсь йому.
На вас, на ваші всі затії.
Побачите, що буде вам
И вашим скверним женихам.
Мене, спасибі, любить дядько,
То тільки вам мене не жалко,

Хоча б орда мене взяла.
А я, як здумаю розтатись з вами,
Так і заллюсь горючими сльозами,
І цілий день, мов та дурна.

Тітка

Та ти сьогодні щось чудненька!
Неначе, Галю, ти маленька,
Бо плещеш бозна-що таке.
Що я кажу — і дядько скаже те,
Що вік тобі у дівках не сидіти,
І що тобі таки пора
І до чужого вже двора.

Галя

Ну що ви будете робити,
Коли по вашому та заміж я піду?
Ну хто вас стане так любити,
Як я вас, тьотушка, люблю?
Хто вам, коли мене не стане,
Розчеше голову, пов'яже?
З ким дядько буде шуткувать?
А вас хто стане утішати,
Брехавши з ранку до півночі?
Або під вечір повесні
Хто буде вам співать пісні
Про чорні брови, карі очі?
Безщасна доленька моя!
Настане осінь, там зима,
Завиють вітри, вдарять в'юги,
І вам без мене скучно буде,
І ви заплачете не раз,
Згадавши бідну вашу Галю.
І от забудетесь підчас,
Що я живу в чужому країю,
І підете мене шукать

По хаті скрізь, а там — на дворі,
І будете мене гукать
На улиці і по садкові;
І скажете: і тут нема, і там нема,
Куди ж дівалася вона?
Де той привіт, де тая жалість? —
Мене покинула на старість!
У хаті нікому прибрать
І нікому людей прийнять;
Та де ти, Галю, серце мбе? —
Тут хлинуть сльози поневолі!
Нелегко буде і мені
Без вас там жити на сторонці,
В сльозах взійде і зайде сонце;
Все буду я глядіть туди,
Де живете ви, аж за гори,
Все буду вас до себе звать,
А муку серця, тяжке горе,
Вам буду з вітром посилать.
І стану сохнуть всякий час,
Як від морозу квіт рожевий,
А умирать прийду до вас;
Не в хату... ні! — в садок вишневий,
Туди печаль і голову мою
На материнськую могилу
Я понесу, там положу,
Туди на суд вас позову!

Тітка

Та перестань, голубонько моя!
Твої слова для мене ббільні;
Ти, мабуть, хочеш, щоб і я
З тобою плакала сьогодні.
Чи можна статсья, щоб тебе
Я за очі дала, хіба здурію!
Я без тебе дихнуть не вмію.

Ми приймем зятя до себе
І будеш ти його любити,
А він тебе жалить і почитати.
І вашу жизнь Господь благословить;
Ви будете щасливі і багаті;
Глядя на вас, і ворог будеть рад!
А я з старим молитись стану Богу,
Готовиться в ту дальнюю дорогу,
З якої ми не вернемось назад.
Теперь, я знаю, бачиш ти,
Чого зарані так печалюсь за тобою.
Ох! страшно, серденько, мені
Тебе покинуть сиротою,
З такими чорними бровами!

Галя

Та хто там сватає такий?

Тітка

Іван Васильович Шнуренко, —
Ізвісно писар волосний!

Галя

Ох, Боже мій! ох, моя ненько!
Та я за його не піду!

Тітка

Напав тебе не в пору дрик!
Ну чим же він не чоловік? —
Жених такий, що луччого не треба.
Коли б він трапивсь на другу,
Підскочила б як раз до неба
Від радості такому жениху.

Галя

Нехай другі і радуються йому;

Мені тут радість невелика.
Я знаю, прийдеться до сліз!..
Ну, тьотушка, найшли ви чоловіка,
Се не жених, а просто ніж!
Послухайте, що я скажу,
Йому і вам, та прямо в вічі:
Нехай умиється він тричі,
А я за його не піду!
Бо я його і духу не терплю.
Нехай се буде примха паньська!
Він циган сам, і річ циганська;
А мати там із біса зла,
Від неї встане вся наруга.
Вона мене із'їсть сама;
К тому ж він п'яниця і волоцюга.

Тітка

В тебе язик — як бритва, доню.
Не гріх тобі, не страм тобі
Давать йому таку волю:
Страмить людей без всякої вини.
Де ти набралася такого духу
брехати так: і мати зла,
А син не тямиться, як п'є сивуху!..
Як бачу я, з святих нема добра;
Вони хоч здорово поклони дують,
Зате ж і лаються гаразд, і судять,
І піднімають мир на сміх.
Так, серце, гріх,
І для людей обидно,
І слухати од дівки стидно.

Галя (плаче)

Тітка

Я, кажеться, тебе не біла,

А ти уже й губкі надула,
Сльозами щічки окропила.
Ой слухай, Галочко, сюда!..
Та ну не плач же, Бог з тобою!
Ти ще тоді маленькою була,
Як мати, серденько, твоя
Осталась горювать вдовою.
Не встигла ще вона обтерти сліз
За мужиком, як тут болізн
Мою голубоньку із ніг звалила.
От раз прийшла я хвору навістити,
Дивлюсь — сердешная лежить,
Чуть тепла та жива, і рученьки схрестила.
Що ти, сестра? та що ти робиш?
Ти, мабуть, нас покинуть хочеш?
Сказала я уся в сльозах,
А ти тоді ігралася в ногах.
«Мені осталася минута до могили,
Сестра! Бог не послав тобі дітей,
Возьми ж мою дочку замість дитини —
Нехай не буде без очей!»
Я трохи з горя не здуріла,
Без пам'яті тебе я на руки вхопила,
А ти мене руками обняла
І п'явкою до серденька прилипла;
А я тоді од сліз зовсім осліпла,
Не вбачила, як Богу душу отдала
Моя безщасная сестра!

(плачуть обидві)

І з тій пори на свої руки
Тебе я, Галочко, взяла,
О скільки радостей, о скільки муки
Моя душа перенесла,
Поки Господь мене сподобив
Тебе до розуму, як треба, довести

І дівкою побачити у всій красі.
Сказати нельзя, як я тебе жаліла.
О! мати так не жалує дочку —
Жила и дихала тобою,
Не раз робилася малою,
Не раз ігралася з тобою на піску.
Бувало, ти чого смієшся —
І я, мов дурочка, сміюсь,
Заплачеш ти чого, сердешна, —
І я заплачу, зажурюсь.
Ось бачиш сі ліса і гори,
На них кохала я тебе;
І там перейняла ти у мене
Мої пісні, печаль і горе;
Там, там головоньку твою
Я всю кудрями завивала,
А ти за сю мою любов
Мене у ноги цілувала.
Чи думалось коли мені,
Кохаячи тебе без міри,
Що прийде врем'я те на ділі,
Що ти за всі мої труди,
Мою любов, моє коханье
Заплатиш, бач, непослуханьем?
Бодай сього удруге не дождать...
О! лучче з матір'ю твоєю
Мені б прикритися землею.

Галя

Хто вам сказав, що я вас не люблю,
Не слухаю? — не говоріть напрасно!
О! дайте рученьку до серденька прижму,
Чогось воно забилося страшно.
Не знаю, як вас і любить,
Ну дайте ніжку поцілую!
Чогось моя душа болить,

І важко так, і я тоскую?
Де сльози ділися мої? —
Тепер наплакатись уволю.
Тут темно кажеється мені?
Боюсь, боюсь зробитися сліпою!
Не сердьтесь, тьотю, на мене,
О гляньте, гляньте веселіше!
Я слово вам даю святе
Не огорчати так вас більше.
Ні, тьотушка! я вас люблю;
Для вас у воду хоч по шию,
І за немилого піду,
Що в тім нужди, що потім одурію!..
Ну хочь поглянте на мене!..
Не любите мене, як бачу;
Ох, мамочко моя, скажіть,
Чим заслужила я неласку вашу.

Тітка

Галочко моя, моє ти серденьтко!
Сирітка милая, сизеньке голуб'ятко!
Люблю тебе без міри, без кінця.
Ти мій цвіток, мого коханья,
Моя надія, сподіванье.
В тобі душі не чую я;
Ти моя радість і утіха!
Послав же Бог святий мені
На старість мать племінницю такую,
Иди, лишень, мене скорійше обійми!
А я тебе в голівку поцілую
І подивлюсь ув очі карії твої,
Яких нігде найти неможно.
Ану, лишень, роскинь розкошно
Ти чорні кудроньки свої!
Дай полюбуюся тобою,
Як лебідь чистою водою!

Дай надивлюся на тебе,
Моя голубонько безвинна!
Твоя краса чудесна, дивна,
Такої в світі не найти.
Ну що за очі, що за брови!
Ти, певно, їх взяла у долі
На радість людям і собі.
Давно б пора намалювати
Твою дівочу красоту.
Де ти сестра? — ну годі спати!
Устань, поглянь на сироту!
Ти по лицю, мов та княгиня,
Но Боже мій! яка судьбина
Тебе на світі жде?
Ти все журлива, та журлива,
Ти чуєш лихо на себе
Боюсь, боюсь, ти будеш несчаслива!
Невідомо, незнаємо о чім
Ти все тоскуєш, та тоскуєш,
Ну вийди заміж, так повір,
Тоску навіки ти забудеш,
Забудеш ти співать тоді
Пісні печальні, жалібливі
І будеш ти весела та жартлива
Спокійная, счаслива.

М. Петренко.

*Харків.
20 січня
1845 року*

Адаптація тексту — О. О. Редчук

Реконструкції образу Михайла Петренка

Як вже відзначалося, досі не знайдено портрета Михайла Петренка. Сподіваємося, десь в архівах зберігається такий бажаний портрет, а зараз доводиться задовольнятися більш чи менш вірогідними реконструкціями образу, створеними на основі фотографій близьких нащадків поета.

Подані у цій книзі реконструкції створив заслужений художник України Олександр Миколайович Чередниченко на основі фотографій з архівів правнучки М. Петренка Наталі Борисівни Шептій (Петренко) та праправнука Олександра Євграфовича Петренка.

Умовна назва цього портрета «Студент», тобто портрет відтворює образ поета часу студентських років, коли молодий Петренко написав свій вірш «Недоля» — «Дивлюся на небо...» ([1], С. 175).

Реконструкцію створив О. М. Чередниченко у 2013 році на замовлення нащадків поета.

При роботі над портретом використано фотографії:

- Петренка Бориса Миколайовича, онука поета (надала Наталя Борисівна Шептій, правнучка М. Петренка);
- Петренка Олександра Євграфовича, онука поета (надав Олександр Євграфович Петренко, праправнук поета).

Портрет відтворює образ Михайла Петренка у зрілому віці. Поета зображено не у формі чиновника того часу, а в цивільному вбранні, так би мовити, «на дозвіллі», що більше пасує Петренкові-поету, а не Петренкові-повітовому стряпчому.

Реконструкцію портрета створив О. М. Чередниченко у 2007 році на основі фотографії онука поета Бориса Миколайовича Петренка, яку надала правнучка поета Наталя Борисівна Шептій.

Біографічний нарис

родоводу та службової діяльності Михайла Миколайовича Петренка (документально підтвержені дані)

Нині зібрано, мабуть, практично всі основні інформаційні джерела, де трапляються будь-які згадки про Михайла Миколайовича Петренка.

Усю інформацію, що стосується біографії поета, проаналізовано задля виявлення фактів, що мають документальне підтвердження або апіорі безперечних. Спираючись на ці факти, написано подану нижче біографію³³.

За основу біографії взято останній доступний на сьогодні варіант «Формулярного списка о службѣ Лебединскаго Уѣзднаго Стряпчаго Титулярнаго Совѣтника Михаила Николаевича Петренка за 1858 годъ» ([6], арк. 11–14). Пошуки тривають, тому біографія має поповнюватися новими фактами з документів, які ще чекають своїх дослідників на полицях архівів та бібліотек.

У житті Михайла Петренка умовно можна розглядати наступні періоди:

- слов'янський (дитинство);
- харківський (юність, студентство);
- перебування за межами України (гіпотеза);
- харківсько-вовчансько-лебединський (служба).

Слов'янський період потребує особливо пильної уваги і вивчення, бо протягом багатьох десятиліть біографію поета досліджували краєзнавці різної міри підготовленості, що призвело ще на початкових етапах до появи величезної кількості помилок і навіть фальсифікацій (на жаль, і в деяких працях, що вийшли після 2000-го року).

³³ Біографію подано, можливо, надмірно детально, проте це дає змогу зберегти багато подробиць, що допоможуть дослідникам правильно орієнтуватися в подіях життя Михайла Петренка.

Є підстави припускати, що Михайло Петренко після закінчення університету жив деякий час за межами України. На даному етапі ця гіпотеза має замало обґрунтувань, тому лише згадуємо про цей можливий період.

Часові межі служби Михайла Петренка в Харкові, Вовчанську й Лебедині документально підтверджено, завдяки чому в описах різних авторів немає, як правило, принципів суперечностей. У текстах інколи допущено лише неточності, обумовлені різною мірою інформованості, тобто доступом до інформації, звільненої від помилок, домислів і фальсифікацій.

У межах окреслених періодів необхідно розшукувати нові документи й факти, які поглиблюють знання про життя і творчість Михайла Миколайовича Петренка.

БІОГРАФІЯ

Михайло Петренко народився у 1817 році, ймовірно за все в місті Слов'янську Слобідсько-Української губернії. Зважаючи на нестачу документальних підтверджень, місто, де він народився, залишається хоча й обґрунтованою, але гіпотезою.

Першу довідку про біографію М. Петренка було надруковано у 1848 р. в «Южном русском сборнике» [5], де поряд з віршами видавець А. Метлинський розмістив коротку інформацію про поета:

Петренко, Михайло Миколайович, народився в 1817 році та, переважно, проживав і пізнав мову й побут народний у місті Слов'янську та його околицях, Ізюмського повіту; закінчив курс навчання в 1841 році у Харківському Університеті, потім пішов на службу в цивільне відомство...

Це була, мабуть, перша й остання біографічна довідка про Михайла Петренка, опублікована в літературі ще за його життя.

Петренко, Мпхайло Николаевичъ, родился въ 1817 году, и, большею частию, проживалъ и узнавалъ языкъ и бытъ народный въ городѣ Славянскѣ и его окрестностяхъ, Изюмскаго Уѣзда; окончилъ курсъ ученія въ 1841 году въ Харьковскомъ Университетѣ, и потомъ опредѣлился на службу по гражданскому вѣдомству. Кромѣ напечатанныхъ здѣсь сочиненій написалъ еще оперу, нигдѣ не напечатанную; — первыя же стихотворенія его напечатаны въ украинскомъ литературномъ сборникѣ: Молодикъ на 1843 годъ. — Издатель.

Біографічна довідка з видання «Южный русский сборникъ»

Михайло народився в родині губернського секретаря Петренка Миколи Дмитровича (1792 р. н.), який походив з дворян, проживав у Слов'янську і служив у Слов'янській міській ратуші, що має документальне підтвердження. Саме ці факти дають підставу вважати, що Михайло народився у Слов'янську.

У формулярному списку Миколи Дмитровича Петренка на вересневу третину 1828 року зазначено, що з *«благоприобрътеннаго»* майна у Слов'янську в його дружини був дерев'яний будинок.

Далі надається послужний список Миколи Петренка:

- на службу вступив у міську ратушу підканцеляристом 22 серпня 1806 р., ще чотирнадцятирічним юнаком;
- канцелярист — з 2 листопада 1807 р.;
- губернський реєстратор — з 1 травня 1808 р.;
- колезький реєстратор — з 31 грудня 1812 р.;
- губернський секретар — з 31 грудня 1816 р.;
- колезький секретар — з 31 грудня 1819 р.;
- титулярний радник — з 31 грудня 1822 р.;
- 22 червня 1822 р. указом Слобідсько-Українського губернського правління призначений у ратушу секретарем.

<p>Кого вступив в Синод и во оной какими диними во какихъ должностяхъ и въ продолжилъ также небыль какихъ отъ лицевъ дряннъ небыль ни кроме синода особенно самъ на время и во какое время.</p>		<p>во ва ко те ва ор ит ко ни</p>
		<p>Содв и и и</p>
<p>Во Синод вступилъ въ сто Государствен ную подканцелярию. — — — — —</p>	<p>1806</p>	<p>Содв и и и</p>
<p>Канцелярию. — — — — —</p>	<p>1807</p>	<p>Содв и и и</p>
<p>Судебныхъ ревизиторовъ. — — — — —</p>	<p>1808</p>	<p>Содв и и и</p>
<p>Коллежскихъ ревизиторовъ. — — — — —</p>	<p>1812</p>	<p>Содв и и и</p>
<p>Судебныхъ Секретарей. — — — — —</p>	<p>1816</p>	<p>Содв и и и</p>
<p>Коллежскихъ Секретарей. — — — — —</p>	<p>1819</p>	<p>Содв и и и</p>
<p>Митрофановъ Святыхъ колл. — — — — —</p>	<p>1822</p>	<p>Содв и и и</p>
<p>Потомъ Указомъ Свободно-Украинцевъ Судебнаго управления и продолжилъ въ сто ратушу Секретарей. — — — — —</p>	<p>1822</p>	<p>Содв и и и</p>
<p>— Турецкого раеманъ</p>		<p>Семья Мартыновъ Маріонъ Жиробъ</p>

Фрагмент формулярного списку за 1828 рік

З цього ж документа відомо, що в сім'ї Миколи Дмитровича та його дружини Марфи Андріївни було, принаймні, шестеро дітей:

- Ксенія — 1814 р. н.;
- Михайло — 1817 р. н.;
- Олексій — 1819 р. н.;
- Настасія — 1821 р. н.;
- Євграф — 1822 р. н. (Соборна Воскресенська церква м. Слов'янська: народився 9 грудня, охрещений 11 грудня; хрещені: колезький секретар Лаврентій Пилипович Корсунов та «генерал-майорша» Юліанія Дмитрівна Тихоновська);
- Марія — 1827 р. н.

Мабуть, батько Михайла рано помер або загинув. Як, де й коли це сталося, а також місце поховання його досі невідомі. Документальних матеріалів про це немає, але гіпотеза ґрунтується на аналізі віршів поета. Питання відкрите для дослідження.

Дідом Михайла Миколайовича був Петренко Дмитро Іванович (1762 р. н.). Дмитро Петренко одружився 4-го лютого 1789 року на дочці купця зі Слов'янська — Ксенії Борисівні П'ятирубльовій (1770 р. н.), про що є запис у метричній книзі Введенської церкви Тору. Обоє були православного віросповідання й одружилися першим шлюбом.

№	Рік	Кто и когда и каким образом сочетались
23	4	Венчана отцом города славянского, квартала поручиком Дмитром Петром Ксенией тою женою Ксенией Борисовою дочкою пятирублевой отцом поручиком славянским;

Фрагмент метричної книги Введенської церкви Тору

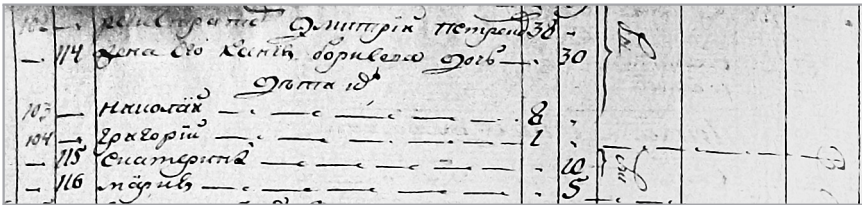
Можливо, дворянство роду Петренків, до якого належить і Михайло Миколайович, почалося саме з поетового діда, що служив квартальним поручиком (помічник квартального

наглядача). Це була поліцейська посада (згідно «Статуту благочинності» 1782 року, чиновника обирали на три роки), яка відповідала 12-му класові Табелі про ранги Російської імперії. Якщо чиновник мав до вступу до посади вищий класний чин, то він за ним зберігався.

У сім'ї Дмитра Івановича народжувалося, принаймні, четверо дітей, що відомо зі сповідних розписів Воскресенської церкви м. Слов'янська:

- Катерина — 1790 р. н.;
- Микола — 1792 р. н.;
- Марія — 1794 р. н. (10 серпня, «восприемница» — Марфа П'ятирубльова);
- Григорій — 1799 р. н.

Також у документах ідеться про годованця Герасима, приблизно 1882 р. н.

Фрагмент сповідних розписів Воскресенської церкви м. Слов'янська

За цими документами, Дмитро Іванович у 1800 році служив реєстратором. Саме в такій чиновницькій родині могло легко та природно виникнути бажання бачити свого нащадка людиною освіченою й гідним продовжувачем роду на державній службі. З чималою впевненістю можна вважати, що рішення Михайла про вступ до університету, і саме на юридичний факультет, не було випадковим.

З великою ймовірністю можна говорити, що знайдено записи також про прадіда Михайла Петренка. Ним міг бути військовий обиватель Іван Данилович Петренко (1722 р. н.). Певна інформація про нього є в сповідних розписах Воскресенської церкви Тору за 1776 рік.

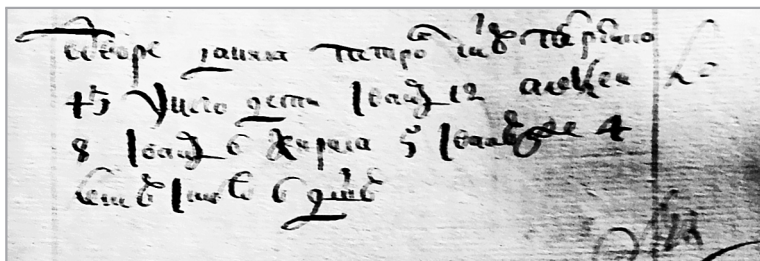
У нього та його дружини Зиновії Тимофіївни (1729 р. н.) було дев'ятеро дітей, серед них — Дмитро Іванович Петренко (вираховано — 1767 р. н.). За оцінками генеалогів, вирахована різниця в даті народження приблизно 4–5 років не є істотною для тих часів (можлива помилка при переписуванні документа тощо). Проте, до уточнення дати народження за іншими можливими документами, не можна стверджувати, що Іван Данилович Петренко був прадідом Михайла Петренка.

126	365	~	Иванъ Тимоѳѣевъ сынъ Петра	54	
			Зиновія Тимофѣевна доца	47	
	366	7	Иванъ Тимоѳѣевичъ	29	
	367	7	Зиновія Тимофѣевна	27	
	368	7	Дмитрій Тимоѳѣевичъ	9	18
			Степанъ Тимоѳѣевичъ		17
			Евдокимъ Тимоѳѣевичъ		12
			Долгунъ Тимоѳѣевичъ		8
			Дѣній Тимоѳѣевичъ		6
			Степанъ Тимоѳѣевичъ	3	
			Иванъ Тимоѳѣевичъ		
	369	7	Михайло Тимоѳѣевичъ Меланія Николаевна доца	22	

Фрагмент свідних розписів Воскресенської церкви Тору

Зважаючи на той факт, що в 1765 році імператриця Катерина II реформувала слобідські козацькі полки, Іван Данилович міг служити раніше, наприклад, в Ізюмському слобідському козацькому полку.

Як прапрадіда Михайла Миколайовича з великою імовірністю можемо розглядати Данила Петровича Петренка (у 1732 р. йому було 45, тобто орієнтовно — 1687 р. н.), який був козаком Ізюмського слобідського козачого полку в сотні м. Тору (Слов'янська).

Фрагмент списків Торської сотні

Ізюмського слобідського козачого полку, 1732 рік

Таке припущення ми можемо зробити, бо в нього був син Іван Данилович (близько 1720 р. н.). Ця інформація відкривається з наведеного вище документа 1732-го року.

За вірогідними даними, що знаходимо в літературі, до вступу в університет Михайло Петренко проживав і вчився в Харкові принаймні з 1833 року.

У 1837 році Михайло вступив у Імператорський Харківський університет на юридичний факультет, і родина оплачувала його навчання. Відповідний документ зберігається в бібліотеці Харківського національного університету (у п'ятій колонці списку — «*На какомъ содержаніи*» — вказано: «*На собственномъ*»). Якби родина Михайла була неспроможна оплачувати навчання, можливо було б просити про перехід на казенний кошт, але, схоже, в цьому потреби не було.

С П И С О К Ъ С Т У Д Е Н Т О В Ъ ИМПЕРАТОРСКАГО ХАРЬКОВСКАГО УНИВЕРСИТЕТА на 184 $\frac{1}{2}$ академическій годъ, ПО ЮРИДИЧЕСКОМУ ФАКУЛЬТЕТУ.				
Число	ИМЕНА И ФАМИЛИИ.	Время вступ- ленія въ Учи- верситетъ.	Изъ какого званія.	На какомъ содержаніи.
25	Петренко Мпхалъ.	21 Сен. 1837.	Об. оф. сынъ.	Н

Фрагменти списку студентів Харківського університету

1841 року закінчив повний курс наук в університеті зі статусом «*действительнаго студента*», що свідчило про закінчення закладу без відзнаки.

Поки невідомо, де проживав і чим займався Михайло від закінчення університету й до вступу на службу в Харківську Палату кримінального суду канцелярським чиновником 13 липня 1844 року.

Проте достовірно відомо наступне:

- 14 серпня 1844 р. Урядовим Сенатом затверджений у чині губерньського секретаря;
- 19 вересня 1844 р. призначений старшим помічником столоначальника;
- 6 червня 1845 р. призначений до виконання обов'язків столоначальника;
- 17 серпня 1846 р. затверджений столоначальником;
- за відмінну старанність до служби «по Высокому манифесту» 26 листопада 1846 р. Михайло Петренко нагороджений чином колезького секретаря;
- 16 серпня 1847 р. призначений у Вовчанський повітовий суд секретарем (див. Адрес-Календар за 1850 рік);
- 6 липня 1849 р. переведений у місто Лебедин повітовим стряпчим, тобто прокурором (див. рапорт про вступ на посаду);
- у Лебединському земському суді служив до кінця 1862 року, до самої смерті (див. Адрес-Календар за 1859–1860 роки).

у ъЗДНЫЙ СУДЪ:

**Суд., ТтС. Гр. Петръ Сем. ГЕНДРИКОВЪ.
— Зас. Шт. Кап. Макс. Кирил. ДЪДЕНКО;
Плпор. . . ЕЛИСЪЕВЪ. — Секр., КСк. Мих.
Никол. ПЕТРЕНКО.**

Адресъ-Календарь:

*Общій штатъ Россійской Имперіи, 1850. Часть вторая.
(С. 164, запис щодо Вовчанського повітового суду)*

Лебединскаго Уезднаго Стрелана.

Репортъ.

*Вашему Высокоблагородію много геть дойти, что покри
вѣсти много въ городѣ Лебединѣ исправленіе должности
Уезднаго Стрелана вступилъ его боя в.ч. г. г. —*

Уездный стреланъ Пейсиринъ

Репорт про вступ на посаду в Лебедині

ЗЕМСКІЙ СУДЪ:

Исправи., КА. Петръ Ал-ѣв. **ДОБРО-
СЕЛЬСКІЙ.** — **Непрем. Зас.,** КСк. Ив. Иван.
ЕГОРОВЪ. — **Зас.,** ТтС. Влад. Як. **КРАСНО-
КУТСКІЙ.** — **Стан. Прист:** 1 ст., КСк. Фед.
Васил. **ХОРУЖИНСКІЙ;** 2, КСк. Макс. Емел.
ВЕНДЕРЕШЕВСКІЙ. — **Секр.,** ГС. Як. Тим.
СМАКОВСКІЙ.

Уездн: **Предв. Дв.,** ВС. Алдръ Никол. **ЛО-
СЕВЪ.** — **Казн.,** ТтС. Фед. Алдр. **ВЫШИН-
СКІЙ;** при немъ: **Бухг:** ТтС. Петръ Григ. **ПО-
ДОЛЯКИНЪ** и ГС. Матв. Яков. **СКОРОХО-
ДОВЪ** и **Журн.,** ГС. Павелъ Осип. **МАСЮ-
КОВЪ.** — **Уездн. Стряпч.,** ТтС. Мих. Никол.
ПЕТРЕНКО. — **Акцизн. Надзир:** ТтС. Алдръ
Петр. **РОЖАНСКІЙ** и КСк. Иван. Алдр. **КО-
СМАЧЕВЪ.**

*Адресъ-Календарь. Общая роспись вѣсѣхъ чиновныхъ особъ въ
государствѣ, на 1859—1860 годъ. Часть I.*

(С. 471, запис щодо Лебединського земського суду)

Слід зазначити, що Михайло Петренко служив у Лебединському земському суді, що перебував у юрисдикції Міністерства внутрішніх справ. Проте повітовий стряпчий безпосередньо підпорядковувався губернському прокуророві, оскільки ця посада належала до Міністерства юстиції, і титулувався як «высокоблагородие».

Високим наказом, відданим по цивільному відомству 22 січня 1853 р., Михайла Миколайовича за вислугу років нагороджено чином титулярного радника. Зважаючи на те, що черговий чин був присуджений майже з трирічною затримкою з вини інстанції, що займалася даним питанням, старшинство в документах було вказане від 26 листопада 1850 року.

Мабуть, Михайло Петренко був успішним службовцем, що видно з переліку просувань по службі в його формулярному спискові 1858 р., а також з висновку комісії: *«аттестован способным и достойным»*.

До речі, губернського секретаря М. Петренка згадано у «Списке личных дворян, проживающих в г. Харькове, служащих в Харьковской палате уголовного суда», який зберігається в «Деле о потомственных и личных дворянах Харьковской губернии за 1845 год». У цій самій справі, у «Списке личных дворян, проживающих в г. Славянске, не служащих» зазначено рідного брата Миколи Дмитровича (дядька Михайла Миколайовича) — титулярного радника Григорія Дмитровича Петренка (1799 р. н.). Як і батько Михайла Миколайовича, Григорій служив у Слов'янській городській ратуші, вступивши на службу в 1814 р. у п'ятнадцятирічному віці.

У деяких документах також вказано відпустки Михайла Петренка:

- 1850 року: з 26 червня по 23 липня, 28 днів;
- 1852 року: з 4 липня по 2 серпня, 28 днів;
- 1855 року: з 17 серпня по 8 вересня, 21 день.

До роботи повертався вчасно, у відставці не був.

По Високому маніфесту від 26 серпня 1856 р., нагороджений пам'ятною медаллю другого ступеня «В память войны 1853—1856 гг.». Такою медаллю темної бронзи на Володимирській стрічці нагороджувалися військові й цивільні чини всіх відомств, найстарші в дворянських родинах.

Михайло Миколайович не брав участі у Кримській війні, про що у графі *«Был ли в походах против неприятеля и в самих сражениях и когда именно»* вказано: *«не был»* (формулярний список 1858 року).

У формулярних списках Михайла Петренка за різні роки, включно з 1858, згадувалося, що в місті Слов'янську Харківської губернії він серед інших спадкоємців має два будинки і при них чотири душі селян.

Був одружений на дворянці Анні Євграфівні Миргородовій (православного віросповідання), мав п'ятеро дітей.

Наступні записи зроблено з формулярних списків і церковних метричних книг, які на сьогоднішній день вдалося розшукати в архівах.

Син Микола народився 16 серпня, охрещений 23 серпня 1849 року. Хрещені: поміщик Лебединського повіту, губернський секретар Петро Олексійович Добросельський і губернського секретаря Василевського дружина Любов Євграфівна (можливо, рідна сестра Анни Миргородової). Факт народження зареєстровано у метричній книзі Вознесенської церкви м. Лебедина.

Відомо, що Микола в дев'ятирічному віці в 1858 році був відданий до Лебединського повітового училища і закінчив його в 1861 році, вже дванадцятирічним хлопцем.

Також є відомості, що Микола Михайлович Петренко пізніше проживав у селі Гудимівка Лебединського повіту, де працював шкільним учителем. Помер у 1884 р., точніша дата смерті й місце поховання поки що невідомі.

Дочка Людмила народилася 23 серпня, охрещена 28 серпня 1851 року. Хрещені: поміщик Лебединського повіту, колезький секретар Петро Олексійович Добросельський і поміщиця Ізюмського повіту «капітанша» Варвара Георгіївна

Каладієва (можливо, двоюрідна сестра Михайла Петренка). Факт народження зареєстровано у метричній книзі Георгіївської церкви м. Лебедина. Людмила померла до 1853 р., точніше, до складання формулярного списку 1853 року.

Дочка Варвара народилася 16 січня, охрещена 20 січня 1853 року. Хрещені: поміщик Лебединського повіту, колезький секретар Петро Олексійович Добросельський і капітанша Варвара Георгіївна Каладієва. Факт народження зареєстровано у метричній книзі Трьохсвятительської церкви м. Лебедина. Варвара померла в дитячому віці до 1858 р., точніше, до складання формулярного списку 1858 року.

Дочка Марія народилася 23 січня, охрещена 29 січня 1855 року. Хрещені: титулярний радник Петро Олексійович Добросельський і третьої гільдії купецька дружина Анна Олександрівна Федорова. Факт народження зареєстровано у метричній книзі Трьохсвятительської церкви м. Лебедина.

Син Євграф народився 20 квітня 1857 р. (дані з формулярного списку 1858 р.). Метричні записи щодо народження молодшого сина Михайла Петренка поки не виявлено. Можна припустити, що народження Євграфа могло бути записане в одній з іще не виявлених метричних книг м. Лебедина чи у м. Гадячі Полтавської губернії, звідки могла бути родом дружина Михайла Петренка.

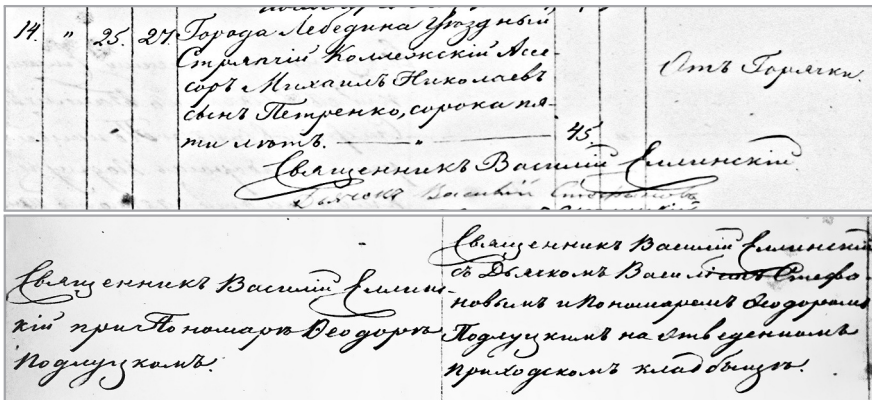
Євграф Михайлович Петренко помер 14 січня 1910 р. й похований на кладовищі невеликого кримського селища Таганаш.

Хрещеним у чотирьох дітей Михайла Петренка була одна й та сама людина — поміщик Лебединського повіту, справник Петро Олексійович Добросельський. Звичайно ж, це свідчить про дружбу між ними. Чи був Михайло Петренко хрещеним у дітей П. О. Добросельського — питання цікаве і зараз вивчається.

Дітей Михайла Петренка хрестили в різних церквах м. Лебедина, а це дає підстави вважати, що його родина кілька разів міняла місце проживання.

Беручи до уваги той факт, що Анна Євграфівна могла бути родом з Гадяча (Полтавської губернії) і, можливо, інколи відвідувала там батьків, хтось з дочок міг померти і в Полтавській губернії. Проте сім'я Михайла Петренка проживала в Лебедині, й діти були при батькові, тому є підстави вважати, що Людмилу й Варвару поховано в цьому місті.

Помер колезький асесор повітовий стряпчий Михайло Миколайович Петренко 25 грудня 1862 року у віці 45 років від лихоманки. Відспівували Михайла Петренка в Миколаївській церкві м. Лебедина, а похований він був 27 грудня «на отведенномъ приходскомъ кладбыщѣ», про що є відповідні записи у метричній книзі цієї церкви.

Фрагменти метричної книги Миколаївської церкви м. Лебедина

Таким чином, у Лебедині можна було б сподіватися віднайти три могили, що стали останнім земним притулком для Михайла Петренка та двох його дочок: Людмили й Варвари.

Судячи з того, що Петренка Євграфа знайдено у списках Лебединського повітового училища за червень 1868 року (рік вступу — 1867, можливий рік закінчення — 1870), після смерті Михайла Петренка його родина проживала в Лебедині.

Поки невідомо, як складалося життя дружини Михайла Миколайовича, Анни Євграфівни, та їхньої дочки Марії.

На цей час іще залишаються декілька основних невирішених питань з біографії Михайла Петренка:

- документально не підтверджене місто й місце народження;
- не встановлено точну дату народження;
- не з'ясовано місце проживання його батьків у місті Слов'янську;
- невідомо, де перебував і що робив М. Петренко в період після закінчення університету та до вступу в службу в Харківську Палату кримінального суду (липень 1844 р.);
- ще невідоме місце його поховання в Лебедині;
- ще не знайдено світлину чи портрет.

Пошук триває. Архіви відкривають свої таємниці обережно й не кожному. Сподіваємося, ще буде зроблено багато знахідок, пов'язаних з життям і творчістю Михайла Миколайовича Петренка, що допоможе відповісти на багато дуже цікавих запитань, які він нам залишив.

Олександр Петренко

Література

- [1] СНІПЪ, УКРАИНСКІЙ НОВОРОЧНИКЪ. РІКЪ ПЕРВІЙ. / Александръ Корсунъ. — Харькѣвъ, 1841.
- [2] Тихорскій Николай. Рецензія на Украинскій новорочникъ Сніп Александра Корсуна. // Маякъ, журналъ современнаго просвѣщенія, искусства, и образованности. — Санктъ-Петербургъ, 1842. Том V, Кн. IX, Гл. IV.
- [3] МОЛОДІКЪ НА 1843 ГОДЪ, УКРАИНСКІЙ ЛИТЕРАТУРНЫЙ СБОРНИКЪ, ЧАСТЬ ВТОРАЯ. / И. Бецкий. — Харьковъ, 1843.
- [4] Маяк. — Санктъ-Петербург, 1843. — Том. IX., Кн. 18., Отд. 5.
- [5] ЮЖНЫЙ РУССКІЙ ЗБОРНИКЪ / Амвросій Метлинскій. — Харьковъ, 1848.
- [6] Сумський обласний архів, фонд 523, оп. 1, спр. 158.
- [7] ПРАВДА. Письмо литературно-политичне. Рочник IX-ий 1876. / Під редакцією д-ра Олександра Огоновського, Лонгина Лукашевича и Володимира Барвінського. — У Львові. З друкарні товариства им. Шевченка.
- [8] Петров Н. И. Очерки истории украинской литературы XIX столетия. — К., 1884.
- [9] Айзеншток І. Листи Порфирія Кореницького // Науковий збірник за рік 1926: Записки Українського наукового товариства в Київі (тепер Історичної секції Всеукраїнської академії наук). — Т. XXI. — К.: ДВУ, 1926.

- [10] Єрофіїв Ів. Матеріали до біографії В. С. Олександрова // Червоний шлях. — 1926. — № 9.
- [11] Перетц Лев. Матеріали з української літератури, що перебувають у Пушкінському домі, та співробітники альманаху «Сніп» 1841 р. О. Корсуна // Записки історично-філологічного відділу ВУАН. — Кн. XIX. — К., 1928.
- [12] Шамрай А. Харківська школа романтиків (Передні уваги) // Харківська школа романтиків / Вступні статті, редакція і примітки А. Шамрая. — Х.: Державне видавництво України, 1930. — Т. 1.
- [13] Листи А. Л. Метлинського до І. І. Срезневського // Харківська школа романтиків / Редакція, вступні статті й примітки А. Шамрая. — Х.: Державне видавництво України, 1930. — Т. 2.
- [14] Харківська школа романтиків / Статті, редакція і примітки А. Шамрая. — Х.: Державне видавництво України, 1930. — Т. 3.
- [15] Нудьга Г. А. Примітки // Пісні і романи українських поетів. — К.: Рад. письменник, 1941.
- [16] Нудьга Г. А. Примітки // Пісні та романи українських поетів: У 2-х т. — К.: Рад. письменник, 1956. — Т. 2.
- [17] Антологія української поезії в 4-х томах. Т. 1 / упоряд. і вступна стаття Максима Рильського — К.: Державне видавництво художньої літератури, 1957. — 427 с.
- [18] Забіла В., Петренко М. Поезії / Упоряд., вступ. ст. та приміт. Г. А. Нудьги; Редкол.: М. П. Бажан та ін. — К.: Рад. письменник, 1960. — 215 с.
- [19] Грабовський П. Порфир Кореницький // Грабовський П. Зібрання творів: У 3-х т. — К.: Вид-во АН УРСР, 1960. — Т. 3.

- [20] Шамрай А. П. Співробітники альманахів «Сніп» (1841) і «Южного русского сборника» (1848) // Матеріали до вивчення історії української літератури. — Т. II. — К.: Рад. школа, 1961.
- [21] Українські поети-романтики 20–40-х років XIX ст. : Поет. твори / Упоряд. і приміт. канд. філологічних наук Б. А. Деркача та докт. філологічних наук С. А. Крижанівського; Вступ. ст. проф. Ієремії Айзенштока. — К.: Дніпро, 1968. — 635 с., 8 іл.
- [22] Айзеншток І. Українські поети-романтики // Українські поети-романтики 20–40-х років XIX ст. — К.: Дніпро, 1968.
- [23] Жур Петр. Третья встреча: Хроника последней поездки Тараса Шевченко на Украину. — Лг.: Худож. литература, 1973.
- [24] Бойко В. Г., Омельченко А. Ф. Примітки // Пісні літературного походження. — К.: Наук. думка, 1978.
- [25] Історія української літератури (перша половина XIX століття) / За ред. П. П. Скрипника. — К.: Вища школа, 1980.
- [26] Українські поети-романтики : Поет. твори / Упоряд. і приміт. М. Л. Гончарука; Вступ. ст. М. Т. Яценка; Ред. тому М. Т. Яценко. — К.: Наук. думка, 1987. — 592 с.
- [27] Шептій К. Його книжки ходили по руках // Вітчизна. — 1989. — № 6.
- [28] Зеров М. Українське письменство XIX ст. // Зеров М. Твори: В 2-х т. — К.: Дніпро, 1990. — Т. 2.
- [29] Костомаров Н. И. Автобиография. Бунт Стеньки Разина. — К.: Наук. думка, 1992.

- [30] Крижанівський С. Михайло Петренко: вчора, сьогодні, завтра // Слово і час. — 1993. — № 11.
- [31] Чижевський Д. Історія української літератури: Від початків до доби реалізму. — Тернопіль: Феміна, 1994.
- [32] Збірник Харківського історико-філологічного товариства. Нова серія. — Т. 5. — Х., 1995.
- [33] Гончар Олексій. Зачарований небом // Слово і час. — 1997. — № 11–12.
- [34] Шевельов Ю. Інший романтик, інший романтизм // Шевельов Ю. Вибрані праці: У 2-х т. — К.: ВД КМА, 2009. — Т. 2.
- [35] Петренко А. Е. Идентификация Петренко : Генеалого-биографическое исследование. — К.: «Профі», 2012. — 190 с., іл.

Інформація про дослідження життя та творчості Михайла Петренка постійно поновлюється й доступна з присвяченого йому сайту <http://www.дивлюсьянанебо.com>

Видання здійснене до 196-ої річниці з дня народження українського поета-романтика першої половини ХІХ століття Михайла Миколайовича Петренка (1817–1862) — митця, вірші якого стали словами улюблених народних пісень («Дивлюсь я на небо», «Взяв би я бандуру», «Ходить хвиля по Осколу»).

До книжки увійшло повне зібрання творів поета. Уперше опубліковано фрагмент раніше невідомої драматичної думи «Найда». Поезію подано правописом оригіналу й адаптованою до сучасних літературних мовних норм.

Грунтовна наукова стаття М. Бондаря всебічно та глибоко висвітлює життя і творчість поета, подає докладну інформацію про видання, в яких друкувалися його вірші.

В окремій статті подано інформацію щодо українських правописних систем ХІХ ст., а також пояснення орфографії збірок «Сніпъ», «Молодикъ», «Южный русскій зборникъ» та рукопису «Найди».

Також подано документально підтверджений та ілюстрований архівними матеріалами біографічний нарис родоводу та службової діяльності М. М. Петренка, який у такому обсязі надається вперше.

Книгу адресовано науковцям, літераторам, студентам, викладачам української літератури, школярам і широкому колу читачів, які намагаються познайомитися з життям і творчістю поета-романтика Михайла Петренка ближче. Поетична збірка також може бути гідним довідником для всіх, хто небайдужий до української культури, поезії та її історії.

Науково-літературне видання

Михайло Петренко

Життя і творчість

Художні тексти, дослідження, документи

Упорядкування —

Олександр Євграфович Петренко,
Олександр Олександрович Редчук

Науковий редактор —

Микола Пантелеймонович Бондар

Редактор — Ганна Куземська

Оформлення — Олександр Редчук,
Дмитро Редчук, Олег Редчук

При підготовці видання використано
лише вільне програмне забезпечення:
операційну систему *GNU/Linux*,
текстові редактори *gedit* та *Vim*,
графічні редактори *The GIMP* та *Inkscape*,
типографський пакет *L^AT_EX*.

Підписано до друку 11.07.2013. Формат 60x90/16.

Папір офсет. Друк офсетний.

Ум. друк. арк. 13,62. Обл.-вид. арк. 11,19.

Зам. № 19–852. Наклад 600 прим.

Віддруковано з готового оригінал-макета

у типографії «Видавництво „Фенікс“»

03680, м. Київ, вул. Шутова, 13Б

Свідоцтво суб'єкта видавничої справи

ДК № 271 від 07.12.2000 р.